

T.C

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Din Eğitimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

SOSYAL HAYATA KATKISI AÇISINDAN DİN EĞİTİMİ

Nursena DEMİRKOL
15924001-AF

Danışman
Prof. Dr. Nazım HASIRCI

Diyarbakır-2020

T.C
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Din Eğitimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

SOSYAL HAYATA KATKISI AÇISINDAN DİN EĞİTİMİ

Nursena DEMİRKOL
15924001-AF

Danışman
Prof. Dr. Nazım HASIRCI

Diyarbakır-2020

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Sosyal Hayata Katkısı Açısından Din Eğitimi” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

.... /.... /.....

Nursena DEMİRKOL

ÖNSÖZ

Toplumsal yaşama uyumun tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Tarihin genel seyri içerisinde en küçük toplumlardan en büyük medeniyetlere kadar tüm toplumlar sosyal düzeni sağlayabilmek için üyelerine kendi değerlerini benimsetmeye çalışmışlardır. Kendilerini toplumsal hayattan ayrı tutamayan bireyler de kendi huzur ve güvenlikleri için bu düzene adapte olmaya çalışmışlardır.

Bir arada yaşama mecburiyeti, bireylerin kendilerini sınırlamalarını ve başkalarının haklarını da koruyup gözetmelerini gerektirmiştir. Bu durum kısaca bireylerin içinde bulunduğu topluma uyum süreci olarak tanımlayabileceğimiz sosyalleşmeyi meydana getirmiştir. Bu sosyalleşme sürecinde fertlerin içinde bulundukları dini ve sosyal çevre, aile ve eğitim gördükleri kurumlar başat rol üstlenmektedir.

Toplumu meydana getiren bireyler geliştikçe toplum da değişir ve gelişir. Sürekli yerinde sayan, değişime ayak uyduramayan durağan toplumlar varlığını uzun süre devam ettiremezler. Durağan toplum, mevcut problemlere çözüm üretemeyen, sayıca çok, yeterliliği az olan bireylerden oluşan; dinamizmden, canlılıktan ve ahlaki değerlerden uzak kişilerin oluşturduğu bir toplumdur. Bu tarz toplumların dinamik hale gelmesi tarihte peygamberlere gelen vahiyler neticesinde olmuştur. Vahyi muhatap alan her insan toplumun değişimine ve dönüşümüne katkı sağlayarak büyük devrimler gerçekleştirmiştir.

Din, bireyler arasındaki ilişkileri düzenleyen, sosyal kuralları belirleyen, yani hem bireysel hem de toplumsal yaşamı şekillendiren din, neredeyse bütün toplumlarda var olan bir kurumdur. Din kurumu bireylerin sosyal yaşama uyum sürecinde etkinliğini her dönemde korumuştur.

Bütün dinler toplumda huzuru ve barışı tesis etmek için inananlarını belli kurallara göre eğiterek onların toplumsal düzene adaptasyonlarını sağlamaya

çalışmaktadır. Ancak dinin görevi sadece sosyal adaptasyonla bitmez. Aynı zamanda toplumun dinini, ahlaki kuralları ve kültürel normlarını kendinden sonraki nesillere aktarma hususunda da köprü vazifesi görmektedir. Bu noktada genelde eğitim, özelde ise din eğitimi faaliyetlerinin ne denli önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma, giriş, üç bölüm ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde; araştırmanın amacı, önemi, problemi, araştırmada kullanılan yöntem ve teknikler, araştırmanın sınırlılıkları açıklanmıştır. Birinci bölümde; kavramsal çerçeve çizilerek eğitim, din eğitimi ve sosyalleşme kavramları açıklanmıştır. Ayrıca sosyal hayatın önemi ve gerekliliğine değinilmiştir. İkinci bölümde sosyalleşmenin dinle, eğitimle ve din eğitimiyle olan ilişkisi açıklanmıştır. Üçüncü bölümde; din temelli bazı değerlerin sosyalleşmeye etkisi incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise; araştırma ışığında elde edilen veriler değerlendirilmiştir.

Araştırmamın her aşamasına öneri ve yönlendirmeleriyle katkı sunan ve rehberliğini esirgemeyen değerli hocalarım Prof. Dr. Nazım HASIRCI'ya ve Doç. Dr. Davut IŞIKDOĞAN'a, teşekkürlerimi sunarım.

Her konuda olduğu gibi bu konuda da desteğini esirgemeyen ve yoluma ışık tutan babam M. Masum YOKUŞ'a, her daim motivasyonumu yükselten annem Şükran YOKUŞ'a ve bu süreçte yanımda olup, hayatımı kolaylaştıran eşim M.Salih DEMİRKOL'a çok teşekkür ederim.

Nursena DEMİRKOL

Diyarbakır - 2020

ÖZET

Dinlerin birçoğu toplumsal yaşamı düzenleme amacı taşır. Fertlerin uyması gereken sosyal kurallar dinin bir parçası kabul edilirken, bu kuralların bireylere aktarılması da din eğitiminin görevi olarak kabul edilmektedir. Çünkü din eğitiminin görevi yalnızca dinin teolojik ve metafizik yönlerinin değil, ahlaki ve sosyal davranışlarla ilgili kuralların da öğretilmesidir.

Bireyin sağlıklı bir sosyal hayatının olması, milli birlik ve beraberlik bilincinin oluşması, sosyal barışa katkı sağlaması, toplumsal ahlak ve değerleri öğrenmesi çoğunlukla aldığı din eğitimine bağlıdır. Bu noktada bireyin doğru tutum ve davranışları kazanmasında en etkili kurum olan yaygın ve örgün din eğitimi kurumları daha bir önemli hale gelmektedir. Bu nedenle din eğitiminin sosyal yaşama katkısını ve etkisini bilimsel olarak incelemek önemlidir.

Bu çalışmada disiplinler arası anlayış gereği ilgili bilimlerin verileri ve önerileri göz önünde bulundurularak din eğitiminin sosyal hayata katkısı ele alınmıştır. Genelde eğitim, özelde ise din eğitimi sosyalleşme sürecinde bireylerin yaşamına katkı sağlar mı? Sağlar ise hangi açılardan katkı sağlar? Toplumsal birlikteliğin oluşumunda dine, eğitime, din eğitimine ne tür görevler düşmektedir? Gibi sorulara cevap aranarak özellikle günümüz din eğitimine sosyal hayata katkısı açısından bir açılım sağlamaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Eğitim, Öğretim, Din, Din Eğitimi, Sosyalleşme

ABSTRACT

Many religion aim to regulate social life. While the social rules that individuals need to follow are considered as part of religion, the transfer of these rules to individuals is also considered as the duty of religious education. Because the task of religious education is to teach not only theological and metaphysical aspects of religion but also the rules about moral and a social behavior.

The fact that the individual has a healthy social life, the awareness of national unity and solidarity, contributing to social peace, learning social moral values and values mostly depend on religious education. At this point, non-formal and formal religious education institutions, which are the most effective institutions in gaining the right attitudes and behaviors of the individual, become more important. Therefore, it is important to scientifically examine the contribution and impact of religious education to social life.

In this study, the contribution of religious education to social life has been considered by considering the data and suggestions of the related sciences in accordance with the interdisciplinary understanding. Does education in general and religious education in particular contribute to the life of individuals in the socialization process? If so, in what ways does it contribute? What kind of duties fall on religion, education and religious education in the formation of social unity? By searching for answers to such questions, it was tried to provide an opening especially in terms of contribution to the religious education of today.

Keywords

Education, Teaching, Religion, Religious Education, Socializing

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ.....	1
1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE PROBLEMİ.....	1
2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	2
3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	3
4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	4

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN TEMEL KAVRAMLARI KAVRAMLARI

1.1. EĞİTİM.....	5
1.2. DİN EĞİTİMİ.....	7
1.3. SOSYALLEŞME.....	10
1.4. SOSYAL HAYATIN ÖNEMİ VE GEREKLİLİĞİ.....	13

İKİNCİ BÖLÜM

DİN, EĞİTİM VE SOSYAL HAYAT

2.1. DİN ve SOSYALLEŞME.....	16
2.1.1. Din ve Sosyal Hayat	19
2.1.2 Din ve Sosyalleşme İlişkisi	20
2.1.3. Dinin Sosyalleşmeye Etkisi.....	24
2.1.5. Dinin Sosyal Hayata Katkısı	27
2.1.6. Din ve Kültür Aktarımı	29
2.1.7. Dinin Sosyal Boyutu ve İşlevleri	31

2.2. EĞİTİM VE SOSYAL HAYAT.....	33
2.2.2. Eğitim ve Sosyalleşme İlişkisi	35
2.2.3. Toplumun Eğitim Üzerindeki Etkileri.....	36
2.2.4. Eğitim ve Sosyal Denetim.....	37
2.2.5. Eğitim ve Toplumsal Hareketlilik	37
2.3. DİN EĞİTİMİ VE SOSYALLEŞME	38
2.3.1. Din Eğitimi ve Sosyal Hayat.....	40
2.3.2. Din Eğitimi ve Sosyalleşme İlişkisi	45
2.3.3. Örgün ve Yaygın Din Eğitiminin Sosyal Hayata Katkısı	47
2.3.3.1. Örgün Din Eğitiminin Sosyal Hayata Katkısı	47
2.3.3.2. Yaygın Din Eğitiminin Sosyal Hayata Katkısı	50
2.3.4. Sosyal Hayata Hazırlama Sürecinde Din Eğitimcilerinin Görev ve Sorumlulukları	62
2.3.6. Din Eğitiminin Kişinin Sosyalleşmesine Katkısı	67
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
SOSYALLEŞME SÜRECİNDE DEĞERLERİN	
KAZANDIRILMASINDA DİN DERSLERİNİN ROLÜ	
3.1.SEVGİ	76
3.2.SAYGI	81
3.3. ADALET	85
3.4.HOŞGÖRÜ	88
3.5.EMPATİ.....	92
3.6. SADAKAT ve GÜVENİRLİK	95
3.7. SAMİMİYET.....	100
3.8. İYİLİK VE YARDIMSEVERLİK	102
3.9. TEVAZU	108
SONUÇ	112
KAYNAKÇA	116

KISALTMALAR

S.	Sayı
s.	Sayfa
vb.	ve benzeri
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
Yay.	Yayıncılık
M.E.B.	Milli Eğitim Bakanlığı
Hz.	Hazreti
DKAB	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE PROBLEMİ

İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özellik onun “sorumlu” bir varlık olarak yaratılmasıdır. Bu özellik insanın toplumla sürekli iletişim halinde olmasından kaynaklıdır. Bu iletişimin sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi insanın yaşadığı fiziksel ve sosyal çevreyle yakaladığı uyuma bağlıdır.

Toplum içerisinde yaşayan insanlar için en doğal ihtiyaçlardan biri olan sosyal yaşama uyum, tarih boyunca sosyal barışın devamı açısından önemini korumuştur. Bilimsel ve teknolojik ilerleme, şehirleşme ve sanayileşme ile beraber ortaya çıkan toplumsal, ekonomik ve kültürel değişimin hız kazandığı bu dönemde sosyal barışı ve huzuru sağlayabilmek toplum halinde yaşayan bütün insanların temel arzusudur. Bu huzuru sağlama noktasında en önemli görev eğitime düşmektedir. Bu noktada en çok din eğitimi ön plana çıkmaktadır. Çünkü din eğitimi bireylere sadece dinin teolojik ve metafizik yönlerinin değil, ahlak ve sosyal davranışlarla ilgili kuralların da öğretilmesini amaçlar. Nitekim dinlerin hemen hepsi sosyal hayatı düzenleme amacı taşır. Örneğin İslam dininin amacı insanlara dünya ve ahiret mutluluğu ve huzurlu bir yaşam kurabilmeleri için gerekli öğretileri, ilkeleri ve değerleri benimsetmektir. Bu değerler din eğitimi aracılığı ile doğru bir şekilde öğrenildiğinde toplumda barış, kardeşlik, birlik ve beraberlik hâkim olur. Sevgi, saygı, hoşgörü, samimiyet gibi değerlerin toplumdaki bireyler tarafından içselleştirilmesi toplumsal yaşamdaki huzuru sağlayacak en önemli güç olarak görülebilir.

Din eğitimini toplumsal uyum ile ilgili bütün sorunların çözümü olarak sunmak elbette doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Ancak dinin toplumu düzeltmeye ve dönüştürmeye dönük mesajlarının toplumda huzuru ve barışı tesis etme sürecine katkı sağlayacağı da bir gerçektir.

Bu araştırmanın temel amacı; din eğitiminin sosyal hayata katkısını incelemek ve toplum bireylerine doğru bir anlayış ve uygun yöntemlerle öğretmenin önemini açıklamaktır.

Bu noktadan hareketle bu çalışmanın alt problemlerini şöyle açıklamak mümkündür:

1. Dini ritüeller ve ahlaki öğretiler bireylerin sosyal yönünü etkiler mi? Etkilerse nasıl etkiler?

2. Toplumsal hayata uyum aşamasında din hangi sosyal davranışları kazandırmaya çalışmaktadır?

2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

İnsan, fıtratı gereği hayatını idame ettirebilmek için başka fertlere zorunlu olarak ihtiyaç duyar. Bu zorunluluk neticesinde başka fertlerle yaşayabilmesi için onlarla uyum içerisinde olması gerekir. Bu uyum süreci, insanın doğumundan ölümüne kadar geçen süreyi kapsar. Bireyin kendi dışındaki insanların bilincine varması, onların hakkına saygılı olması ve onların haklarının kendi hakları kadar önemli ve değerli olduğu bilincine ulaşması gerekmektedir. Bu bilincin kavranıp insani ilişkilerin buna göre oluşturulması sürecine sosyalleşme denilebilir.

Sosyalleşmede iki temel unsur göze çarpmaktadır; değerler ve sosyalleşmeyi sağlayan vasıtalar. Bireyin sosyalleşmesine etki eden kendisi dışındaki tüm insanlar ya da gruplar da, sosyalleştirici vasıtalarlardır. Bu nedenle sosyalleşme konusu incelenirken bu iki unsur birlikte düşünülmeli ve hem sahip olunan değerler hem de bu değerleri uygulayanların sosyalleşmeye etkisi ele alınmalıdır.

Toplumun kültür yapısı, insanın kişiliğinin oluşmasında etkin olan en önemli unsurlardandır. Eğer bireyin çevresi toplumsal uyum ilkelerini özümsemişse, birey de buna göre davranır; aksi halde uyumsuz bir kişi olarak toplumda yerini alır. Toplum kültürünün oluşmasında etkin olan en önemli kurumlardan biri de dindir. Bir sosyal kurum olan din, sosyalleşme hususunda da etkin bir değerdir. Din, inanç, ibadet, ahlak öğretisiyle ve sosyal hayata ilişkin kurallarıyla kendi belirlediği kurallara göre bir toplum inşa etme çabası içerisindedir.

Günümüz din eğitiminin de bu amaçla yapılması gereklidir. Çünkü bireylerin uymaları gereken sosyal kuralların dini temellerle sunulması insanlar tarafından daha kolay ve hızlı kabul edilir. Dinin sadece birtakım ritüellerden oluşmadığı, sosyal hayata yön veren kuralların da dinin emirleri olduğu gerçeği ve karşılığında fertlere yaptıkları davranışlardan ötürü mükâfat ya da ceza verilecek olması da sosyalleşme konusunda din eğitiminin elini güçlendirmektedir.

Din eğitimi, bireyin yalnızca dini sosyalleşmesine katkı sağlamaz. Aynı zamanda genel sosyalleşmeye de katkı sağlar. Din eğitimi sosyal hayat katkısı dini temellerle izah edilse dahi sonuçları toplumun huzur ve refahı ile ilgilidir. Bu nedenle sosyalleşme sürecinde din eğitimcilerine önemli görevler düşmektedir.

Disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınan bu çalışma, din eğitiminin sosyal hayata etkisinin incelenmesi, özellikle sosyal iletişimde dini değerlerin ne denli önemli olduğunun ortaya konulması ve din eğitimindeki önceliklerin saptanması, ortaya çıkan neticelerden hareketle yeni düzenlemeler yapmaya fırsat vermesi ve bu alanda yapılacak olan çalışmalara yol gösterici olması açısından önemlidir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışma esnasında sosyal bilimlerde kullanılan özel araştırma yöntemlerinden biri olan, hem basılı, hem elektronik belgeleri incelemek için kullanılan dokümantasyon metodu kullanılmıştır. Bu metot, anlam çıkarmak ve deneysel bilgi ortaya koymak için mevcut dokümanlarda yer alan verilerin bulunmasını, seçilmesini, değerlendirilmesini ve sentezlenmesini içerir. (Özkan U. B., 2019, s. 2) Bu çerçevede dönem kaynakları, Kur'an-ı Kerim, Hadis-i Şerifler, akademik yayınlar, kitap, dergi, gazeteler, sözlük ve ansiklopedi gibi dokümanlardan yararlanılmıştır. İncelemelerde genel araştırma yöntemlerinden özel durumlarda genel bir sonuca varmak için yapılan, akıl yürütmeye dayalı bir çalışma yöntemi olan tümevarım yöntemi kullanılmıştır. Bu metot örneklerden, sorunlardan, olaylardan yola çıkarak genel sonuçlara, ilkelere ya da kanılara varmak için kullanılır. Bir diğer kullanılan yöntem ise tümevarımın zıttı olan tümdengelim yöntemidir. Bu yöntem, bir takım yasa, ilke ya da özel bir olayı, durumu ya da örnekleri inceleme ve açıklamak için kullanılmaktadır. (Hakyemez, 2018) Ayetlerin anlaşılmasında “anlama yöntemleri” kullanılmıştır.

4. ARAşTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Sosyalleřme kavramı en çok sosyoloji ve sosyal psikoloji bilim dalları tarafından kullanılmaktadır. Ancak bu kavramın yalnızca bu bilimlerin konusu olduğu dūřūncesi yanlıştır. Bu kavram en az onlar kadar eğitimin de araştırma konusudur.

Bu alışma sosyoloji ya da sosyal psikoloji çalışması değildir. Bu nedenle sosyalleşme kavramı, bu bilimlerin öngördüğü çalışma yöntemleri ile değil, eğitim bilimi ve din eğitimi bilimi sınırları içinde incelenmiştir.

Araştırma din eğitiminin sosyal hayatla olan bağlantısı hakkında bilgi sunmayı amaçladığından, konu ile ilgili deneysel bir çalışma yapılmamıştır. Araştırma sadece teorik olarak ele alınmıştır.

Çalışma esnasında elde edilen bilgiler, bulgular ve sonuçlar erişilen kaynaklarla sınırlıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN TEMEL KAVRAMLARI KAVRAMLARI

1.1. EĞİTİM

Eğitim insanlık tarihi ile başlar ancak bir bilim dalı haline gelmesi 19. yy. itibariyledir. Eğitim, Fidan tarafından “Belli hedefler için fertlerin tutum ve davranışlarının bilinçli olarak değiştirilmesi ve geliştirilmesinin yasalarını ve prensiplerini bulmak ve bu sebeple gerekli uygulamayı geliştirmek için yapılan faaliyetler” olarak tanımlanmıştır. (Fidan, 2012, s. 4)

Giddens ve Sutton eğitimi, “Topluma giren yeni bireylere bulundukları ortamı benimsetmek için bilgi, beceri ve davranış normları kazandırma süreci” olarak tanımlamışlardır. (Giddens&Sutton, 2016, s. 159) Amaç, yeni üyeleri topluma hazırlayarak toplumun gelişimini sağlamaktır. Bu tür bir eğitim sistemi içine girip eğitim alan fertler tarafından da çoğu zaman eğitim faydalı hatta elzem görülmüştür.

Eğitimin daha geniş bir tanımı ise Bilhan tarafından şöyle yapılmıştır: “Çocuğu veya ergeni fiziksel, psikolojik, zihinsel, sosyal ve ahlaki özelliklerini var edip geliştirmek amacıyla onda mevcut olan norm ve değerleri açığa çıkarmak için yöntem ve tekniklerin uygulanmasıdır.” (Bilhan, 1996, s. 11)

Sanayileşmeyle beraber iş gücüne duyulan ihtiyaç, eğitimin modern bir toplumsal kurum haline gelmesine yol açmıştır ve çocukların okulda geçirdikleri süre artmıştır. Buna bağlı olarak sanayi toplumlarında zorunlu eğitimin süresi arttırılmıştır. Ülkemizde de zorunlu eğitim süresi on iki yıla çıkarılmıştır. Dünya üzerinde birçok yerde de öğrenciler, on sekiz yaşına kadar zorunlu eğitim-öğretim görmektedirler.

Eğitimi daha çok sosyal bir ortam içinde değerlendiren Emile Durkheim’ e göre eğitim “yetişmiş kuşakların henüz yetişmekte olan kuşaklar üzerinde etkisidir.” (Aslan, 1998, s. 54)

Alaylıoğlu ve Oğuzkan’a göre ise eğitim kavramı tanımlanırken  özellik göze çarpmaktadır.

1. Yeni kuşakları geleceğe hazırlamak için gerekli alt yapı ve donanımın (bilgi ve beceri açısından) oluşturulmasına yardımcı olmak,
2. İnsan davranışında yetenek, eğilim, huy ve bilgi açısından gelişim sağlamak için bir sistem oluşturmak,
3. Gelecek kuşağa, geçmişin tecrübelerini ve ilmi birikimini bir sistem dhilinde kazandırma eylemi içinde olmak (Alaylıoğlu&Oğuzkan, 1976, s. 83).

Birçok yazarın eğitim tanımını inceleyen ve eğitimi davranışçı bir yaklaşımla ele alan Ertürk’n tanımı da literatürde oldukça kabul görmüştür. Fertlerin doğuştan kendiyle getirdiği özelliklerin ortaya çıkartılması ve geliştirmesi olarak kabul ettiği eğitim tanımı şu şekildedir: “ Eğitim, bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik davranış değişikliği meydana getirme sürecidir.” (Ertürk, 2013, s. 9) Ertürk’n bu tanımına göre eğitim, temelde ‘davranış kazandırma süreci’ olarak ifade edilmektedir. Bu sürecin bireyin gelişimine etkisi kasıtlı ve istendik olup olmadığı ile ilgilidir.

Bahar’a göre yetişkinlerin fikirlerini ve hislerini toplumsal olarak genç nesillere aktarması hususunda sosyolojik olarak tanımlanan eğitim, pedagojik olarak da bireyin kişisel gelişiminin sağlanması ve sosyal yeteneklerinin gelişmesi için kontrollü bir çevreye ihtiyaç duymaktadır. Davranış değiştirme süreci bu evre içerisinde gerçekleşmektedir ve bu süreç eğitim olarak tanımlanır. Bu bakış açısından hareketle eğitimin iki temel işlevinden bahsetmek mümkündür. Bunlardan biri ‘tutucu yön’ olarak tanımlanan mevcut kültürün norm ve değerlerinin genç kuşaklara aktarılması işlevidir. Eğitimin bir diğer görevi ise gerekirse mevcut değerlerle çatışan, daha ileri bir toplum olma yolunda mesafe kazanmak toplumdan yaratıcılığı ve yeniliği teşvik etmek, toplumun yeni değerler kazanma yoluyla sosyal hareketliliğin

hızlanmasını sağlamak, toplumun yeni değerler çerçevesinde şekillenmesini sağlamaya dönüktür. Bu çerçevede eğitim bir yandan mevcut düzeni korurken öte yandan sosyal değişim ve gelişimi tetikleyen itici bir güç konumundadır. (Bahar, 2009, s. 198)

Bir başka tanımda ise eğitim, “İnsanın tüm yetenekleri ile geliştirilmesi ve toplumun bir ferdi yapılması yolundaki amaçlı ve planlı eylemler” olarak tanımlanmıştır. (Bilgin, 2001, s. 4)

Bu tanımlar incelendiğinde eğitim tanımlarının birbirinden farklılık gösterdiği ve eğitime bakışın, temel alınan disipline, bilim dalına veya yaklaşıma bağlı olarak değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır. Sonuç olarak eğitim, insanı bütün yönleri ile geliştirme ve onu toplumun bir üyesi yapma yolundaki planlı ve amaçlı etkilemeler olarak tanımlanabilir. Bireyin dini kabiliyetleri de din eğitimi ve öğretimi yoluyla etkili bir şekilde gerçekleştirilir.

O halde eğitimi, fertleri sosyal yaşama hazırlayarak toplumun değişimini ve gelişimini sağlayan bir disiplin olarak tanımlamak mümkündür. Eğitimin temel amacı; toplumdaki fertlere mesleki yeterlilik kazandırmak, bireye ihtiyacı olan temel bilgileri vermek, sosyal ve kültürel değerleri aktarmaktır.

1.2. DİN EĞİTİMİ

Her din, gerek formal, gerekse informal eğitim yolu ile sonraki nesillere aktararak varlığını sürdürmüştür. Toplumsal bir gerçeklik olan din, hayatın birçok alanında kendini gösterir. Toplum içinde bir arada yaşayan insanların tutum ve davranışlarında mutlaka dinin etkisi vardır. Öyleyse etkili bir diyalog kurabilmek, dinden ve dinin etkilerinden haberdar olmaya bağlıdır. Hiçbir çocuk, genç veya yetişkin, hayatın dini bir yorumunun var olduğu gerçeğinden haberdar edilmedikçe tam bir eğitim görmüş sayılamaz.

İlk insan olan Hz. Âdem’in aynı zamanda ilk peygamber olarak gönderilmesi, insanoğlunun bir dine inanma ve bu hususta eğitilme ihtiyacının var olduğunu göstermektedir. Tarihin başlangıcından beri her toplum bir varlığa, bir nesneye ya da yaratıcıya inanmıştır. Bu husus insanları diğer canlı varlıklardan ayıran önemli bir

özelliştir. Her bireyin fitri inanma ihtiyacını sağlıklı bir biçimde karşılanması ise aldığı din eğitimine bağlıdır.

Dini olaylar ve inançlar hayatımızı derinden etkilemektedir. Toplumun huzur ve birliğinin korunması, bunun devam ettirilmesi için sahip olunan dini değerlerin ve bu değerlerle şekillenen kültürün yeni yetişen nesle aktarılması gerekmektedir. Bunun için bize yardımcı olacak en önemli unsur eğitimidir. Din eğitimi de genel eğitim içinde önemli bir yere sahip olduğundan bu hususta eğitimcilerin işini kolaylaştırmaktadır.

Baltacıoğlu'na göre din meselesi genellikle bir eğitim meselesidir. (Baltacıoğlu,1996 s. 22) Din eğitimi genel eğitim dışında düşünmek mümkün değildir. Din, bir meslek değildir; inansın ya da inanmasın her insanı hayatı boyunca lehte veya aleyhte meşgul edecek bir kültür ve bilgi alanıdır.

Din eğitimi bir bilim olarak insan varlığının bütünü ile ilgilenir. İnsanın hayatını, hayatın bütünlüğü içindeki yeri ile ele alır. Dinin kendisi, esasları ve öğretileriyle yakından ilgilenir. Dinin teorik bilgilerinin yanı sıra onun eğitim-öğretimi, bunlarla ilgili uygulama ve tecrübelerin bugüne yansması, dini inancın eğitimle olan ilişkisini konu edinir. (Yılmaz H. , 2019, s. 74)

Ayhan'a göre din eğitimi; "Dini bilgilerin, beden, zihin ve duygu gelişimleri dikkate alınarak bireylere aktarılması ve onlarda dini bilinçlenmenin sağlanması sürecidir." Bireyin ruh ve beden kabiliyetlerinin tümünü bir arada getirmek, din eğitiminin en önemli amacıdır. Eğitimde zihin, irade, duygu, dikkat ve alışkanlık gibi ruhi yeteneklerin birlikte geliştirilmesi esastır. (Ayhan, 1995, s. 27) Mevcut kabiliyetlerin yalnızca birini veya birkaçını geliştirmiş, diğerlerini ise ihmal etmiş bir bireyin kendisine ve topluma faydalı olması düşünülemez. Din eğitimi, bireyin dini ihtiyaçlarına, sorularına ve beklentilerine doğru cevap vermeyi, hurafe ve batıl inançlardan uzak bir din anlayışına sahip olmayı kolaylaştırmaktadır. Zaman içerisinde ortaya çıkan farklı yorum ve dünya görüşlerini değerlendirerek bireye bakış açısı zenginliği kazandırma noktasında din eğitiminin önemi ve gerekliliği tartışılmaz.

En temelde insana, düşünceye, ahlaki davranışlara, hürriyete ve kültürel mirasa saygılı bireyler yetiştirmeyi amaçlayan din eğitimi, sosyal barış ve kontrolün sağlanması açısından önemli bir güçtür. Çünkü İslam'ın önemsedığı adalet, doğruluk, sadakat, hoşgörü, yardımlaşma, sevgi, saygı gibi erdemler tüm toplumlarda ulaşılmaya çalışılan değerlerdir. Toplumsal birliktelik açısından son derece önemli olan bu değerlerin yasal zorlamalarla benimsetilmesi mümkün değildir. Ancak ilgilendiği konular dikkate alındığında, din eğitiminin böyle bir güce sahip olduğu görülebilir.

Din eğitiminin tanımı yapılırken, kastedilen dinin, inanılan ve yaşanan din olup olmadığı konusu kafa karışıklığına neden olmaktadır. Ancak dinin sosyal ve kültürel boyutları dikkate alındığında bu sorun ortadan kalkmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de din eğitiminde dinin İslamiyet olması doğal olmakla beraber, farklı inanç ve kültürler de dikkate alınmaktadır.

Bilgin’e göre din eğitimi, din kültürünün öğretilmesi, dini kişiliğin edinilmesi demektir ve bu işi aile içerisinde anne-baba, camide din görevlisi, okulda ise din öğretmeni üstlenmelidir. “Din eğitimi bilimi dinin mahiyetine uygun olarak insan varlığının bütünü ile ilgilenir, insanın hayatını, hayatın bütünlüğü içerisindeki yeri ile ele alır, yani insanla insan olarak ilgilenir. Din eğitimi bilimi, Tanrı’yı insanın menşei, yeryüzündeki manası ve geleceği(kaderi) ile ilgili bir problem olarak öğretime müsait kılmaya çalışır.(...)Allah sorusu dinin asıl sorusudur. Din eğitim bilimi bu soruyu bilinçli olarak sorar.” (Bilgin,1981, s. 474) diyerek din eğitimi verilirken insanı merkeze alan bir yaklaşımla hareket edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Din eğitiminin bir başka tanımı da şöyledir: “...bir bakıma çocuklar ve gençlerin, büyüklerin başta ahlaki olmak üzere kültürel ve sosyal dünyalarına uyumlu bir şekilde katılmaları ve oraya uyum sağlamaları ile meşgul olan bir ilimdir.” (Yavuz, 1988, s.50)

Sonuç olarak; din eğitimi bir yandan bireylerin manevi eğitim gereksinimlerine cevap verirken, öte yandan yeni nesile, geçmiş kuşakların bilgi ve deneyimlerini ileterek kuşaklar arasındaki farkların giderilmesini amaçlayan bir bilim dalıdır. Din eğitiminin amacı da değer kazandırma, bireyin temiz fitratını koruma, bozulan fitratı yeniden temiz hale döndürme olarak özetlenebilir.

1.3. SOSYALLEŞME

Bireyler arası etkileşim olmadan bir dünya düşünülemez. Bir okulda, hastanede veya bir lokantadaki tutum ve davranışlarımız nasıl olmalıdır? Trafikte, yaya veya araç içinde nasıl davranışlar sergilemeliyiz? Lüks bir lokantada yemek yeme tarzımız ile ayaküstü döner yediğimiz yerlerdeki tutumlarımız aynı mı olmalıdır?

Bahar' a göre çevre ile olan sosyal iletişimi, düşünen bir varlık olması ve bunun sonucunda bir anlam dünyasına sahip pratikler ortaya koyması insanı insan yapan en önemli özelliklerdir. Sosyalleşme kesintili değil, ömür boyu devam eden bir süreçtir. İnsanlar bu süreç içinde bir yandan yeteneklerini ve kapasitelerini geliştirirler. Öte yandan sahip oldukları kültürü ve başka insanların şahsı ile ilgili kanaatlerini öğrenir. Toplumun sahip olduğu doğru-yanlış, iyi-güzel gibi değer yargıları sosyalleşme sürecinde öğrenilir. (Bahar, 2009, s. 71)

İnsanın sosyalleşmesi oldukça kompleks bir yapı arz etmektedir. İnsan, çevresinde olup biten ve sürekli karşı karşıya kaldığı olayların ve bireylerin içinde bulunduğu kültürel-sosyo-ekonomik koşulların, töre, gelenek ve kanunların çevre şartlarının ve daha da sayılabilecek birçok faktörün etkisi altında kalır. Belirtilen etkenler ile etkileşim sonucunda insan bir birey olarak var olur. Bu etkenlerle olan karmaşık ilişki biçimi hiçbir zaman iki ayrı birey için benzerlik göstermediğinden, hiç kimse bir başkasının tıpa tıp benzeri değildir. Kağıtçıbaşı'nın tanımına göre sosyalleşme, bireyin hayatının her alanını kapsayan ve her birey için farklı süreçleri olan bir kavramdır. (Kağıtçıbaşı, 1988, s. 246)

Okumuş'a göre etrafımızdaki sosyal ve kültürel değerlerin içselleştirildiği bir süreç olarak ifade edebileceğimiz sosyalleşme, bireyin yaşamında sosyal etkiler aracılığıyla meydana gelen bir yenilenme ve gelişme olayıdır. İnsan yaşam süresi içerisinde daima yeni şeyler öğrenir ve böylece kendini yenileme şansını elde eder. Bu pencereden bakıldığında sosyalleşme bir değişim ve yenilenme süreci olarak da görülebilir. (Okumuş, 2014, s. 431)

İnsanların ayakta kalabilmeleri ve yaşamlarını devam ettirebilmeleri sadece biyolojik gereksinimlerinin karşılanmasıyla mümkün değildir. İnsanların sosyal deneyimlerinin de olması gerekir. Sosyal deneyimler sonucu insanların kişilikleri

oluşur. Kişilik denildiğinde eylem kalıpları, düşünce şekilleri ve duygular akla gelmektedir. Kişiliklerimizin oluşumunda hem sosyal çevremiz hem de aldığımız eğitim oldukça önemlidir. (Kızıler, 2014, s. 7)

Eğitim aldığımız yer olan okul ve türevi kurumlar, çocukların sosyal dünyasını genişletir. Çeşitli sosyal çevrelerden gelen çocuklarla aynı sosyal çevreyi paylaşan çocuk, bu sayede cinsiyetler arası ilişkiyi, öğretmenlerle ve akranlarıyla nasıl iletişim kurması gerektiğini öğrenir. Bunun yanı sıra oyunlar, grup çalışmaları, başkasının rolünün de hesaba katılması, empati ve sorumlulukların paylaşılması da okulda öğrenilen tutumlardır. Çocuk, okulda çevreye karşı duyarlılığı öğrenir, zorluklarla baş etmeyi öğrenir, hatalar yapıp hatalardan ders çıkarmayı öğrenir. Arkadaşlık kurmayı, otoriteye karşı saygı duymayı ve itaat etmeyi öğrenir (Bahar, 2009, s. 72)

Giddens sosyalleşmeyi bebeklik sürecinden başlayarak içinde doğulan kültürün etkisi ile beceri sahibi olunması ve nihayetinde bu etkileşim sonucunda bilgili bir kişi haline gelmesi olarak ifade etmiştir. Giddens bu çerçevede özellikle sosyalleşmenin kültürel boyutuna vurgu yaparak sosyalleşmeyi ‘bilgili bir kişi haline gelme olarak’ tanımlamıştır. (Giddens, 2000, s. 25)

Tolon ise; “Bireyin beşeri, biyolojik, beşeri, fiziki varlığının ötesinde belli bir kültürün maddi ve manevi öğelerini öğrenmeyi” bu evrende yaşayabilmenin temel şartı olarak görmüştür. Tolon, bundan hareketle sosyalleşmeyi maddi ve manevi öğeleri öğrenme süreci olarak görür. Doğal olarak bu süreç yaşam boyu sürmektedir. Bu sürecin amacı bu evrende insanca yaşayabilmektir. (Tolon, 1996, s. 347)

Dönmezer en kısa şekliyle sosyalleşmeyi “kültürün insandan insana geçişi” olarak ifade etmiştir. (Dönmezer, 1999, s. 121) Ona göre birey, bir sosyal kuşatılmışlık ağı içerisinde. İstemli ya da istemsiz bir şekilde söz konusu sosyal ağın değerler sağanağına yakalanır. Ve bu süreç beşikten mezara kadar kesintisiz bir seyir izler.

Günay ise sosyalleşmeyi, "Bireyin içinde yaşadığı ortamın, grup, toplum, medeniyetin sahip olduğu inançları, bilgileri o toplumun kendi algısı içerisinde ve kendine has anlam dünyasıyla duyuş, düşünüş, yapış ve inanış biçimlerini alması ve

kendi özelinde içselleştirmek suretiyle şahsiyetini inşa etmesi ve böylece çevresine uyum göstermesi süreci” olarak tanımlar. (Günay, 2002, s. 195)

Tezcan’a göre en geniş tanımıyla sosyalleşme, "topluma hazırlanma" olarak ifade edilebilir. Ki bu süreç çocuğun eğitim dönemine tekabül etmektedir. Bu sürecin sonucunda bireyin belli bir topluma veya gruba uyumu gerçekleştirilecektir. Çocuk bu süreçte etkileşim yoluyla grubun kültürünü kazanır. Ve bu etkileşim sonucunda eğitimcinin istediği yönde bir davranış değişikliği olursa eğitimin bir parçası haline gelmiş olur. Bu çift yönlü bir bilgi alış-verişine tekabül etmektedir. Öğrenenler diğer kişilere öğrettikleri için aynı zamanda öğretmendirler. (Tezcan , 1985, s. 11)

Tezcan’a göre sosyalleşmenin bazı özellikleri vardır.

- Sosyalleşme daima bir toplum içinde gerçekleşir. Yani her birey daima somut bir toplum tarafından toplumsallaştırılır,
- Sosyalleşme her bireyin doğumundan itibaren başlar,
- Sosyalleşme, tek yönlü bir süreç olarak gerçekleşmez, karşılıklı etkileşim de söz konusudur. (Tezcan , 1985, s. 135)

Bütün toplumlar tarih boyunca edinmiş oldukları anlam dünyalarını gelecek kuşaklara aktarmayı bir problem olarak görmüşlerdir. Bu problemin aşılması sosyalleşme sürecinin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi ile mümkündür. Bunun yegâne yolu toplumun kurumsal programları ile gelecek kuşaklar arasında öğrenme transferinin gerçekleşmesi ile mümkündür. (Okumuş, 2014, s. 435)

Günümüzde sosyalleşme Ergün tarafından üç farklı şekilde anlamlandırılmıştır:

i. Bir toplum içinde yaşayan ferдин şahsiyetinin oluşumunda toplumun direkt veya indirekt yaptığı etkiler sosyalleşmedir. Bu yönden bakılırsa klasik eğitim kavramı ile sosyalleşme aynı şeydir.

ii. Dışsal faktörlerden bağımsız olarak genel şahsiyet gelişimini tanımlamak için sosyalleşme kavramı kullanılmaktadır ki bu yaklaşım klasik psikolojideki “gelişim” kavramına denk düşmektedir. Gelişim ve eğitim kavramları sosyalleşme kavramına

son derece yakındır. Bir başka ifadeyle bu üç olgu kişinin insan olmasında birlikte çalışır. Bu üç olgudan birinin eksikliği kişinin şahsiyetinde eksik parça olarak hemen varlığını gösterir. Bedensel ve ruhsal açıdan sağlıklı bir gelişim olmadan eğitim de sosyalleşme de tek başına bir işe yaramaz. Gelişim psikolojisinin fikrine göre sosyalleşme sürecinde fiziksel gelişim ritmine ve olgunlaşma dönemlerine dikkat edilmelidir.

iii. Toplumsal değerlerin ve davranış biçimlerinin bir bireye kazandırılması bu şekilde kişinin potansiyel olarak o toplum içinde hareket etme yeteneği göstermesi de sosyalleşme olarak kabul edilmiştir ki bu durum klasik sosyolojideki “İnsan tabiatının sosyalleştirilmesi” olarak ifade edilmiştir. (Ergün, 2010, s. 46-47)

Öyleyse genel anlamda sosyalleşmeyi, “Bireyin içinde yaşadığı grubun veya toplumun inançlarını, bilgilerini, değerlerini, modellerini ve sembollerini, o gruba veya topluma kültüre ve medeniyete özgü olan duyuş, düşünüş ve inanç tarzlarını alarak, kendi içinde özdeşleştirmek suretiyle kişiliğine şekil kazandırmasıdır” şeklinde tanımlamak sosyalleşmenin hem bireysel hem de toplumsal yönüne atıf yaparak bütün bir bakış açısı vermesi açısından işlevsel olacaktır.

Tanımlarından ve biyolojik temellerinden de anlaşılacağı üzere sosyalleşme tam manasıyla toplumsal bir eğitim sürecidir. Yani toplum, içerisine doğan yeni nesilleri kendi bünyesine dâhil etmek ve kendi varlığıyla bireyin varlığını bütünleştirmek maksadıyla doğrudan ya da sembolik yollarla bireyi şekillendirir. Bu şekillendirme sürecinde kültürün manevi özelliklerinin bireyin şahsiyetine kazandırılması ve bunların birey tarafından içselleştirilmesinin sağlanmasında tabi ki din ve dinin eğitimi çok önemli bir yer işgal edecektir.

1.4. SOSYAL HAYATIN ÖNEMİ VE GEREKLİLİĞİ

İnsanların toplu şekilde yaşamalarının amacı hiç şüphesiz ki temel ihtiyaçlarını karşılayabilme sebebiyledir. Bireylerin bir arada yaşadığı hemen her yerde bu ihtiyaçları karşılamak için kurulmuş kurumlar mevcuttur. Bu kurumlar toplu halde yaşayan bireylerin hak ve özgürlüklerini göz önüne alarak onların temel ihtiyaçlarını gidermeyi hedeflemiştir.

İnsanların bir arada bulunması sadece maddi ihtiyaçlarla değil, manevi ihtiyaçlarla da ilgili bir durumdur. Örneğin bir ibadeti tek başına yapmakla toplulukla beraber yapmanın kişide oluşturduğu manevi haz farklıdır. Ayrıca Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisinde de belirttiği gibi insan sevmeye ve sevilmeye ihtiyaç duyar. Bütün bu duygular ancak sosyal yaşamın içerisinde karşılık bulabilecek duygulardır.

Bütün insanların doğuştan getirdiği fitri eğilimlerinin olduğunu kabul ederiz. Sosyal ilişki kurmak ve sürdürmek, hayatı diğer insanlarla paylaşmak, insanların fitri özellikleridir. Örneğin, çok güncel bir durum olarak korona virüsü önlemleri kapsamında bir süredir neredeyse tüm dünyada devlet yetkilileri tarafından sosyal izolasyon çağrısı yapılmaktadır. Sık sık "sosyal mesafeyi korumak" ve acil durumlar hariç bireylerin kendilerini her türlü sosyal ortamdan (kafe, restoran, lokanta, cami, okul..v.b) uzak tutmaları gerektiği konusunda uyarılarda bulunmaktadır. Bu süre içerisinde günlük hayattan izole olmanın sosyal yaşamdan soyutlanmanın ne denli zor bir durum olduğu herkes tarafından deneyimlenmiştir. Yalnızlık duygusunun insan psikolojisini olumsuz etkilediği kanaati yönünde söylemler birçok kişi tarafından dile getirilmektedir. İnsanda fitri olarak bulunan sosyallik dürtüsünün tatmini yalnızken değil, sosyal bir etkileşim içerisindeyken mümkündür.

Toplumsal bilinç ve kültürün ortaya çıkması tek tek bireyleri aşan bir durumdur. Doğal olarak her toplumun ortaya çıkardığı bilinç farklı bir kültür sisteminin üretilmesine yol açacaktır. Devamında o kültür sisteminden ortaya çıkan sosyal değerler olacaktır. Sosyal değerler önce kanaatler üzerinden dildeki ifadelere yansımakta süreç içerisinde toplumsal kurumların oluşmasına zemin hazırlamakta ve nihayetinde somut davranışlar şeklinde hayata aktarılmaktadır. Toplumsal yapılar aynı süreçten ve kaynaktan beslenseler dahi birbirlerine farklılıklar gösterebilmekte ve zaman içerisinde değişim gösterebilmektedir. (Yazıcı, 2014, s. 217)

Bir kültür aktarma aracı olarak eğitim, toplumun devamlılığını sürdürmek için kullanılan en önemli yoldur. Sosyolojik görüşe göre, eğitim, yetişkinlerce gençler ve çocuklar üzerinde uygulanması gereken bir eylemdir. Bu eylem, geçmişin ve ataların kalıtımını onlara aktarmayı içerir, yine bu eylem, gençlere ve çocuklara yaşamını sürdürecekleri topluma dahi iyi uyabilmeleri için düşünceleri, gelenekleri ve

görenekleri içerir (Dindar, 2005, s. 33). Bu tanıma göre eğitime kısaca sosyalizasyon da denilebilir.

Toplumların neredeyse tamamı kendisi için ideal bir vatandaş modeli oluşturur ve bu modelin oluşabilmesi için belli araçlar edinir. Bu araçların en başında eğitim gelmektedir. Durkheim'e göre bütün toplumlar için eğitim; toplumun, çocukların kalbinde varoluşu için temel koşulları hazırladığı araçtır. (Durkheim, 2016, s. 17).

Sosyalizasyon kurumları içerisinde yer alan okul, eğitim faaliyetlerinin yapıldığı yerdir. Fakat okul denilen eğitim kurumlarında sadece bilimsel bilgiler öğretilmemektedir. Yaşanılan toplumun ahlaki değerleri, kültürü de eğitim kurumları aracılığıyla kazandırılmaktadır. Yaşanılan toplum, kendi ihtiyaçları ve toplumu oluşturan bireylerin değer yargıları doğrultusunda eğitim politikaları oluşturur. Bu eğitim politikaları zamana ve mekâna göre değişikliğe uğrayabilmektedir. Siyasi kadroların uğradığı değişiklikler dahi eğitim politikalarında ciddi değişikliğe gidilmesini sağlayabilmektedir.

Sosyalleşmenin toplum açısından önemi, sahip olunan kültürel unsurların kuşaklar arasında aktarılması ve toplumun, yeni katılan bireylerin yaşam düzeyine uydurulmasıdır. Böylece, toplumun birliği ve devamlılığı sağlanmış olmaktadır. Birey açısından önemi ise, sosyal yasama uyum, adapte olmayı öğrenme ve böylece bireysel kimliğin oluşması sürecini içermektedir (Jeylan T. Mortimmer, 1978, s. 422) Dolayısıyla, birey açısından sosyalleşme bir ayrışma süreci olduğu gibi aynı zamanda bir bütünleşme süreci olarak ortaya çıkmaktadır. Birey sosyalleşme sürecinde, bir yandan kişi olarak ötekilerden ayrışmakta, yani kendine has bireysel bir kimlik ve karakter oluşturmakta; öte yandan da, toplumun kültürünü, değer ve normlarını kazanarak çevresiyle bütünleşmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

DİN, EĞİTİM VE SOSYAL HAYAT

2.1. DİN ve SOSYALLEŞME

Sosyalleşmeyi bireyin grup veya toplumla bütünleşme süreci olarak kabul edersek bu sürecin aynı zamanda eğitim ve öğrenme süreciyle paralellik gösterdiği açıktır. Bu süreçte birey toplumun sahip olduğu inanç ve kültürü öğrenir. Okumuş'a göre dinsel sosyalleşme toplumun zaman içerisinde dinini öğrenmesi ve yaşamına aktarması süreci olarak dindarlaşma gibi tabirlerde karşılığını bulan bir ifadedir. (Okumuş, 2014) Bu tespitten hareketle din sosyolojisinin esas konularından biri olan dinsel sosyalleşme, toplum-din ilişkisinin temel kaynaklarından biri olmaktadır. Din, yapısı gereği peygamberden başlayarak topluma yayılan değerler ve yaşam nizamı olarak informal bir şekilde birey-toplum ilişkilerini düzenlediği tarihsel zemini güçlü bir gerçekliğe dayanmaktadır.

Birekul'a göre, dini sosyalleşme kavramı sosyalleşmenin alt başlığı olarak incelenebilecek bir alandır. Genel sosyalleşmeden ayrı olarak ele almak pek mümkün değildir. Sosyalleşme sürecinde dini ve kültürel normların ve örf ve adetten beslenen geleneksel davranışların aktarılmasını içine alan bir süreçtir. Bu sebeple bireyin iradesi ve kabulü ile toplumun doğal bilgi aktarım süreçleri bir noktada buluşup dini sosyalleşmeyi gerçekleştirmektedir. (Birekul, 2014, s. 147)

Özellikle günümüzde modern yaşam tarzının yapısı gereği birey kalabalıklar içerisinde yalnızlık ve çaresizlik içerisinde kalmış durumdadır. Bireyin bu yalnızlığını ortadan kaldırmaya yönelik geliştirilen spor, müzik, eğlence, sinema, tiyatro gibi bir takım etkinlikler bireyin ihtiyacını bir yere kadar karşılamış ve son kertede birey denetimsiz ve rehbersiz kalmıştır. Sezen'e göre bu duruma çare olabilecek temel

toplumsal kurum dindir. Dinin sahip olduğu zengin fikir ve toplumsal muhteva toplumsal paylaşımı mümkün kılmaktadır. İster şuurulu ister şuursuz bir şekilde bireyin hayatına giren dini muhteva bireyi tesiri altına alır ve sonuç itibari ile bütün bireyleri birbirine yaklaştırır. Hatta dini olmayan meselelerde dahi grup veya toplumları ortak bir tavır etrafında birleşmeye götürebilir. (Sezen, 1993, s. 114-115)

Hayatın akışına dair temel düsturları ve önermeleri ortaya koyan din öğretisi, hayatın detaylarına dair de ortak tavır ve duruşu mümkün kılmaktadır. Bunu şu şekilde de ifade edebiliriz; ana damarlarda birleşme iradesi gösterenler kılcallarda da bir araya gelmektedirler.

Günay'ın belirlemesine göre dini sosyalleşme toplumun sahip olduğu dini kültüre ait davranışları, değer yargılarını alarak kişinin kendi şahsiyetini inşa etmede ölçü olarak kabul etmesi ve böylece kişiliğinin dine ait alanlarının şekillenmesinde rol alan bir süreç olarak tarif edilir. (Günay, 1981, s. 195). Bu tariftten hareketle insanlar, içinde bulundukları toplumun sahip olduğu kültür, inanç ve değerlerden, kurallardan, törelerden doğal olarak etkilenirler ve bunları içselleştirerek toplumla aynı düşünce ve inanç dünyasına sahip olurlar. Dolayısıyla bu durum kimlik ve şahsiyet edinme sürecini gerçekleştirmiş olur.

Y. Coştu'ya göre de dini sosyalleşme, bireylerin içinde yaşadıkları toplumun dini yaşayışına, geleneğine göre dini tutumlar geliştirmesi ve içinde yaşadığı toplumun dini alışkanlıklarına paralellik gösteren davranışları göstermesidir. (Coştu, 2009, s. 79)

Mevcut yaklaşımlardan yola çıkarak en genel anlamıyla dini sosyalleşme çok boyutlu ve sadece kitaplardan elde edilemeyen aynı zamanda sosyal gerçeklik zemininde deneyimlemek durumunda kalınan topyekûn dini ve kültürel kazanımlar süreci de denebilir. Bundan hareketle birey-toplum ilişkisinin ve daha öncesinde birey-aile ilişkisinden başlayarak grup ve topluma kadar uzanan karmaşık bir öğrenme ilişkisini ihtiva etmektedir. Hele günümüzde küreselleşmenin beraberinde getirdiği bir sonuç olarak global bir köye dönen dünyamızda birey, sadece içinde yaşadığı toplumun değil, dijital çağın beraberinde getirdiği bir çok etkileşim ve sosyal medya mecrasıyla daha geniş bir değerler yelpazesinin etkisi altındadır.

Akın'a göre dinî sosyalleşme yalnızca bir din ile bağ kurup dindar hale gelmeyi değil, aynı zamanda aynı öğretilere sahip olan dindaşlar ile duygusal bir bağın kurulmasını da meydana getirir. Bu çerçevede dini sosyalleşme salt bir öğreti manzumesi değil aynı zamanda duygu paylaşımını da sağlayan ve duygusal ihtiyaçları karşılayan bir olgudur. (Akın, 2015, s. 57)

Dini sosyalleşme normal sosyalleşme sürecine benzer olarak bir ömrün sonuna kadar devam eder ve hayatın herhangi bir anında doyuma ulaşmaz. Bilgin'e göre insan hayatına yön veren dini duygu ve düşüncenin gelişiminin zirve yaptığı dönemler çocukluk ve ilk gençlik dönemleridir. (Bilgin V. , 2009, s. 190)

Erol Göka 'Nimetleri Hiç Yalanlamayan Aliya' adlı yazısında Aliya İzzetbegoviç'in "Doğu ve Batı Arasında İslam" adlı kitabında şu aktarımda bulunduğunu ifade eder: "Annesinin önerisi ve biraz da ısrarıyla Aliya her sabah namazına camiye giderdi. Güneş doğmak üzere ve yaşlı imam Müjezzinoviç camide olurdu. Sabah namazının ikinci rekâtında daima Kur'an'ın harika surelerinden biri olan Rahman suresini okurdu. Taze bahar sabahındaki o cami, sabah namazında okunan o Rahman suresi ve civardaki herkesin kendisine saygı duyduğu o âlim uzun zaman önce geçip gitmiş yılların sisleri arasında hala en net biçimde görebildiğim görüntüleri oluşturmaktadır." ¹ (Göka, 2015)

Arabacı da , Türkiye'de bugün yaşanan birçok sosyal problemin, dini sosyalleşmenin başarısızlığından kaynaklandığını ifade ederek dini sosyalleşmenin ne denli önemli olduğuna dikkat çekmektedir. (Arabacı, 2003, s. 53)

¹ Çocukluk dönemine ait bu görüntülerden hareketle komünizmin çok yaygın olduğu dönemlerde Aliya İzzetbegoviç arkadaşlarının bu akımın etkisine girmesine rağmen çocukluğunda yaşadığı o iz bırakan yaşamın, kendisini İslam'da sebat kılmaya ittiğini ifade etmiştir. Bu husus bizlere çocukluk, özellikle ilk gençlik döneminde öğrenilen ve yaşananların hayatın sonraki dönemleri üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

2.1.1. Din ve Sosyal Hayat

Güneş' e göre zaman ve mekân itibari ile dinsiz bir toplum hiç mevcut olmamıştır. Belki toplumda dinsiz fertlerin de bulunabileceği söylenebilir. Kur'an da yer alan ifadelerle göre insanlar ve topluluklar çoğunlukla dinsiz değil, müşriktirler. (Güneş, 2014, s. 153) Tarih boyunca dinsiz toplumların var olmaması gerçeği bize dinin toplum hayatında ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu apaçık göstermektedir. Bu yalın gerçek bile tek başına dinin sosyalleşmedeki rolünün başka herhangi bir kaynak tarafından doldurulamayacağını göstermektedir. Dini tamamen hayattan soyutlayıp varlığını sürdürebilen bir toplum var olmamıştır. Yapabildikleri tek şey dine şirki unsurlar karıştırmak olmuştur. Mekkeli müşrikler bile putlara tapınmalarının gerekçesi olarak Allah'a yakınlaşmanın bir aracı olarak ihtiyaç duyduklarını ifade etmişlerdir. "Biz onlara yalnızca bizi Allah'a daha çok yaklaştırsınlar diye tapıyoruz derler... (Zümer 39/3) Bu gerçeği bu şekilde kabul edip dinin birey ve toplum hayatı üzerindeki etkisinin gözden ırak tutulması mümkün değildir.

Bir sosyal kurum olarak din, insan davranışlarının iyileştirilmesinde, insan şahsiyet ve kimliğinin kazandırılmasında önemli bir yer tutar. Ayrıca sosyal kontrol unsuru olarak toplumun bütünleşmesine katkıda bulunur.

Baş'ın da belirttiği gibi din bir yandan bireyleri ortak davranışları ve hareketleri yönetirken diğer yandan da insanların din bağı sayesinde birbirlerini sevmeleri gerektiği konusunda vazettiği ilkeler sayesinde toplumsal vicdanın canlılığını korumasını sağlar. (Baş, 2017, s. 140) ²

² Daha önce ifade edildiği gibi din sadece teorik bir yükleme yapmaz, ortak davranış kalıpları yüklemeyi, aynı zamanda duygusal bir bağ oluşturur. Ek olarak Baş'ın da ifade ettiği gibi sosyal vicdanın her zaman canlı kalmasını ve fertlerin birbirlerini sevmesini sağlar. Bu duygular sevgi ve vicdan temelli bir dayanışmanın ve otokontrolün oluşmasını mümkün kılar. Fark edildiği üzere davranış kalıpları, sonu gelmeyen kurallar, zabıta tedbirleri, cezalar ve müeyyidelerin ötesinde sevgi, vicdan, merhamet, duygudaşlık atmosferi içerisinde toplumsal ıslahın yegâne zeminini din oluşturmaktadır. Ve bu durum görgü kurallarından tutun da ahlak ve hukuk kurallarına kadar geniş yelpazede bir seyir izlemektedir.

Okumuşlar sosyalleşmenin önemine dikkat çekerken iki hususu gözden kaçırmamamız gerektiğini belirtmiştir. Bunlardan bir tanesi dini kurumların sağladığı toplumsal ilişkiler sistemi bir diğeri ise bu sistemin devamını mümkün kılan ve sürekliliği sağlayan ritüellerin gücüdür. (Okumuşlar, 2013, s. 61)

2.1.2 Din ve Sosyalleşme İlişkisi

Keskin'e göre insanlar yaşadıkları toplum içerisinde sosyalleşme deneyimi yaşarken doğal bir seyir olarak dini değerleri de içselleştirir. Bu durum sadece geleneksel toplumlarda değil aynı zamanda sekülerleşen modern toplumlarda da müşahade edilir. Dolayısıyla dinin etkin olduğu bir toplumda dinden soyutlanmış bir sosyalleşmeden söz edilemez. (Keskin, 2004, s. 10)

Gerek sosyoloji, gerek dinler tarihine bakıldığında bireyin sosyalleşme deneyimleri yukarıdaki tezi doğrulamaktadır. Geçmişten günümüze bakıldığında dinin sosyalleşmeye etkisi istikrarlı bir seyir izlemektedir. Her ne kadar modern zamanlarda dinin sosyalleşme üzerindeki etkisinin zayıflayacağı konusunda kanaatler varsa da günümüz toplumlarının yaşam tarzlarına bakıldığında belli bir düzeyde gerileme görülse de hâlihazırda dinin sosyalleşme üzerindeki etkisi son derece güçlüdür.

Her dinsel sosyalleşme toplumun değişik kesimleri üzerinde etkili olan aktörlerin dini tercihlerinin şekillenmesinde büyük bir etkiye sahiptir. Ancak toplumsal aktörlerin söz konusu dinsel tercihleri nasıl yaşayacakları ise toplumla etkileşim sonucu ortaya çıkar. Bu etkileşime gerek siyasal alanda gerek ekonomik alanda şahitlik etmekteyiz. Tesettüre uygun üretim yapan bir firmanın 'Tekbir' ismini kullanması veya seküler siyasi bir partinin çarşafı ve örtülü insanlara parti rozetini basın toplantısı düzenleyerek takması (Haber7, 2008) bir tesadüf sonucu değildir. Aktörlerin dini değerler bağlamında topluma ilettikleri mesajlardır. Bu mesajlar çerçevesinde siyasi ve ekonomik bir geri dönüt hedeflenmektedir.

Genel olarak sosyalleşme, kişinin içinde yaşadığı toplumun sahip olduğu inanç ve değerleri, kültürü ve bunun yansıması olarak oluşan davranış kalıplarını öğrenip içselleştirdiğinde dini hayatında yaşadığı toplumla uyum içerisinde yaşar. Kişi, içinde bulunduğu toplumun sahip olduğu kültürden kaynaklı dini tecrübe ve birikim senaryolarını öğrenir. Bunun sonucunda oluşan dini atmosfer gerek öz gerekse şekil

bakımından insanların uymak durumunda kaldıkları dini tecrübe modelleri olarak ortaya çıkar. Bir başka deyişle kişi hem sözde hem özde söz konusu toplumsal atmosfere tabi olur. (Okumuş, 2014, s. 434)

Peygamber efendimizin şu hadisi yukarıda ifade edilen yaklaşımı teyit etmektedir. “Her insan İslam fıtratı üzere doğar. Anne ve babası onu ya Yahudi, ya Hristiyan veya Mecusi yapar.” (Buhari, Cenaiz 92; Ebu Davud, Sünne 1; Tirmizi, Kader 5)

Nitekim dünyaya bakıldığında kabaca Avrupa ve Amerika toplumlarının Hristiyan, Ortadoğu toplumlarının Müslüman, Uzak Asya toplumlarının Budizm, Şintoist, Konfüçyanizm dinine mensup olması tesadüf değildir. Bu gerçek bile tek başına toplumların sahip olduğu inanç, kültür, töre vb. değerlerin birey üzerindeki etkisini göstermekte ve tercihlerini şekillendirmektedir. Bütün bu tercihlerde belirleyici güç sosyalleşmedir. Bu bağlamda Okumuş “ Dini hayat sosyalleşme ile mümkün olur. Sosyalleşme sürecinde öğrenilir ve yaşanır.” demiştir. (Okumuş, 2014, s. 445) Dinin sosyalleştirme ile ilintili olan başka bir yönü de dinin bir sosyal kontrol aracı olarak toplumsal yaşamda etkili olabilmesidir. Sosyal davranışlarımız dini ölçüler içerisinde bir meşruluk skalasına tabi tutulmaktadır. Davranışların yaslandığı meşruiyet zemini olarak din, özellikle bu yönüyle toplum üzerinde yönlendirici etkiye sahip olmak isteyen devlet ve yönetici kesimlerin faydalandığı bir kontrol mekanizması rolü oynamıştır.

Günay da dini sosyalleşmeye tarihin ilk dönemlerinden bu yana bütün toplumlarda toplum-kültür ilişkisi içinde dinin yerine vurgu yaparak kişisel gelişim, değerlerin oluşumu, norm ve davranış kalıpları ve diğer dini kültür unsurlarının insanın kişiliğine yerleşmesi ve karakterinin oluşması gibi hususları da katarak genel bir çerçeve çizmektedir. (Günay, 2002, s. 59)

Akın’a göre de dini sosyalleşme genel sosyalleşme olgusunun ayrılmaz bir parçasıdır. Sosyalleşmenin özel bir biçimidir. Dini sosyalleşme bireylerin dini yönelimlerini, tutum ve davranışları edinmelerini sağlayan süreçtir. Bu geniş anlamında dini sosyalleşme dini eğitim ile eş anlamlıdır. İster belli bir amaca matuf olsun ister amaçsız olsun her türlü dini öğretim ve öğrenimi kapsar. Bu bakış açısından

hareketle dini sosyalleşmenin sistemli ve kolektif faaliyetini ifade eden okullarımızdaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin müfredatı da bu anlamda yetişmekte olan nesillerin, toplumun manevi kültürel mirası ile buluşması ve dolayısıyla başarılı bir dini sosyalleşme sürecine girmeleri açısından ayrı bir öneme sahiptir. (Akın, 2015, s. 55)

Peygamberlerin yaşamları ve bunun sonucunda oluşan örneklik (sünnet) din ulemasının içtihatları ve siretleri yanında gündelik yaşantılarında dini nasıl yaşayacaklarına dair yazılan ilmiyeler, din ile ilgili yapılan sempozyumlar, paneller, kültürel ritüeller, sinema filmleri, televizyon dizi ve programları, dini yayın ve dergiler de dini sosyalleşmenin gelişmesine ve bu gelişmenin süreklilik kazanmasına katkı sağlamaktadır. Büyüklerinin fikirleri ve hayat hikâyelerinin yanında insanların gündelik hayatlarında dinî nasıl yaşayacaklarına dair bilgiler içeren kitaplar, kültürel ritüeller, toplantılar, kitle iletişim araçlarında gösterilen filmler ve programlar da dinî toplumsallaşmanın sürekli olarak üretilmesini sağlamaktadır.

Bizim inancımıza göre Hz. Âdem'(a.s) den Hz. Muhammed'(s.a.v.) e kadar bir risâlet halkası söz konusudur. Bu Risâlet halkasının temel mesajlarına bakıldığında zaman birbirine paralellik arz ettiği görülmektedir. Genel olarak öğretiler itikat, ibadet ve muamelat olarak tasnif edilmektedir. Özellikle muamelat başlığı altında çerçevesi çizilen tüm öğretiler neredeyse tüm dinlerde ortaktır ve Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadar benzer öğretileri vazetmektedir, ifsada karşı ihya ve ıslahı hedeflemektedir. Dinlerin mesajları ortak olmakla beraber yaşanan çağın ekonomik ve sosyal yapısından kaynaklanan bazı farklılıklar da söz konusudur. Rabbimiz Kur'an-ı Kerim'de bu gerçeği şöyle ifade etmektedir. “Sizin her biriniz için biz bir şeriat ve yol tayin ettik ”. (Maide Suresi 5/48)

Allah'ın semi' (işiten) ve basar (gören) sıfatlarına inanan bir insanın bilinci sürekli teyakkuzda olur. Şu bir gerçektir ki her insanın başına bir polis dikme, peşine bir hafiye takılması mümkün değildir. Bu manada iyi ve kötüyü belirleyen dinin sınırları içerisinde kalmayı sağlayan şey Allah'a ve ahiret gününe iman bilincidir. Yaptığı yanlışların hesabını ahirette vereceğini düşünen kimse, bilincinde oluşan otokontrol mekanizmasıyla kötülüklerden uzak durur. Toplumun geneline hâkim olan

bu otokontrol mekanizması her açıdan ıslahın ve refahın en üst düzeyde gerçekleşmesini sağlayacaktır. Peygamber efendimizin yaşadığı döneme asr-ı saadet denmesinin sebebi budur. Peygamberin toplumun içinde olması, onun etrafında kilitlenen sahabelerin bulunması, inançlara sadakat ve üst derecede bağlılık, ibadet bilinci, sürekli bir zikir hali, Allah ile ve birbirleriyle kurdukları güçlü bağ toplumsal yozlaşmanın ve bozulmanın minimize edilmesine, erdemli ve itibar gören davranışların ise maksimum düzeyde gelişmesine katkı sağlamıştır.

Kadın, çocuk ve yaşlılara bakış, komşuluk ilişkileri, aile ve akrabalık bağları, eşler arasındaki hak ve hukuk, zengin ve fakir arasındaki dayanışma, zekât, sadaka ve infakla tezkiyenin sağlanması, dünyanın geçiciliğine olan inanç, madde ve mananın doğru bir yaklaşımla anlamlandırılması, üstünlüğün herhangi bir ırkta değil, takvada oluşunun benimsenmesiyle burada zikredilmeyen birçok toplumsal düşünce ve davranış kodları asr-ı saadetin oluşmasında temel belirleyici unsurlar olmuştur.

Okumuşlar’ da dinin bu ıslah edici yönüne dikkat çekerek dinin vazettiği emir ve yasakların “ emr-i bi’l maruf, nehyi ani-l münker” çerçevesinde şekillenen bir bilince dönüştüğünü ve bu bilinç sayesinde toplumun hoş görmediği davranışlardan uzak durulduğu, toplumun onayladığı davranışların ise hayata aktarıldığı bir atmosfer oluştuğunu dile getirmiştir. (Okumuşlar, 2013, s. 68)

Ayrıca Sezen dinin sosyal kontrol işlevinden bahsetmektedir ki bu durum siyasal mekanizmanın veya sosyalizasyon kanallarının hatalarını düzeltme hizmeti görmenin yanı sıra, otoriteden kaynaklı keyfiliğin veya kifayetsizliğin engellenmesini veya yetersiz kalması durumunda bilgi alt yapısını, yasa v.b unsurlarının kullanımını sağlar. (Sezen, 1993, s. 111-112)

Burada ifade edilmesi gereken bir diğer önemli husus, dinin yaşana bilirliliğinin peygamberler üzerinden modellenmesidir. Rabbimizin kitabı herhangi bir yere nazil ederek insanları içindeki emir ve yasaklardan sorumlu tutmamasının sebebi vazedilen emirlerin kolayca yaşanabilirliğini bir insan örneği üzerinden gösterilmesidir. Bu gerçek Rabbimiz tarafından şöyle ifade edilmiştir. “Ant olsun ki Allah’ın resulünde sizler için güzel bir örnek vardır”. (Ahzab 33/21) Buradan hareketle denilebilir ki

Allah'tan model olarak peygambere, peygamberden topluma, toplumdan tekrar bireyi kuşatan, gökten yere inen ilahi bir sosyalleştirme projesi söz konusudur.

Bahar'a göre sosyalleşmenin önemli etkenlerinden bir tanesi eğitim ve ona bağlı kurumlardır. Eğitimin sistemli ve kurumsal boyutunu teşkil eden okul, toplumun kültür mirasının kuşaktan kuşağa aktarılmasında işlevsel olmaktadır. (Bahar, 2009, s. 72) Bunu destekleyecek örneklerden biri de ashab-ı suffe örneğidir. Peygamberimiz Medine'ye hicret edip ilk mescidi inşa ettikten sonra mescide bağlı bölümlerin birinde eğitim kurumu görevi görecektir. ashab-ı suffenin kaldığı bir bölüm oluşturmuştur. İslam'ın yayılmasına ve doğru öğrenilmesinde bu kurumun çok fazla katkısı olmuştur. Hatta 'ilk İslam üniversitesi' olarak tanımlanmıştır. Hz. Peygamber ile uzun süre beraber olmaları sebebiyle diğer birçok Müslümanın duymadığı hadisleri duymuş ve hadis rivayetinde ön sıralarda olmuşlardır. En çok hadis rivayet eden yedi sahabeden üçü Ebu Hureyre (r.a.), Abdullah b. Ömer (r.a.) ve Ebu Said el- Hudri'nin de suffe ashabından çıkmış olması elbette Hz. Peygamberle bu nevi birlikteliğin ve ilme bu denli düşkünlüğün bir neticesi olmalıdır. Yine Bilal-i Habeş ve Selman-ı Farisi gibi sahabeler bu kurumun mensupları idiler. Suffe de kalanların ihtiyaçlarının başta Hz. Peygamber olmak üzere, diğer Müslümanlar tarafından karşılanması, dayanışmanın yanı sıra sosyalleşmenin de güzel örneklerinden biridir.

2.1.3. Dinin Sosyalleşmeye Etkisi

Din, toplumsal yaşamın hemen her alanında bireyleri etki altına alır. Dinlerde mevcut olan ekonomik, sosyal, itikadi, ahlaki, idari ilke ve esaslar, fertlerin toplumsal faaliyetlerini güçlü bir biçimde etkiler ve toplumsal düzenin yapısının belirlenmesine önemli ölçüde katkı sağlar.

Güneş'e göre dinin toplumsal boyutundan bahsetmemiz için dinin toplumu, toplum kültürünü, kurumları etkilemesi, söz konusu yapıların da dini etkilemesi gerekir. Bu noktada dinin, sosyalleştirme özelliği söz konusu olduğunda, aslında dinin toplumla karşılıklı ilişkilerinden meydana gelen husus anlaşılmaktadır. (Güneş, 2014, s. 160-161)

Şu açıktır ki din ve ondan doğan toplumsal normların herhangi bir kültürel ortamda hiçbir şeyden etkilenmeksizin yaşaması mümkün değildir. Aksine kültürel

yaşamın bütün alanlarıyla aile, ekonomi, eğitim, hukuk, ahlak, sanat gibi alanlarla ciddi bir ilişki halinde bulunur. Bu çerçevede Berger'in "Her insan topluluğu bir dünya kurma girişimidir." (Berger, 1993, s. 32) ifadesi son derece önemli bir tespittir. Bir ailenin ihtiyaçları ile toplumun ihtiyaçları birbirinden bağımsız değildir. Aynı şekilde bir toplumun ihtiyaçları ile dünyanın ihtiyaçları da birbirinden çok farklı değildir. Son günlerde pandemik bir salgın olan koronavirüs vakası ve dünya genelindeki yansımaları bu düşünceyi desteklemektedir. Bir ailede baş gösteren vakaya karşı alınacak tedbir ile toplumda veya dünya genelinde alınacak tedbir arasında fazlaca bir fark bulunmamaktadır. Hijyen koşulları, beslenme biçimi, tedavi gereksinimi tek bir bireyin ihtiyacı olduğu kadar tüm dünya insanların da ihtiyacı olabilmektedir.

Küçük bir ilçede ihtiyaç duyulan sağlık hizmetleri, eğitim hizmetleri, güvenlik hizmetleri, din hizmetleri, belediyecilik ve alt yapı hizmetlerine duyulan ihtiyaç ne ise büyük bir metropolde de ihtiyaç duyulan hizmetler ve ihtiyaçlar hemen hemen aynıdır.

Hakeza küçük bir topluluğun dayanışma, ibadet, ahlak ve diğer çeşitli dini normlardan beslenen yaşam tezahürlerine duyduğu ihtiyaç ne ise dünyanın tümünde duyulan ihtiyaç da benzerdir.

Dünya inşa etme teşebbüsünde toplumla din arasında karmaşık bir etkileşim söz konusudur. Sosyolojik anlatım denilen şey dini tecrübenin inanç, amel ve teorik anlatımlarından bağımsız olarak ele alınamaz. (Güneş, 2014, s. 158) Bu çerçevede dinin bireysel mi toplumsal mı olduğu sorusu kısır döngü ile sonuçlanacak bir soru olacaktır. Dinin bireyselliği ya da toplumsallığı tartışması "Tavuk mu yumurtadan yoksa yumurta mı tavuktan?" tartışması kadar cevapsız bir tartışmadır.

Dinin bu iki yönünün birbirinden ayırt edilemeyeceği gerçeğinden yola çıkarak Wach' ın tanımında karşılık bulan din ile toplum arasındaki karşılıklı ilişki detaylı bir şekilde incelendiğinde din olgusunun toplum üzerinde birinci derecede etkili olduğu gözlenir. (Wach, 1995, s. 17)

Dinin toplum üzerindeki önemli etkilerinden bir tanesi de grup, teşkilat ya da daha açık bir ifadeyle cemaat kurma kapasitesidir. Din toplumsal süreçlerin oluşmasında toplumsal yaşamın seyrinde değişimlerin meydana gelmesinde,

ekonomik, sosyal ve siyasal cereyanların oluşmasında güçlü bir etkiye sahiptir.(Güneş, 2014, s. 159)

Bilindiği gibi İslam öncesi Mekke toplumu sahip olduğu inanç, kültür ve yaşam tarzı itibari ile ‘cahiliye toplumu’ olarak isimlendirilmiştir. Kendine ait doğruları bulunan toplumsal yaşamın cahili yaşam olarak nitelendirilmesi son derece anlamlıdır. Çünkü dini emirlere dayalı yaşam tarzının aynı zamanda bir meşruiyet kaynağı vardır. Bu kaynak ilahi bir kaynaktır ve gücünü insanı yarattığı gibi terbiye etme hakkını da kendinde gören Rabb’dan alır. İslam Ansiklopedisinin Rabb ile ilgili maddesinde şunlar kaydedilmektedir; sözlükte “bir şeyi yetkinlik noktasına varıncaya kadar kademe kademe inşa edip geliştirmek” manasındaki Rabb kelimesi mübalağa ifade etmek üzere daha çok sıfat gibi kullanılır ve kelimeye hepsi de Allah Teâla hakkında olmak üzere “ Malik, seyyid, idare eden, terbiye eden, gözetip koruyan, nimet veren, ıslah edip geliştiren, mabud” gibi anlamlar verilir. (Ragıb el İsfahani, el Müfredat, “Rbb” maddesi)

Bu genel bakıştan hareketle vahiy yoluyla ve peygamber örnekliğinde vasat bir ümmet oluşturma görevini Rabbimiz ‘Rabb’ vasfı ile kendi üzerine almakta, birey ve toplumun inşasıyla ilgili hükümler vazetmektedir. Elbette ki bu hükümlerle yüzleşen birey, iradesi çerçevesinde bir tercihte bulunma hakkına sahiptir. Ancak vazedilen hükümlerin fitrata uygunluğu ve genel olarak insanların selametini ve maslahatını gözetmesi ve ayrıca makul ve mantıklı oluşu insanoğlunu bu hükümlere uygun davranmaya sevk etmektedir. Bu tercih bireyden aileye aileden topluma toplumdan devlete doğru genişleyen bir seyir izlemektedir.

Freyer’in ifade ettiği gibi dinin bireyi aşan sosyal bir karakteri vardır. (Freyer, 2016, s. 52) Din, mahiyeti gereği önce teker teker fertleri etkilese de onların fevkine yükselerek fertler arasında bir köprü vazifesi görür. (Keskin, 2004, s. 9) Cemiyeti oluşturmayan bir din ölü doğmuş bir cenine benzetilmektedir. Bu şekilde dinin en bariz özelliklerinden birisinin cemaat teşkil etmesi olarak görülmektedir. (Günay, 2002, s. 211)Bu doğal sonuç dinin sosyal karakterli olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim tarihin akışına baktığımız zaman her dinin bir toplum içinde ortaya çıktığı ve geliştiği görülmektedir. Bilinen bütün insan topluluklarında bir dine rastlandığı gibi sosyal bir olgu olduğundan dolayı sorunların, olayların ve çatışmaların olmadığı bir din de

mevcut değildir. Bu durum dinin sosyalleştirici bir araç olmasından kaynaklanmaktadır. (Keskin, 2004, s. 9)

2.1.5. Dinin Sosyal Hayata Katkısı

Yukarıda da ifade edildiği gibi dinin en temel hedeflerinden birisi topluma ‘ yeni bir dünya kurma vizyonu ’ sağlaması gelmektedir. Keskin’e göre her dinin özellikle de büyük dinlerin itikat ve ibadet ile ilgili hükümleri dışında hayatın içerisinde muamelata denk gelebilecek zengin bir fikri içeriği vardır. Bu anlamda her din bir ruh ve düşünsel zenginliği beraberinde getirmektedir. Sonuç olarak şunu ifade etmek mümkündür ki bireylerin hayatında karşılaşılabilecekleri probleme dair dinlerin çözüm önerileri vardır. Bu öneriler sayesinde fertlerin dünyaya ait sorunlara daha geniş pencereden bakmalarını sağlayacak kavramsal görüş perspektifi sağlamaktadır. İnsanlar sahip oldukları bu perspektif sayesinde hayatın içerisinde işlerini görürken ve hatta doğayı seyrederken bile bunun etkisi altında kalırlar. Hayatın bütün alanlarına dinin oluşturduğu fikri bütünlük içerisinden bakarlar. Bu tesir dini hayatın dışında kültür ve topluma dair bütün meselelerde etkisini hissettirmektedir. Özü ile ilgili hususlar dışında hayatın hemen hemen tüm meseleleri hakkında hükümlerle her tür dünyevi olaylara karşı takınılan tavırların toplamından ibaret olan oldukça zengin bir fikri muhtevası vardır. (Keskin, 2004, s. 11)

Nitekim sahabe Cafer b. Ebu Talib’in, Mekkeli müşriklerin zulmünden kaçıp Habeşistan’a hicret ettikten sonra Kral Necaşi’ye hitaben söylediği sözler dikkat çekicidir: "Ey Kral! Biz putlara tapan, ölü eti yiyen, her türlü fuhşiyatı yapan, akraba ilişkilerini koparan, komşuya kötü davranan cahili bir toplum idik. Bizden güçlü olan, zayıf olanı ezerdi. İşte Allah bize içimizden nesebini, doğruluğunu, güvenilirliğini ve iffetini bildiğimiz bir Rasûl gönderinceye kadar bu haldeydik. Oysa gönderilen bu Rasûl, bizi, Allah'ı birlemeye, O'na kulluk etmeye, O'ndan gayrı babalarımızın taptığı taş ve putları terk etmeye çağırdı. Bize doğru sözlülüğü, emaneti yerine getirmeyi, akrabalarla ilişkileri devam ettirmeyi, komşuluğu, haramlardan ve kan dökmekten el çekmeyi emretti ve bizi fuhşiyattan, yalan sözle şahitlikten, yetim malı yemekten, iffetli hanımlara iftira etmekten menetti. Bize yalnızca bir Allah'a kulluk etmemizi ve O'na hiçbir şeyi şirk koşturmayı emretti, namazı, zekâtı ve orucu emretti." Daha başka İslam'ın emirlerini saydıktan sonra devamında "Biz de onu derhal tasdik ettik, O'na

inandık ve Allah'tan getirdiğine uyduk. Yalnızca Allah'a kulluk ettik ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmadık. O'nun bize haram kıldığını haram, helal kıldığını da helal kıldık..." (Değirmenci, 2008) Bu durum günümüz diliyle anlatılırsa bir insanın adeta kendini resetlemesine ve yeni bir kurulumla benzetilebilir.

Dinin en önemli etki alanlarından birisi de insanın dünyaya karşı tasavvuruna hükmetmesidir. Başka bir deyişle madde ve mana âlemiyle kuracağı mesafeyi belirlemektedir. Çünkü dünyaya yüklediğimiz anlam, yaşamımız boyunca hayatın sorunlarına karşı göstereceğimiz reflekslere yön verecektir. Öyle ki din özellikle ilkel toplumlarda toplumun yapısını dizayn eden kültürü bile etkileme ve şekillendirme gücüne sahiptir. Wach özellikle ilkel kabileleri kastederek "Onların bütün bayram kutlamalarının alt yapısında mutlaka dini bir mana vardır. Bütün anlaşmaları ve sözleşmeleri Tanrı adına yapılmış bir akde dayanmaktadır. Bütün spor yarışlarına mutlaka dini bir ayin eşlik etmektedir" derken madde ve mana âleminin nasıl iç içe geçtiğine dikkat çekmiştir. (Wach, 1995, s. 17)

Teoride hayatı düzenleyen kurallar ortaya koyan din, tarihin ilk dönemlerinden beri varlığını sürdüren uygulamaları da yeniden düzenler. Böylece -ilkel dinler dâhil- Hristiyanlık, İslâmiyet, Budizm ve Parsizm' de olduğu gibi her din, şartlara göre son derece kapsamlı bir şekilde sistemleştirilebilecek ahlaki değerleri de birlikte getirmektedir. (Wach, 1995, 28)

Din (hayata karşı) nötr olan bir topluma inmez. İndiği toplumlarda zaten uygulamada var olan bir değerler ağı ve ondan kaynaklanan pratikler söz konusudur. Hukuktan siyasete, ekonomiden ahlaka tüm alanlar bahsettiğimiz değerler ağının yönlendirmesi ile şekillenmektedir. İlkel toplumlarda bile kendini ilah olarak ilan eden hükümdarlara, ruhban kisvesine bürünen krallara ve aziz liderlere şahitlik etmekteyiz. Bu sosyal roller bile dinin toplumsal yaşam üzerindeki ciddi etkisini göstermektedir. Keskin'e göre dinin birçok toplumsal fonksiyonu yanında toplumda sembolik bütünleşmeyi sağlaması da önemli fonksiyonlardan birisi olarak görülmektedir. Toplumun tüm fertlerinin katıldığı ibadetler, ayinler ve törenler, grup ruhunun oluşmasını ve topluma mensup bireyler arasında ortak bir duyguyu oluşturarak kaynaşmayı sağlamaktadır. (Keskin, 2004, s. 14)

Özellikle günümüzde çok çeşitli nedenlerle oldukça farklı değerlere sahip olan mikro gruplar ortaya çıkmaktadır. Bu gruplar (ideolojik tarikat, mezhep, siyaset v.b) zikredilen sebeplerden toplumda kategorik olarak ayrışmaya ve toplumun bütünlüğünü sarsan kutuplaşmaya yol açabilmektedir. Tam da bu tür karmaşık toplumlarda toplumu birleştirmek ve bütünleştirmek bir üst çatı altında bir araya getirmek din kurumunun fonksiyonu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, dinsel tören ve semboller merkezi bir konuma sahiptirler.

2.1.6. Din ve Kültür Aktarımı

Kültür sözcüğü Latince kökenlidir ve “ ekmek ve işlemek” anlamlarına gelmektedir. (Chantrell, 2002, s. 14) Ziraat kavramının kökenini teşkil eden Latince “agri-cultura” kavramı da ıslah edilmek suretiyle ekilen, işlenilen alan anlamına gelmektedir. Dolayısıyla kültür kavramının kökeninde, insanın bilinçli bir müdahalesiyle, tabii olanın beşeri olana dönüşmesi vurgusu yer almaktadır. Örneğin “kültür mantarı” kavramı, üretim süreçleri itibariyle doğal mantara yapılan beşeri müdahaleyi ifade etmektedir. (Özkan, 2016)

Kültür, bir toplumu ayakta tutan insanların ortak yaşama duygu ve düşüncesini ifade eden bir nitelik taşıması nedeniyle hem genel eğitim hem de din eğitimi için hayati öneme sahiptir. Her kültürün milli bir kültür olduğu bilinmekle birlikte, kültürün aktarılabilir ve değişebilir olduğu bu nedenle kültürü oluşturan bütünlüğün içinde farklı kültürlerden unsurların bulunabileceği de bilinmektedir.

Özkan’a göre iman, toplumsal kültürün etkisinden bağımsız olarak hareket etmek ister fakat bu durum bir yandan mümkün olmamakla beraber öte yandan istenilen bir durum da değildir. Mümkün değildir; çünkü imanı anlamaya çalışmak kültürel bir alt yapı ve dilin imkânlarından faydalanmayı gerektirmektedir. İstenilen bir durum olmamasının sebebi ise eğer iman ciddiye alınacak bir kabul ise toplumsal yaşama kazandıracak katkıları olması gerekir. Yani iman salt kalbi bir kabul değil aynı zamanda yaşamın içerisinde de karşılığı olan bir olgudur.(Özkan, 2016)

Din eğitiminin kültürel kodlar oluşturma gibi bir görevi de vardır. Genel anlamda imanın kazandırdığı perspektif ve ilaveten oluşturulan kültürel kodlar, bir

toplumun kendini yeniden var etmesini sağlamaktadır. Peygamber efendimizin uygulamalarına bakıldığı zaman sakal ve bıyığın biçiminden tutun da, çalınan çalgıların veya giyilecek giysilerin rengine kadar bir belirlemenin söz konusu olduğu görülmektedir. Bütün bunlar bir tesadüf olmayıp inşa ettiği toplumun kültürel kodlarını yeniden oluşturmak ve mevcut kültürden ayrışma isteğinden kaynaklanmaktadır.

Din ve kültür, edinimleri sebebiyle bireyin tüm tecrübelerine sirayet eden iki temel olgudur. Dini inancın bireylerde meydana getirdiği bilinç, insanların yaşamlarını direkt olarak etkiler. Fakat bu hususta kimi zaman dini bakış açısının kültürden etkilenmediği düşünülmemelidir. Çünkü din, bir yandan kültürün üstünde bir konuma sahip iken öte yandan kültürün içinde bir yere sahiptir. Çünkü insanın sahip olduğu düşünce ve pratik geçmişin mirasıdır. İnsanın düşünce biçimi duygusal aktiviteleri, konuşma üslubu gibi insandan sadır olan birçok eylem yaşadığı zaman diliminin ve kültürel atmosferin bir yansımasıdır. Böylece bir nesle ait kişilik özellikleri, atalarının sahip olduğu zihinsel, sosyal ve ruhsal ve hatta estetik unsurların birlikte aktarımı ile oluşmaktadır. Bundan hareketle dinin gelişiminde kültürel unsurların yeri görmezden gelinemez.

Özkan'ın da ifade ettiği gibi dinin nazil olduğu toplumlarla temas kurarken o toplumların sahip olduğu davranışları şekillendiren, değer yargılarını oluşturan, hukuki kabulleri belirleyen tarihi mirasın tamamının reddedilmesi mümkün değildir. Din, toplumsal ve kültürel olan her şeyi olduğu gibi kabul etmek durumunda değildir. Mutlaka bir takım ayıklamalarda bulunacaktır. Fakat bunu yaparken bireyi tarihsel köklerine yabancılaştırmadan gerekli müdahaleleri yapmaya özen göstermelidir. Çünkü kültürel miras, oluşum ve gelişim safhalarında medeniyetlere hamle yapma ve sıçrama imkânı vermektedir. (Özkan, 2016, s. 312) İslam tarihinde de toplum kültürüne topyekûn ters düşünen bir din anlayışı vazedilmemiştir. Daha çok şirki unsurların bertaraf edilmesi adalet ve ahlakın tesisi ve toplumsal ıslahın sağlanması hedeflenmiştir. Toplumun sahip olduğu birçok kültürel unsur olduğu gibi muhafaza edilmiştir. Hatta Kur'an'ın o toplumun dili olan Arapça nazil olması bile bu kültürel bütünlüğü muhafaza etmenin önemli bir yansıması olarak kabul edilebilir.

Kısacası din ve kültürün, birbiriyle girift, ayrılamaz bir ilişki içinde olduğu söylenebilir. Aralarındaki ilişki birbirinin aynısı olmaktan ziyade birbirini bütünüyen bir ilişkidir.

2.1.7. Dinin Sosyal Boyutu ve İşlevleri

Tarihin her döneminde insanın din ile bağ kurmuş olması bizi insanlığın din ile olan ayrılmazlığı gerçeğine götürür. Dinin toplumdan ayrılmazlığının temel nedeni hayatın bütün alanlarını etkilemesi ile ilgili bir durumdur. (Çekin, 2013, s. 39)

Wach'a göre, dinlerin toplumsal düzenin oluşmasında önemli rol oynamasının sebebi dinlerin sahip olduğu ahlaki normlar çerçevesinde toplumsal davranışları çok güçlü bir şekilde etkilemesidir. (Wach, 1995, s. 61)

Aydın, din-toplum ilişkileri farklı düzeylerde ele alınsa da, yapılan değerlendirmelerin genelde iki başlık altında ele alınabileceğini ifade etmektedir. Bu görüşlerden ilki, sosyal yapının dinden etkilendiği ve ona göre şekillendirildiği görüşüdür; bir diğeri ise ilk görüşün aksine, din olgusunun sosyal hayattan etkilendiği ve ona göre şekillendiğidir. (Aydın M., s. 128-129)

Dinin toplumsal işlevleri, dinin boyutları kapsamında değerlendirilecek önemli bir konudur. Dini sosyalleşme kavramını anlayabilmek bakımından dinin sosyal işlevlerini ve onun toplumsal boyutunu kısaca ele almak işlevsel olacaktır.

Berger, toplumsal yapının din tarafından şekillendirilmesini dinin toplumsal işlevlerine bağlamıştır. Toplumsal işlev ile alakalı kastedilen şey, dinin toplumdaki yeri ve etkileri, toplum için gördüğü iş ve görevlerdir. Berger' e göre, dinin kendine özgü bir mantığı, aşkın boyutları ve sosyal olayları etkilemede büyük bir gücü bulunmaktadır. Gerçekten de Berger'in ifade ettiği gibi din, insanın kâinatı nihai olarak anlamlı olacak şekilde tanımlama çabası ve girişimidir. Bu arayış ve çabanın insan tecrübesinden ve bu tecrübeyi somutlaştıran toplumsal yapılardan ayrışması mümkün değildir. (Berger, 1995, s. 435)

Din, toplumlara bilinç kazandırma, toplumsal denetim sağlayarak yeniden şekillendirme ve birlik ve beraberliği sağlamak gibi birçok toplumsal rol üstlenmektedir. Dinin en temel işlevlerinden birisi insanları bir dünya görüşüne sahip

kılmasıdır. İnsanlar bu görüş sayesinde karşılaştığı problemlerle nasıl baş edecekleri hususunda, meşruiyetini dinden alan eylem ve tutumlarda bulunurlar. Böylelikle din bir zihniyet ve dünya görüşü kazandırma işlevini üstlenmiş olur.

Sezen’ e göre dinin önemli işlevlerinden birisi de birlik ve bütünlüğü temin eden ortak meseleler karşısında ortak tavır ve davranışlar ortaya koymayı sağlayan karşılıklı bağlılıktır. Bir toplumsal bütünleşmede din ve ona dayalı ahlak sistemi en önemli yeri işgal eder. (Sezen, 1993, s. 114) Yani din, dost ve düşmanı tanımlayarak, ortak tavır alışları belirlemektedir. Konu ile ilgili bazı ayetler şunlardır: “Ey iman edenler! Müminleri bırakıp ta kâfirleri dost edinmeyin. Allah’ın aleyhinize apaçık bir ferman vermesini mi istiyorsunuz?” (Nisa 4/144) Diğer bir ayette “ Ey iman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin. Onlar size gelen gerçeği inkâr etmişken, onlara sevgi gösteriyorsunuz. Hâlbuki onlar Rabbiniz olan Allah’a inandığınızdan dolayı sizi ve peygamberi yurdundan çıkarıyorlar. Eğer siz, benim yolumda savaşmak ve hoşnutluğumu kazanmak için çıkmışsanız onlara nasıl sevgi gösterirsiniz? Ben sizin gizlediğinizi de açığa vurduğunuzu da bilirim. İçinizden kim bunu yaparsa şüphesiz doğru yoldan çıkmış olur”(Müzemmil 73/1). Al-i İmran 28. Ayette ise Rabbiniz, “Müminler, müminleri bırakıp kâfirleri dost edinmesin, kim böyle yaparsa Allah ile dostluğu kalmaz. Ancak onlardan sakınmanız müstesnadır. Allah size kendisinden korkmanızı tavsiye ediyor. Dönüş Allah’adır” buyurmuştur. (Al-i İmran 3/28) Ayetlerden de anlaşılacağı üzere din, toplum ile olan ilişkilerimizi inanç bağına merkeze alarak dostluk ve düşmanlık karşıtlığı üzerinden dizayn etmektedir.

Hökelekli de dini kimliğin, yıkıcı tesirler karşısında korunaklı bir liman vazifesi gördüğünü şu cümlelerle ifade etmiştir. “Din sahip olduğu öğretilerle bireye kimlik kazandırır. Birey kazandığı bu kimlik sayesinde hayatını anlamlandırır. Böylece din insanın hayatının anlamını kavramak ve yeryüzünde niçin var olduğunun bilincine varmak konusunda belirleyici bir güce sahiptir. Özellikle kimlik bunalımlarının yaşandığı temel toplumsal kategori olan gençlik, çağdaş tüketim toplumunun narsist ve hazzcı ahlak anlayışını ön plana çıkaran bir kültür ortamının etkisi altında yetişmektedir. Bu durum ise aşırı bireyci ve parçalanmış bir kimliğe sahip bireyler ortaya çıkarmaktadır. Buna karşın dini inanç ve değerlere sahip ve

bunları içselleştirmiş bireyler modernizmin ve postmodernizmin yıkıcı etkilerinden korunabilmekte ve daha sağlıklı ve bütünleşmiş bir benlik yapısı geliştirebilmektedirler” . (Hökelekli, 2006, s. 9-31)

Aydın, dinin bir üst kimlik oluşturarak, toplumun birçok probleminin kaynağı olarak ortaya çıkabilecek değerler çatışmasını önlemede büyük rol oynadığını ifade etmiştir. Toplum, sahip olduğu karşıt değerler neticesinde bünyesinde çatışma potansiyeli taşır. Din bir üst değer sistemi kurarak bu çatışmaları önlemede önemli bir rol oynamaktadır. (Aydın M. , 1997, s. 112-113) Din, kendi değerler dünyası içerisinde bir kültürün geçerliliğini ve meşruiyetini topluma kabul ettirerek bir yandan kültürün korunması ve süreklilik kazanması öte taraftan nesilden nesile aktarılmasında kullanışlı bir rol üstlenir.

Okumuş’a göre dinin önemli işlevlerinden birisi de bireysel düzlemde, yapılan davranışlara meşruiyet kaynağı oluşturmastır. Başka bir ifadeyle bireyin yaptığı davranışı zihin, bilinç ve vicdanında-kendi iç dünyasında-meşru olarak görmesini temin ederken, toplumsal düzlemde özneler arası ilişki ve etkileşimde, insanların birbirleriyle kurdukları ilişkilerde, toplumsal eylemlerin ilişki içerisinde olanlar tarafından ve genel anlamda toplum tarafından geçerli ve haklı kılınmasını temin eder. (Okumuş, 2014, s. 444)

2.2. EĞİTİM VE SOSYAL HAYAT

Eğitim kurumları bireylerin sosyalleşmesine, toplumsal ve küresel değerleri kazanmasına katkı sağlayarak toplum yapısının devamlılığını sağlar. Sağlıklı bir toplumun oluşabilmesi ancak ve ancak bedensel, ruhsal ve sosyal yönden gelişen bireylerle mümkündür. Sağlıklı bir neslin oluşması çocukluğundan itibaren fertlerin iyi bir eğitime ve çok yönlü bir gelişime tabi olmasıyla mümkündür. Eğitim, bir taraftan toplumun sahip olduğu kültürel değerleri kazandırırken öte taraftan kişiliklerin gelişmesine de imkân sağlamaktadır. Diğer taraftan da bireylerin eleştirme ve düşünme becerisini geliştirerek toplumsal yapıyı değiştirme ve daha üst bir noktaya taşıma imkânı sağlar.

Bahar’a göre eğitim kurumlarının başarısı, gelişmesi ve muhatap olduğu sorunların üstesinden gelebilmesi topluma hayat veren diğer alanların gelişmesiyle mümkündür. Çünkü ekonomi, hukuk, siyaset, sosyoloji, din ve psikoloji gibi alanların tümü eğitimi olumlu veya olumsuz bir şekilde etkiler. (Bahar, 2009, s. 192)

Bu bağlamda düşündüğümüzde eğitim açısından gelişmiş olan toplumların söz konusu edilen alanlarda da gelişmiş olması sağlıklı bir toplumun oluşmasında birçok alanın birbiriyle doğrudan veya dolaylı olarak ilişkili olduğunu göstermektedir. Ekonomik açıdan fakir, hukuk sistemi oturmamış üçüncü dünya ülkelerinin eğitim alanında da geri kalmış olması bu düşüncüyü desteklemektedir.

Konuk, bir ülkenin eğitim alanında gelişimini o ülkenin kalkınmasına dolayısıyla da ekonomik yapısına bağlar.(Konuk, 2002, s. 275) Güneş de ekonominin üretim, tüketim ve paylaşım gibi temel kavramlar çerçevesinde yürütülen faaliyetler olduğunu, bununla birlikte bireysel ve toplumsal bir faaliyet olduğunu belirterek toplumu oluşturan bireylerin iyi yetişmiş olmaları ülkenin kalkınmasına doğrudan etki edebileceği gibi ekonomik gelişmeyle birlikte eğitimin de gelişeceğini söylemiştir.(Güneş, 2014, s. 159)

Çelebi ise eğitimde yaşanan sorunların ülke yönetimi ve siyasetle doğrudan ilişkili olduğunu söylemektedir. Buradan hareketle siyaset kurumunun toplumun geleceğine dair çalışmalar yapan eğitim düzenlemelerinden uzak kalması mümkün değildir diyebiliriz. Devlet yönetimini üstlenen hükümetler eğitimin gelişmesine ve değişmesine doğrudan etki eden kurumlardır. Eğitim kurumlarındaki köklü değişiklikler politik kurumların gücü ve etkisi ile gerçekleşir. Siyaset ile eğitim kurumu arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Toplumların sahip olduğu toplumsal kurumlar bireyleri kurulu düzenin korunması ve ulusal birliğin sağlanması hususunda eğiterek bilinçlendirirler. (Çelebi, 2002, s. 182)

Hükümetler ulusal bütçe planlaması yaparken eğitime ayrılacak payı belirleme gücüne sahiptir. Eğitim alt yapısının gelişmesi, personel istihdamı, hizmet içi eğitim çalışmaları, nitelikli müfredat ve ders kitaplarının hazırlanması, eğitim ortamının

kaliteli hale getirilmesi, eğitim araç ve gereçlerinin çeşitlendirilmesi gibi eğitimle direkt ilişkili olan hizmetlerin güçlendirilmesi doğrudan hükümetlerin faaliyet alanına girmektedir. Bu bağlamda hükümetlerin öncelikleri bir toplumun şekillenmesinde son derece etkilidir. Normal şartlarda her hükümet eğitimi geliştirecek projeler ortaya koyar. Ancak her hükümetin hatta her bakanın eğitime attığı önem ve sarf ettiği çaba birbirinden farklılık gösterebilmektedir.

Eğitimi etkileyen alanlardan birisi de hukuk alanıdır. Eğitim sistemlerini kurup işletenlerin hukuk bilgisi, hukuk duyarlılığı, hukuk algıları, eğitim sisteminin içinde bulunanları doğrudan doğruya etkiler. Eğitimin yapısı hukuksal bir çerçeve tarafından şekillendirilmiştir. Işıktaç'a göre bu hukuki çerçeve toplumsal yaşamdan ne kadar çok güç alırsa meşruiyetini de o denli güçlendirir. Toplumun barış ve güvenliği, temel hak ve hürriyetlerin korunduğu, bireylerin görev ve sorumluluklarını bildiği ve ifa ettiği sağlam bir hukuk düzeninin oluşturulmasıyla mümkündür. (Işıktaç, 2002, s. 464) Hukuka saygılı bir toplumun tesisi için de eğitimli bireylere ihtiyaç vardır.

Eğitim kurumlarının oluşturulması, görev tanımları, sorumluluk alanları, bu alanda çalışanların yetkileri, hukuki esaslara tabiidir. Hukuki çerçevesi olmayan bir eğitim sistemi düşünülemez. Eğitim olmadan da bir toplumda hak, hukuk, özgürlük, adalet duygu ve düşüncesi yer bulamaz. Işıktaç'a göre eğitim sisteminin sahip olduğu hedeflerin gerçekleşmesi eğitimi engelleyen maddi ve manevi unsurların ortadan kaldırılması, yöneticilerin hakları, öğretmen, öğrenci, veli gibi okul ile ilişkisi olan bileşenlerin hukuki durumlarının belirlenmesi ancak bir hukuki sistem inşa etmekle mümkündür. (Işıktaç, 2002, s. 470)

2.2.2. Eğitim ve Sosyalleşme İlişkisi

Sosyalleşme en geniş anlamıyla ferdin, toplumla uyumlu hale gelmesi, gelenek, adet, kültür ve inanç normlarını benimsemesi süreci olarak tanımlanabilir. Bütün toplumlar bireylerini uyumlu hale getirmeye ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyaç önce aile, sonra eğitim kurumları ile karşılanmaya çalışılır. Toplumsallaşma sürecinin aile, okul, arkadaşlar, komşular vb. birçok ögesi bulunmaktadır. Bu öğelerden bazıları formal bazıları ise informal olarak sürece dâhil olmaktadır. (Okumuşlar, 2013, s. 92)

Toplum, bireylerden kendilerini geliştirerek uyumlu hale gelmelerini beklerken birey de toplumun kendisine yardımcı olmasını beklemektedir. Birey ve toplum arasındaki bu karşılıklı talepler eğitim kurumlarının doğmasına ve yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Bu çerçevede toplumlar bireylerin sosyalleşmesini sağlamak için kendilerine özgü eğitim sistemleri kurmuşlardır. Böylece bireyler kendilerini içinde yaşadıkları topluma ait hissedecek, rollerini öğrenip geliştirecek, topluma katkı sağlayacak ve toplumla özdeşleşmiş hale geleceklerdir. Bir eğitim sürecine dâhil olmadan sosyalleşmek pek mümkün değildir.

Buradan hareketle ‘beşer’ olarak varlık ve ‘insan’ olarak varlık arasında ‘insan-ı kâmil’ e kadar uzanan bir süreçten bahsetmek mümkündür. Bu süreç tek başına büyüme veya olgunlaşmayı ifade etmemektedir. Büyüme ve olgunlaşma ile beraber sosyal olarak gelişme, toplumsal yaşamın içerisinde kendini gerçekleştirme, toplumla uyumlu ve barışık yaşama, topluma yol gösterme ve rehberlik gibi üst gelişim düzeylerini de içeren bir süreci ifade etmektedir.

2.2.3. Toplumun Eğitim Üzerindeki Etkileri

Soyut olarak toplumu bir sistem olarak düşünürsek, kendisini oluşturan bütün bilişimlerden doğrudan etkilenir. Eğitim-toplum etkileşimi okul örneği üzerinden düşünüldüğünde daha kolay anlaşılır. Hem okul toplumu, hem de toplum okulu var etmektedir. Okulun toplumu üretmesi sistemin sahip olduğu ideolojik kabulleri gizli veya açık müfredata koymasıyla gerçekleşir. Konuk’a göre tarihsel açıdan toplum okulu önceler. Ama süreç içerisinde etkileşim eş zamanlı bir hüviyet kazanır. (Konuk, 2002, s. 270)

Bilhan toplumun eğitim üzerindeki etkilerini şöyle özetliyor:

- Toplumsallık salt toplumsal değerlerin kökeninde değil aynı zamanda bireysel değer yargılarının da kökeninde bulunmaktadır.
- Okulun en önemli özelliklerinden bir tanesi de toplumsal grup oluşturmastır.

- Farklı toplumlarda eğitimin farklı bir sisteme sahip olması toplumun sahip olduğu farklılıktan kaynaklanan etkinin bir yansımasıdır.
- Bir toplumdaki kültür ve refah düzeyi ile eğitim düzeyi arasında doğrusal bir ilişkinin bulunması eğitime olan ihtiyacın üst düzeyde bir önem kazanmasına ve böylece eğitim olanaklarının arttırılması için bir baskı unsuru olmasına yol açar.
- Nasıl ki toplumun sahip olduğu talepler hükümetlerin politikaları üzerinde önemli bir etkiye sahipse aynı şekilde bu yönlendirme eğitimde de kendini göstermektedir. (Bilhan, 1996, s. 121)

2.2.4. Eğitim ve Sosyal Denetim

Bireylerdeki değişim doğal olarak toplumsal değişimi sağlayacaktır. Okul bu değişimin merkezinde bulunmaktadır. Dolayısıyla okulun öğrencileri topluma hazırlama rolü aynı zamanda çok ciddi bir sorumluluğu beraberinde getirmektedir. Eğitimcilere yüklenen sorumluluk, toplumsal düzenin kurulması ve öğrencileri bu düzenle uyumlu yetişkinler olarak hazırlamalarıdır.

Eğitim, gerek formasyonun içeriğiyle, gerekse hukuki çerçevesiyle fertler için belirlemiş olduğu davranışların sınırlarını ve davranışların bireysel ve toplumsal sonuçlarını hesaba katmayı öğretir. (Bahar, 2009, s. 203)

2.2.5. Eğitim ve Toplumsal Hareketlilik

Toplumsal hareketlilik denildiğinde bireylerin ve bazen de grupların tamamının coğrafî, mesleki ve sınıfsal olarak hareket etmeleri anlaşılmaktadır. Bahar'a göre eğitim, mesleki hareketliliğin sağlanmasında en önemli faktörlerin başında yer alır. (Bahar, 2009, s. 204)

Okulun sosyal tabakalaşmanın oluşumunda önemli bir rolü vardır ve okul sosyal tabakalaşmada ki yatay ve dikey hareketlerde önemli bir araçtır. Okullar öğrencileri toplumsal yaşama hazırladıkları gibi özellikle üniversiteler öğrencilerini mesleki yönden topluma hazırlamaktadırlar.

Konuk’a göre eğitim toplumsal hareketliliği teşvik eden bir süreçtir. Özellikle sanayileşme ile beraber toplum sürekli bir gelişim göstermekte ve bunun sonucunda meslekler değişmekte, her gün hayatımıza yeni yeni meslekler girmektedir. Bunların gerektirdiği bilgi ve beceriler eğitim yoluyla edinilebilir. Eğitim, bu mesleklere bireyi hazırlamaktadır. İnsanların eğitim düzeyi ve buna bağlı olarak sahip oldukları meslekler, bu mesleklerden elde edilen gelir ve yaşam tarzları arasında doğru orantılı bir ilişki vardır. Eğitim insan sermayesine bir yatırım olarak düşünüldüğünde iyi bir eğitim, iyi bir meslek, iyi bir meslek te iyi bir gelir ve statü olarak yüksekte bulunmayı sağlamaktadır İyi bir eğitimle dikey bir sıçrayış göstererek hayat standartlarının değiştirilmesinin mümkün olduğu görülmüştür. (Konuk, 2002, s. 273) Hepimiz hayatımızda şu tür haberlere şahit olmuşuzdur. “ Çaycı olduğu kurumda müdür oldu”. “ Çobanlık yaptığı köyde kendi imkânlarıyla sınavlara hazırlanarak üniversite sınavında Türkiye derecesi elde etti” vb. örneklerde de gördüğümüz gibi eğitim yoluyla toplumsal hareketlilik ve statüde dikey sıçrama mümkün olabilmektedir.

Sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan ailelerin çocuklarına verilen eğitim kaynakları fazla olduğundan iyi bir üniversite öğrenimi ve iyi bir meslek edinimi bu öğrenciler için daha kolay olmaktadır. Elit bir ailenin çocuğu sosyal statüsünü devam ettirme şansına daha fazla sahiptir.

2.3. DİN EĞİTİMİ VE SOSYALLEŞME

Toplum-eğitim ilişkisi incelenirken en önemli görevin, toplum kültürünün eğitim kurumları aracılığıyla sonraki nesillere aktarılması olduğu söylenebilir. Bu açıdan Türk Milli Eğitim Sistemi’nin bu aktarıma verdiği yer çok önemlidir.

Türkiye’de bütün eğitim-öğretim kurumları 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu’nda ifade edilen Türk Milli Eğitimi’nin Genel Amaçları ve Türk Milli Eğitiminin Temel İlkeleri’ni esas alarak hareket eder. Bu amaçlar ve ilkeler incelendiği zaman fertlerin toplumsal hayata uyumun eğitsel açıdan ne denli önemsendiği ortaya çıkacaktır.

1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunun 2.nci maddesinde Türk millî eğitiminin genel amacı, Türk milletinin bütün fertlerini,

1. Atatürk inkılâp ve ilkelerine ve Anayasa'da ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk milletinin millî, ahlâkî, manevî ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; insan haklarına ve Anayasa'nın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış hâline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek,

2. Beden, zihin, ahlâk, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan, yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek,

3. İlgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak. Böylece, bir yandan Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğunu arttırmak; öte yandan millî birlik ve bütünlük içinde iktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak ve nihayet Türk milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı yapmaktır.

Din, insanların yaratılış amacına uygun olarak kendini sürekli geliştirmek ve olgunlaştırmak amacına ulaşmada bir kılavuz görevi görmektedir. Din, bireysel olduğu kadar toplumsal yönü de olan bir yapıdır. Eğitim kurumları, toplumun kültürünü ve yaşam biçimini yeni yetişen nesillere aktarma gibi önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Toplumsal kültürün önemli bir parçası olan dini kültür unsurları, eğitim yoluyla genç kuşaklara aktarılarak yaşatılmasının yanı sıra onların kişiliklerinin oluşumunda da önemli bir işleve sahiptirler. Örgün eğitim kurumlarındaki din öğretimi bir bilgi verme vasıtası olmakla beraber, aynı zamanda insanın bilgi elde etme yollarını ve aklını kullanma kabiliyetini geliştiren bir süreçtir. Bu noktada karşımıza din

öğretiminin önemli bir amacı çıkmaktadır: “yetişmekte olan nesle din hakkında doğru bilgi vermek ve gençleri bilinçlendirmektir. (MEB, 2010, s. 5)

Hiçbir eğitim sistemi toplumsallaşmanın olmadığı bir ortamda işlevini yerine getiremez. Eğitim mutlaka toplumsal bir ortama ihtiyaç duyar. Ancak toplum varsa eğitim vardır. Bundan hareketle toplum bir amaç, eğitim ise bunun bir aracı olarak görülmelidir. Değişime açık, gelişmeyi sağlayan toplumların başvuracağı ilk kurum yine eğitim olmaktadır. Bundan hareketle eğitimin en belirgin özelliğinin toplumsal yönü olduğunu söyleyebiliriz. Eğitim tarihsel süreçte aynı toplumda farklı zamanlarda farklı içerik ve metotlara bürünür. Eğitim sistemi de diğer toplumsal, siyasal, ahlaki kurumlar gibi işlevlerini icra ederken doğdukları toplumun niteliklerini yansıtır.

2.3.1. Din Eğitimi ve Sosyal Hayat

Din, öncelikle insanda Allah inancının yerleşmesini vazeder. Ayrıca aklını kullanarak hakikate ulaşmanın yolunu öğretir. İnsanoğlu tek başına aklın yol göstericiliğine bırakılmamıştır. Aklın vahiy ile desteklenmesi sağlanmıştır. Vahyin de bireylere aktarılması ancak din eğitimi ile mümkündür. (Çekin, 2013, s. 41)

Daha önceden de ifade edildiği gibi yeryüzünde dinsiz bir topluluk yoktur. Bir gerçeklik olarak bugün dünyada dinler yaşıyorsa mutlaka bu durum bir din eğitimi faaliyetinin sonucudur. Toplumun ihtiyaç ve beklentilerinin çok yönlü olduğu bir gerçektir. Din eğitimi de bu ihtiyaçlardan bir tanesidir. Bu ihtiyacın karşılanması toplumun devamlılığı, huzuru ve barışı için son derece önemlidir.

Toplumların yapısının temelinde mutlaka bir inanç vardır. Toplumlar sadece maddi temelde (materyalist anlayış) oluşturulmuş bir yapı değildir. Toplum ortak manevi değerler, inançlar ve ortak kültürel normlar temelinde oluşur. Toplumun inşasında ve varlığını sürdürmesinde en önemli manevi unsurların başında din ve dine bağlı değerler gelmektedir.

Tarihsel sürece bakıldığında eğitimin dini kurumlarda verildiğine çokça şahit olunacaktır. Eski tapınakların aynı zamanda bir eğitim kurumu olması görülmektedir. Özellikle tek tanrılı dinler olan İslamiyet, Hristiyanlık ve Yahudilikte ibadethaneler eğitim kurumu görevini ihdas etmesi oldukça dikkat çekicidir.

Yeni yetişen neslin toplumun geleceğinde söz sahibi olması ve toplumsal gelişim çitasını daha yükseğe taşımayı mümkün kılacak bir kaliteye sahip olması çok yönlü bir gelişimi gerekli kılmaktadır. Okul, bu anlamda dinin temel dünya görüşünü ve bu dünya görüşüne dayanan temel ilkelerin nasıl yorumlanacağı hususunda fertleri yetiştirmek durumundadır. Öğrencilerin din ile ilgili sorularının görmezden gelinmesi büyük bir eksikliğe yol açacaktır. Bu nedenle Okumuşlar dini eğitimin en sağlıklı üretileceği kurumun okul olduğunu ifade etmiştir. (Okumuşlar, 2013, s. 112)

Öte yandan eğitimin amaçları ile dinin amaçlarının paralellik arz ettiği ve birçok açıdan örtüştüğü görülmektedir. Kişinin duygu, düşünce ve davranışlarının önceden planlanan belli bir teorik temeli olan ve peygamberlerin pratiğinde gerçekleşen rol modellik doğrultusunda fertlerde de buna uygun değişim istenmektedir.

Eğitimde de amaç davranışı değiştirmektir. Dikkat edildiği gibi dinin de eğitimin de hedeflediği şey bireyin davranışını şekillendirmektir. Bu durum dinin eğitimden, eğitimin de dinden bağımsız olarak ele alınamayacağı sonucunu doğurmaktadır. Din eğitimi, dinin sosyal bir hakikat olarak kabul edilip, öğretime dâhil edilmesi, dinlerin kültürlerinin nesillere aktarılması ve dini kimliğin oluşturulması faaliyeti olarak tanımlanabilir. (Çekin, 2013 s. 22).

Bireysel tecrübelerimizden hareketle din eğitiminin ilk olarak ailede başladığını söylemek mümkündür. İnsanlar yetiştikleri ailede, anne-babanın ya da diğer aile büyüklerinin ibadetlerini ve diğer davranışlarını küçük yaşlarda bilinçsiz bir şekilde taklit ederler. Daha sonra gelişim süreçleri içerisinde bu ibadetlerin amacını (namaz, oruç, hac, tesettür) sorarlar. Bunların da ötesinde Allah'ın zatı ve sıfatlarıyla ilgili, meleklerle ilgili, cennet ve cehennemle ilgili birçok soru sorarlar. Ailede başlayan bu anlam arayışı daha sonra toplumda ve okullarda devam eder. Kimi zaman bu iki farklı süreç bazı sıkıntıları doğurabilmektedir. Kimi ailelerin sahip olduğu eksik din bilgisi çocukların ailede başlayan din eğitimlerine olumsuz etki edebilmektedir.

Din eğitimi ve öğretimi Türk halkının önemli bir isteği ve ihtiyacıdır. Bu ihtiyacın doğru ve yeterli şekilde karşılanması, karşılığını toplumsal istikrar, hoşgörü ve birlik-beraberlik olarak geri dönüşümünü sağlayacaktır. (Tosun, 2005, s. 159)

Bilgin'e göre okullardaki din eğitiminin amacı üç açıdan ele alınabilir. Bunlar insanî, kültürel ve toplumsal amaçtır.

İnsanî amaç: Her insan varlığını ve hayatı doğru yorumlamak ve yaşantısının anlamını bulmak ihtiyacındadır. Bu arayışın en doğru adresinin din olduğu açıktır. Çünkü Allah, yeryüzünde var ettiği insanı kaderine terk etmemiş varlığının amacını, yaşamı, ölümü ve hatta ölüm sonrasını sebep-sonuç ilişkisi içerisinde vahyin rehberliğinde anlamlandırmıştır.

Kültürel amaç: Toplumların sahip olduğu kültürün büyük ölçüde dinlerden etkilendiği bir gerçektir. Kültürel hayatımızın bütün alanlarında edebiyat, musiki vb. dine ait izler motifler bulunmaktadır. Dini öğrenmeyen ve bilmeyen bir kişinin bu izleri anlaması ve yorumlaması mümkün olmayacaktır.

Toplumsal amaç: Toplumun sahip olduğu davranışların temelinde dinin büyük etkisinin olduğu bir gerçektir. İslam ahlakı yoluyla sirayet eden bu davranışları anlamak, arkadaşlık ve komşuluk ilişkilerimizi buna göre düzenlemek ve anlamlandırmak aynı zamanda sosyal bir sorumluluktur. Bu alanda toplumumuza yön veren inanışları tanımak durumundayız. Hatta sadece kendi dinimizi değil toplumumuzda var olan diğer dinleri de öğrenmek gerekmektedir. Zaten mevcut Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi müfredatında bu tür farklılıklara da yer verilmektedir. (Bilgin B. , 2001, s. 68)

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri genel itibariyle bireyleri toplumsal hayata hazırlamaya dönüktür. Bu durumdan hareketle okullarda verilen din dersinin hedefleri şunlardır:

- ✓ Kendini gerçekleştirirken dinin katkısından faydalanma,
- ✓ Sosyal yaşamın dinî boyutlarına adapte olma,
- ✓ Dinin herkes için geçerli olan evrensel mesajını kavrayabilme,
- ✓ Dini özüne bağlı kalarak öğrenme,

✓ Toplumsal kültürün dini boyutunu kavrayıp içselleştirerek onu bir adım öteye taşıyabilecek yetkinliğe sahip olma

✓ Ahlaki alanda dinin şekillendirici gücünden faydalanma,

✓ Dinlerin sahip olduğu tarihi tecrübe ve sosyolojik birikimden yararlanma,

✓ İnsanın sahip olduğu beden, zihin, ahlak gibi farklı boyutları uyumlu bir şekilde geliştirme,

✓ Bireye sorumluluk bilinci kazandırma,

✓ Özgürlük gibi ifrat ve tefrite müsait hakların doğru kullanılması,

✓ Toplum hayatına kendi rolüyle, uyumlu ve doğru bir şekilde) katılma,

✓ Kimlik ve kişiliğinin gelişmesini sağlama,

✓ Yukarıda belirtilen hususların bilinçli şekilde davranışa yansıtılmasını sağlamak. (Bolay, 2001, s. 37)

Sosyal anlamda insan olmak, kendimizi gerçekleştirmenin ön koşuludur. Kendimizi gerçekleştirebilmemiz için de toplumun bizi sahip olduğumuz kimlik, kişilik ve şahsiyetle kabul etmesi gerekir. Tabiri caizse insani meşruiyetimiz toplumun değerlerini tanımak ve yaşamakla mümkün olabilmektedir. Aksi takdirde toplum ile aramızdaki bağ kopar ve bir aidiyet krizi meydana gelir. Bu aidiyet krizi beraberinde yalnızlığı ve diğer bazı psikopatolojik sorunları beraberinde getirecektir. Toplumun en önemli değerlerinden biri de din olduğuna göre yeni neslin dini tanınması söz konusu meşruiyet zemininin sağlanması için elzemdir. Bu durum din eğitiminin öncelikleri arasındadır.

Dinin iyiye, doğruya, kötüye, yanlış a ait hükümlerinin öğrencilere kazandırılması okullardaki din eğitiminin amaçları arasındadır. Toplumun beklentisi de din eğitimi yoluyla öğrencilere bu değerlerin öğretilmesidir(Çekin, 2013, s. 46). Örneğin hırsızlık yapmanın yalan söylemenin gıybet yapmanın iftira atmanın İslam'ın emirleriyle bağdaşmadığı diğer taraftan anne- babaya, büyüklere saygı göstermenin ve zor durumda olan insanlara yardım etmenin İslam'ın emri olduğunu öğrenen bireyler topluma daha kolay bir şekilde intibak sağlayacak ve yaşantısında dinin yön verdiği toplumsal değerlere paralel değişiklikler olacaktır.

Din öğretiminin toplumsal yönlerinden birisi de farklı dinsel inançların farklı dini yorumların ve hatta farklı itikadi ve fıkhi mezheplerin öğretilmesidir. Bunun neticesinde bireyler daha donanımlı hale gelmekte, farklı dini anlayışların tarihi sebeplerini ve toplumsal sonuçlarının farkında olarak yetişmekte ve böylelikle toplumsal barışa ve bir arada yaşama kültürüne daha uygun hale gelmektedir. Özellikle günümüz iletişim imkânları sayesinde küçük bir köye dönen dünyanın, yedi milyar insanı aradaki zaman ve mekân sınırlarını kaldırarak sosyal ağlar üzerinden iletişime ve paylaşma hazır hale getirmesi yukarıda bahsettiğimiz çok yönlülüğü vurgulamak açısından önemlidir. Günümüz dünyasında insanlar her zamankinden daha fazla bir arada yaşama çeşitliliğine sahip olduğundan karşılıklı anlayış ve hoşgörü her zamankinden fazla ihtiyaç haline gelmiştir. Örneğin üç yüz milyon insandan oluşan Amerika toplumu, içinde hiç yerli olmayan dünyanın her tarafından insanların bir araya gelmesiyle oluşan son derece mozaik bir toplumdur. Birçok dinsel, mezhepsel ve etnik grubu bir arada barındırmaktadır. Buna benzer tablolar başka coğrafyalarda da görülebilmektedir. Ülkemizde de birçok etnik grup farklı mezhepler ve farklı dine mensup insanlar bir arada yaşamaktadır. Bu şekilde zengin bir buluşmaya sahip olan toplumlarda insanların birbirlerine karşı iyi niyet beslemesi, saygılı ve hoşgörülü olması toplumsal barışın ve huzurun vazgeçilmez gereklerindendir. Buna ulaşmanın yollarından biri de din eğitimidir. Din eğitimi, farklı inançlara ve kültürlere daha geniş perspektiften bakmamızı sağlamaktadır. Okumuşlara göre de öğrencilerin çeşitli dini yorumlar ve farklı kültürlerle ilgili bilgi sahibi olması, dini farklılıkların oluşturduğu önyargı ve mesafenin aşılmasın büyük katkı sağlamaktadır. (Okumuşlar, 2013, s. 133)

Benzer şekilde Göçeri, din eğitiminin bir yandan bireyin dini sosyalleşme ve kültürlenmesini sağlarken birlik ve bütünlüğün oluşması sosyal ahlakın ve değerlerin korunması bağlamında da önemli bir rol üstlendiğini ifade etmiştir. Bu suretle birey ve toplum, hayatın düzenlenmesi konusunda dini değerler ve kültürel yapı bağlamında aynı paydada buluşmakta ve varlığını sürdürmesi için de sosyal yapı içinde din eğitim ve öğretimini talep etmektedir. (Göçeri, 2002, s. 23)

2.3.2. Din Eğitimi ve Sosyalleşme İlişkisi

Dini sosyalleşme ve kültürlenme, dünya görüşü, değer sistemleri ve yaşam biçimleri tercihlerinin maksatlı veya maksatsız, planlı ya da plansız mekanizmalarını içeren ve kişiler için ömür boyu devam eden bir süreçtir. Öte yandan din eğitimi ise bir inanç topluluğu içerisindeki grupların belirli bir inanç, duygu, düşünce tutum ve davranışlarını geliştirmeyi amaçlayan önceden planlanan sistematik çabalaradır. Okumuşlar' a göre sosyalleşme, bilgiyi kavramayı içerdiğinden toplumsal hayatın gizli müfredatını, eğitimcinin ise açık müfredatını kapsar. (Okumuşlar, 2013, s. 118)

Eğitimin sosyal bir süreç olduğunu var sayarsak hiç kimseyi kendi başına eğitilmiş bir birey olarak göremeyiz. Zihin dünyasında insanlar diğer insanların oluşturduğu gruplara aidiyet duyarlar ve o grupların üyesi olurlar. Böylelikle toplumsal yaşam içerisinde gerek fert gerekse toplum olarak birçok tecrübe edinirler.

“ Niçin din eğitimi?” sorusunu sosyal açıdan cevaplandırmak gerekirse önemli bir anlayış ile karşılaşırız. Okumuşlar' a göre bu önemli anlayış yeni yetişen neslin sosyalleşmesinde somutlaşmaktadır. Toplumun davranış kalıplarının şekillenmesinde din belirleyici olduğuna göre bireyin topluma uymasında da bu eğitimin katkısı kaçınılmaz olacaktır. (Okumuşlar, 2013, s. 118) Yılmaz' a göre bir davranışın kaynağı bilinmediğinde o davranışı benimsemek zorlaşır. Bu ise başta nesiller arası çatışmalar olmak üzere çeşitli toplumsal huzursuzluklara ve uyumsuzluklara sebebiyet verir. (Yılmaz H., 2019, s. 69-70)

Tosun'a göre insanın sosyalleşmesinde din öğretimi iki önemli katkı sağlar. Bunlardan bir tanesi dini etkinliklere katılmak isteyenlere gerekli teorik ve pratikleri öğretmek onları hazır hale getirir. İkincisi ise dini etkinliklere katılmayanlara etkinliğe

katılanların duygu ve düşüncelerini anlama ve saygı çerçevesinde kabullenme duygusu kazandırır. Bu kabullenme durumunun toplumun birliğine katkı sağlayacağı muhakkaktır.(Tosun, 2010, s. 97-98)

Dinin insanlara manevi haz ve iç huzur sağladığı herkesin kişisel yaşamında tecrübe ettiği bir husustur. Bu durum, içsel huzur, ruhsal denge ve şahsiyet gelişimini olumlu yönde etkilemektedir. Bu ruhsal dengeyi yakalayanlar hayatları boyunca güçlü bir karaktere sahip olurlar. Din eğitimi almayan ve pratiklerini yaşamayan kişiler karakter ve irade oluşumunda eksiklik hissederler. Bu çerçevede denilebilir ki din duygusunun eğitilmesi kişinin yaşamın zorlukları ile baş etmesinde ve mutlu bir hayat yaşamasında son derece önemli bir etkiye sahiptir.

Dini sosyalleşmede ve bireyin manevi dünyasının şekillenmesinde mekânların değerini de önemli bir unsur olarak kaydetmek gerekir. Dini mekân deyince akla camiler, kabirler, türbeler ve şadırvanlar gelir. İslam toplumunda yetişmiş ortalama bir bireyin çocukluk anılarında mutlaka bir cami, şadırvan vb. mekânların hatırası vardır. Kendi yaşantımıza da baktığımızda bu durumu pekiştiren birçok yaşanmışlık akla gelir. Konuya Diyarbakır örneği ile bakılacak olursak; Diyarbakır Ulu Camii ve yakınlarında bulunan diğer kiliseler, Hz Süleyman Camisi ve içerisindeki sahabe mezarları, ilaveten Eğil ve Ergani’de bulunan peygamber kabirleri dini sosyalleşmenin yanı sıra manevi atmosferin gelişmesini ve beslenmesini sağlayan kaynaklar olarak karşımıza çıkabilirler.

Bir kişinin dini inançlarla problemi söz konusuysa o kişinin sosyalleşme sürecinde bir takım olumsuzluklar yaşayacağı öngörülebilir. Dini sosyalleşme süreçleri sezgisel ve duygusal boyutları da kapsayan bir genişliğe sahiptir. Her insan doğumundan itibaren kendisini bir dini sosyalleşme evreni içinde bulur. Bir başka deyişle dini sosyalleşme evreni içinde kendini var eder. İnanç, ibadet ve duygu boyutlarıyla kişi sezgisel bağlantılar kurar, ölüme şahitlik eder. Ölüm gerçeğini kabullenir ve onunla barışık yaşar. Dünyaya aşırı şekilde bağlanamaması gerektiğini fikheder. Ölüm hakikatini kabullenmek kişinin dünya ile dengeli bağ kurmasına yardımcı olur.

Birey, dini sosyalleşme evrenine ait bütün görünüm ve uygulamaların aktif ya da pasif gözlemcisi durumundadır. Örneğin, kurban kesmek, mevlit vermek, bayramlarda veya kandillerde yapılan aktiviteler, Ramazan ayı boyunca yapılan ibadetler, gümüş yüzük takmak gibi sembolik uygulamalar çocukluktan itibaren bireyin dikkatini çeken uygulamalar olabilmektedir. Yine bu sezgisel kazanımlardan birisi de hac ve umreden dönenleri ziyaret edip ikram edilen hurmadan yemek ve zemzemden içmek, gelen hediyelik eşyalardan almak, dini sosyalleşme evreni içerisinde unutulmayacak kazanımlardan biridir.

2.3.3. Örgün ve Yaygın Din Eğitiminin Sosyal Hayata Katkısı

Günümüzde ‘Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi’ dersinin zorunlu olarak okutulduğu okullar ve İmam Hatip Liseleri örgün din eğitimi kurumları arasında; Kur’an kursları ve camiler ise yaygın din eğitimi kurumları arasında gösterilebilir. Bu bölüm içerisinde söz konusu kurumların sosyalleşmeye etkisi incelenecektir.

2.3.3.1. Örgün Din Eğitiminin Sosyal Hayata Katkısı

Yıldırım’a göre eğitim, bir toplumdaki tek tek bireylerin veya grupların toplumdaki diğer kişilerin kişilik gelişimini pozitif yönde etkilemek için yaptıkları sosyal davranışlardır. (Yıldırım, 2015) Dodurgalı’nın ifadesine göre bu amaçlı, örgütlü ve kısmen de profesyonelce etkiler özellikle çocuklara ve yeni yetişen gençlere yönelmiştir. (Dodurgalı, 1995, s. 31) Hali hazırda eğitim yaşadığımız toplumda anasınıfından başlayıp lise son sınıfa kadar zorunlu bir süreç olarak icra edilmektedir. Üniversiteyi saymazsak söz konusu süreç 13 yıllık bir zaman dilimine tekabül etmektedir.

Bu bağlamda okul, insan yaşantısının en önemli dönüm noktalarında bir tanesidir. Aile ortamında başlayan dış dünyaya hazırlık süreci ve kazanılan tecrübeler ancak okul ikliminde uygulama fırsatı bulmaktadır. Okul aileden sonra bireyin ikinci yuvası olarak kabul edilir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bireyin ilk çocukluktan yetişkinliğe kadarki tüm gelişimsel basamakları okul süreci içerisinde gerçekleşmektedir.

Dolayısıyla sosyalleşme vasıtaları içerisinde okulun rolü son derece önemli ve tartışılmazdır. Aile ortamında kendiliğinden ve sezgisel olarak edinilen bilgiler okulda belli bir plan, program ve içerik şeklinde kişinin karşısına çıkmaktadır. (Coşgun, 2012, s. 5)

Eğitim kurumu olan okullar hedefleri belirlenmiş düzenli örgütlenmeler olduklarından çocuğun sosyalleşmesinde ve hayata hazırlanmasında önemli bir basamak olarak görev üstlenmiştir. Bu açıdan çocuğu etkileyen ilk resmi organizasyon olarak bireyin hayatına müdahale eder.

Okul, ailenin çeşitli sebeplerle eksik bıraktığı sosyalleşmeyi planlanmış bir faaliyet biçimi olarak tamamlamaya çalışan bir örgüt yapısıdır. (Çelik, 2006, s. 26)

Örgün eğitim okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarını kapsamaktadır. Yaygın eğitim ise örgün eğitim imkânlarından faydalanmamış kişilere, gittikleri okullardan erken ayrılanlara ya da hâlihazırda devam edenlere ayrıca sahip olmak istedikleri meslek dalında daha yeterli duruma gelmek isteyenlere uygulanan bir eğitim modelidir. İster yaygın ister örgün eğitim olsun, uygulanan faaliyetlerin tamamı değişik boyutlarda bireyin toplumsal kuralları öğrenmesine yardımcı olur. Toplumun beklentilerine uygun bir kişilik yapısının şekillenmesine katkı sunar. Okul, kişinin toplumda kabul gören makul bir birey konumuna gelmesini sağlar. İlâveten kariyer ve statü açısından da bireyi geleceğe hazırlayan en önemli organize yapıdır. Birey ailesi içerisinde dini, ahlaki, toplumsal ve milli değerleri asgari bir düzeyde öğrenir. Okulda ise söz konusu alanların daha disiplinli ve düzenli bir sistemle öğrenilmesi sağlanır.

Çocuk veya genç kendi yaşlıları veya yakın yaştakiler ile aynı atmosferde bulunarak karşılaşılan problemleri nasıl çözeceğini ve kendini nasıl geliştirebileceğini öğrenme imkânı bulur. Kendini test eder. Kendi emsalleri ile bir arada iken benzerlik ve farklılıklarını fark eder. Yetenek anlamında sahip olduğu özellikleri emsalleri ile mukayese etme imkânı bulur. Kendini eksik bulduğu alanlarda geliştirmeye çalışır. Böylece akranları ile arasında bir denge kurma çabası içerisinde olur. Bütün bunlar bireyde bir hareketlilik, arayış, şekillenme ve nihayetinde kendini tanıma, dengeye

varma ve adaptasyon imkânı sağlar. Bütün bunlardan hareketle genelde okul ortamı, özelde ise sınıf ortamı bireyin sosyalleşmesi üzerinde son derece etkilemektedir.

Çocuğun sosyalleşmesinde öğretmenlerin tutum ve davranışları da rol model olmaları itibari ile büyük bir önem arz etmektedir. Özellikle ilk ve ikinci çocukluk döneminde yani anaokulu, ilk ve ortaokul kısmında okuyan çocukların öğretmenlerini model olarak alma durumu son derece yüksek bir grafik izlemektedir. Çocuk, aile içerisinde anne-babasını model alırken, okulda bu rol yerini öğretmene bırakmaktadır. Örneğin, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersini sevdiği için Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olmak isteyen birçok öğrenciye rastlamak mümkündür. Olaya tersinden baktığımız zaman Matematik öğretmenini sevmediği için bir ömür boyu Matematik dersini sevmeyen ve bu derse karşı tepki geliştiren kişilere rastlamak mümkündür.

Okul, sosyalleştirme görevini ifa ederken müfredat bilgilerinin aktarımı veya programdaki amaçlar doğrultusunda bazı davranışların kazanılması gibi görevlerin yanı sıra farklı ailelerden ve farklı toplumsal katmanlardan gelen bireylerin okul ortamında kaynaşması ve bir arada yaşamının zemini olarak da görev yapmaktadır. Okulun sağladığı imkânlardan birisi de aile fertleri ve komşular dışında başka bireyleri de tanıma imkânı sunmasıdır. Farklı ailelerden geldikleri için farklı davranış şekillerine, farklı alışkanlıklara, farklı geleneksel tutumlara ve farklı değerlendirme biçimlerine sahip yeni kişiler tanınırlar. Bu tanışıklık toplumu oluşturan farklı bileşenlerle uyum içerisinde yaşamayı karşılıklı anlayışı ve empati kurmayı sağlar. Bu genel uyum eğitiminde sosyal çevresi de bireye yardım eder. Özellikle okul ortamında gençlerin istenilen şekilde yetiştirilmesi öylesine bir yardımdan ziyade son derece planlı ve amaçlı bir faaliyet bütünlüğü içinde gerçekleştirilir. Bu düşünce iledir ki bu eğitim süreci keyfi ve iradi bir tercihten ziyade zorunlu ve hukuki bir mesuliyete evrilmiştir. Yıldırım' a göre özellikle modern toplumlarda iş bölümünün ve sanayileşmenin alabildiğince artmış olması, vasıflı kişilerin ve sosyal gelişimini tamamlayan kişileri yetiştirmenin en önemli vasıtası okul olmuştur. (Yıldırım, 2015)

Konuk'a göre zorunlu eğitim sorunu veli ve yöneticiler açısından oldukça önemli bir toplumsal vakıadır. (Konuk, 2002, s. 263) Öğretmenlerin sahip olduğu tutum ve davranışlar, okuldaki davranışların disiplin kuralları çerçevesinde bir vasatta

tutulması gibi unsurlar da okuldaki sosyalleşmede etkilidir. Örneğin, arkadaşıyla kavga ettiğinde ceza alacağını düşünen bir öğrenci sorunlarını kavga ederek değil konuşarak çözmeyi öğrenecektir. Ya da öğretmenin ihtiyaç sahibi öğrencilere sürekli olarak yardım ettiğini gören bir öğrenci iyilik yapmanın önemli ve gerekli bir davranış olduğu sonucuna varacaktır.

2.3.3.2. Yaygın Din Eğitiminin Sosyal Hayata Katkısı

Daha önce de ifade edildiği üzere dinin ve eğitimin insan davranışlarını düzenleme konusunda benzer hedefleri vardır. Din, kişinin diğer bireylerle, toplumla, doğayla ve Allah ile ilişkisini düzenleyen bir araçtır. Eğitim de insanın sahip olduğu yeteneklerin geliştirilmesi, diğer bireyler ve toplumla daha uyumlu yaşaması, içinde yaşanılan çağın sorunları ile başa çıkma hususunda bir donanıma sahip olması ve nihayetinde kendi ayakları üzerinde kalabilen ve topluma faydalı bireylerin yetişmesini hedeflemektedir. Son tahlilde bireyin toplumla uyumunu sağlamada barış, hoşgörü ve adaletin hüküm sürdüğü bir sosyal ortamın tesisi din eğitimi üzerinden gerçekleştirilebilir. Çünkü din, doğru bir şekilde öğrenildiği ve bu doğru öğretiye göre yaşandığı zamanlarda insanları birbirine kaynaştırmayı başarmış, toplumsal barışın, birlik ve beraberliğin teminatı haline gelmiştir. Doğru anlaşılmadığı zamanlarda ise tersi bir seyir oluşmuş, hurafeler alabildiğince yaygınlaşmış insanlar arasında kırınglıklara neden olmuş, toplumlar parçalanmış savaşlar olmuş ayrıca bilimsel gelişmenin engellenmesine sebep olmuştur. (Yılmaz H. , 2001, s. 331)

Yaygın din eğitiminin hedefi; uygun iletişim araçları yardımıyla yaş sınırı ve herhangi bir düzey belirlemeksizin genel kitleye dini ve ahlaki konuların öğretilmesi ve bu kanalla toplumun aydınlatılmasıdır. Bu itibarla nesiller arası dini anlayış farklarının giderilmesi ve bireylerin yaşantılarında dinin yerini fark ederek hayatı dini bakış açısı içerisinde yorumlama imkânına kavuşmuş olur.

Toplumsal ihtiyaçların giderilmesi için toplumda belirli bir amaç için kurulmuş kurumlar mevcuttur. Bu kurumların var olma amacı, sosyal ihtiyaçların sağlıklı şekilde karşılanması ve toplumsal uyumun korunmasını sağlamaktır. Kurumlar her toplumun kendi ihtiyaç ve sosyo-kültürel yapısının doğal sonucunda, kültür normlarının yerleşmesi ve süreklilik kazanmasıyla oluşur.

Yaygın din eğitiminde eğitilenler yaş, bilgi seviyesi, cinsiyet, öğrenme arzusu vb. özellikleri ile birbirinden çok farklı kişi ve gruplardan müteşekkildir. Toplumsal yaşamda ortaya çıkan dini-ahlaki, mesleki veya toplumsal ihtiyaçların karşılanması yaygın eğitim ile giderilmekte özellikle dini-ahlaki gereksinimlerin giderilmesi yaygın din eğitiminin konusunu oluşturmaktadır.

Din eğitiminin verildiği yaygın eğitim kurumları;

- Aile,
- Cami,
- Kur'an kursları,
- Kitle haberleşme araçları olarak özetlenebilir. (Yılmaz H. , 2001, s. 333-351)

Yukarıda belirtilen alanlarda toplumun ihtiyaç ve beklentileri de dikkate alınarak uygun yöntem ve iletişim tekniklerinden faydalanarak din eğitimi faaliyetleri sürdürülmektedir.

a. Aile

Eğitimin ilk başladığı yer ailedir. Hepimiz ilk bilgilerimizi aileden alır ve daha sonra okul, çevre ve arkadaşlık ilişkileri içerisinde geliştiririz. Aileden edinilen bilgiler her zaman doğru olmayabilir. Ailenin sahip olduğu bilgi düzeyi, tecrübe her zaman doğruya ulaşmada yeterli olmayabilir. İyi ahlak özelliklerinin hâkim olduğu ailede yetişen çocukların ileriki yaşlarda toplumda görülen yanlış ve yıkıcı davranışlara sapma ihtimâli daha zayıftır. (Yılmaz H. , 2001, s. 335) Özellikle aile ortamından edinilen alışkanlıkların sonraki yıllarda değiştirilmesi güçtür. Çocukluk dönemi eğitimi çocuğun kişilik yapısında silinmesi kolay olmayan izler bıraktığı için son derece önemli bir dönemdir. “Ağaç yaş iken eğilir” atasözü, bu dönemin şekillendirici etkisine vurgu yapan önemli bir tespittir.

Toplumsal yapının temelini teşkil eden aile, toplum ve birey arasındaki uyumun sağlanmasında en başta gelen öğretim kurumudur. Toplumun sahip olduğu değer yargıları, örf ve âdetler ilk olarak aile aracılığı ile bireye aktarılır. Aile, genel

geçer değer yargılarını filtreleyerek, bilerek veya bilmeyerek kişinin idrakine sunmaktadır. Neticede aile, çocuğun sosyalleşme aşamasında ilk ve en önemli görevleri yerine getirir ve onun toplum içindeki bireylerle olan ilişkilerinin temelini oluşturur. Nitekim Günay da: “Çocuk bilinçli ve bilinçsiz olarak, içinde bulunduğu kültürün sahip olduğu normları kendi yaşamına aksettirir. “ diyerek çocuğun ilk sosyo-kültürel çevresini oluşturan ailenin etkisine dikkat çekmektedir. (Günay, 1981, s. 192-199)

Çocukların dini sosyalleşmesinde anne- babanın dini tutum ve davranışları çocuk için model oluşturmaktadır. Nitekim Kağıtçıbaşı, aile içerisinde ebeveyn tarafından uygulanan sosyalleştirmenin kişiliğin oluşumu ve gelişmesi açısından son derece önemli olduğunu ifade etmiştir. (Kağıtçıbaşı, 1996, s. 63-64)

Aile bireylerinin barışı zedeleyici birçok davranış ve alışkanlığa sahip olması yetişmekte olan çocuğu da olumsuz etkileyeceğinden bu tür olumsuzluklar çocuğun ruh dünyasına kişilik olarak yansıyacaktır. Böyle olumsuz bir atmosferde büyüyen bir çocuğun toplumla uyum içinde olması, barışsever olması ve toplum içerisinde faydalı bir role sahip olması zorlaşacaktır. (Yılmaz H. , 2019, s. 336).

Bireyin gelişimini bozan davranışlara baktığımız zaman yalan, hırsızlık, kumar, geçimsizlik, haksızlık ve zulüm gibi fiillerin belirleyici olduğunu ve sosyal barışı dinamitlediğini görürüz. Bu ve buna benzer olumsuzluklar bireyin ruh dünyasını bozmakta ve bozuk bir kişiliğin oluşmasına sebep olmaktadır. Ve nihai olarak bu kişilikle büyüyen çocuk barışsever bir anlayışa sahip olamamaktadır. Bu etkileşim dilimize de “ Armut dibine düşer”, “Annesine bak, kızını al”, “ Üzüm üzüme baka baka kararır”, “ Körle yatan şaşı kalkar” gibi atasözleri ile yansımıştır.

Toplumuyla uyum içerisinde olmak çocuğa sadece belli kuralları öğretmek ve onun davranışlarını sürekli denetlemeye çalışmakla sağlanamaz. Bu tarzda bir yaklaşım doğru bir eğitim yaklaşımı değildir. Önemli olan denetimden uzak kalındığı durumlarda kişinin doğru davranışlar göstermesidir. Bu da ancak ve ancak küçük yaşlardan itibaren çocuğa verilen aile ortamındaki din eğitimi ve onunla mütenasip bir yaşamla sağlanabilir. Dini sosyalleşme ve anne-baba tutumları denilince aklımıza gelen en önemli şeylerden bir tanesi de peygamber efendimizin “Fıtrat Hadisidir”. Söz

konusu Hadis-i Şerif te Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Her insan fitrat üzere doğar; sonradan anne ve babası onu Yahudi, Hristiyan, Mecusi yapar”. (Buhari, Tefsir, 2) Bu hadis, insanın gelişim basamaklarını ve bunun üzerinde rol oynayan faktörleri anlamamız açısından son derece aydınlatıcı ve dikkat çekicidir. Temiz fitrat sahiplerinin fitri eğilim çerçevesinde pozitif yönlü davranış eğrisine sahip olmaları beklenir. Ancak hadiste de ifade edildiği gibi ebeveynin inkâr edilemez rolü devreye girerek kişiliğin gelişim eğrisini istediği yönde şekillendirdikleri anlaşılmaktadır.

Tezcan’a göre çocuklar aile içinde ilk dinsel bilgileri alırlar. Ebeveynler dini yaşayışları ile çocuklarına örneklik teşkil etmektedirler. Dini törenler, dualar, ilk dini bilgileri anne-baba, ya da evde varsa büyükanne ve büyükbabadan alınır. Ancak bu konuda annenin rolü en fazladır demiştir. (Tezcan, 2005, s. 19)

Sherkat’a göre ebeveyn ve çocuklar üzerinde yapılan birçok bilimsel araştırma ve ulusal düzeyde yürütülen uzun soluklu incelemeler ebeveyn etkisinin çocukların dini inanç ve pratiklerinde ömür boyu süren bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. (Sherkat, 2013, s. 284)

Çocuklar, hayatlarının ilk yıllarında çok iyi gözlem yapar ve etrafındakilerin tutum ve davranışlarını kopya ederler. Küçük çocuklar anne-babada mevcut olan bütün davranışları mimiklerine kadar olağanüstü bir şekilde taklit etme yeteneğine sahiptirler. Eğer anne-baba çocuğuna bir şeyi öğütlüyorsa ilk önce kendilerinin bunu yapması ve yaşaması gerekir. Tutum, davranış ve değerler çocuklar tarafından sözden ziyade eylem yoluyla kazanılır. (Köylü, 2010, s. 252-254)

Rabbimiz Saf Suresi 2-3. Ayetlerde “Ey iman edenler! Niçin yapmayacağınız şeyleri söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz Allah katında çok çirkin bir davranıştır” buyurmaktadır. Ayetten de anlaşılacağı üzere söylem ve eylemimizin birbirini desteklemesi gerekmektedir. Birbirini desteklemeyen eylem ve söylemler çocukların güven duygusunu tahrip etmekte ve olumlu bir netice vermesi gereken etkileşimin olumsuz bir mecraya kaymasına sebebiyet vermektedir.

Yukarıda izah edilen teorik-pratik uyumunun öneminin yanı sıra özellikle pratiğin insan üzerinde kalıcı bir etkiye sahip olduğu “Önce yap sonra açıklarsın” ilkesinde açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Evdeki örnek modellerin (anne, baba, dede, nine) bir taraftan çocuklara İslam’ın ve imanın şartlarını, amentüyü, Allah’ın varlığını ve birliğini, peygamberi ve cennet- cehennemi, günahı-sevabı öğretirken diğer taraftan uygulamalı bir şekilde namaz kılmanın öğretilbileceğini söyler. Küçük çocukların özellikle büyükleri namaz kılarken onların yanında dikilip davranışlarını taklit ettiği çokça şahit olunan bir manzaradır. Hatta büyüklerinden etkilenecek çok küçük yaşta (5-6) oruç tutmaya özenen çocuklar bile çoktur ki bu taklidi durum kimi zaman ibadetleri çocuklara öğretmek amacıyla aileler tarafından desteklenmekte ve halk arasında tekne orucu olarak isimlendirilmektedir.

Arslan, Aliyâzzetbegoviç’in “Babam da dindardı, namaz kılıyordu fakat ben dindarlığımı annemden aldım” sözünden hareketle çocuklarda dindarlığın oluşmasında annenin önemine dikkat çekerek annenin tek görevinin mutfak işleri ve temizlik olmadığını aynı zamanda İslam’ın değerlerini çocuklarına bir terbiyeci olarak aktarmak olduğuna dikkat çekmiştir. Annenin fazla teorik bilgi aktarmaktan öte İslam hakkında bildiklerini yaşayıp, bunları hayatına geçiren canlı bir model olarak çocuğuna örnek olması gerekir. Mesela anne, mahremiyeti teorik bir aktarımdan ziyade yaşamında buna dikkat ederek çocuğuna öğretir. O yüzden anneler çocuklarıyla diyaloglarında daha yumuşak bir iletişim içerisinde olmalıdırlar. (Arslan, 2016, s. 116-117)

Aile toplumsal yaşamın olmazsa olmaz unsurlarından biridir. Anne, baba, çocuklar ve iki tarafın (anne-babanın) akrabalarından oluşan toplumsal bir kurumdur. Aile kurumu sahip olduğu nitelik gereği diğer toplumsal kurumlar arasında önemli bir role sahiptir. Çünkü aileyi önemli kılan en temel husus insan türünün devamını sağlamasıdır. Diğer önemli bir görevi de çocuğun sosyalleşmesinde oynadığı roldür. Bu çerçevede aile çocuğun doğumu, yetiştirilmesi, korunması ve topluma aidiyetinin sağlanmasında en önemli görevi üstlenmektedir.

Aile kurumu çocuk için yeri doldurulamayacak kadar önemlidir. Aile, fertlerine davranış kazandırmakla beraber kazandırdığı davranışların toplumsal norm ve değerlerle terslik oluşturmaması konusunda azami dikkat gösterir. Bu çerçevede aile, ahlak kurallarını merkeze alan bir küme olmasının yanı sıra davranışların toplumsal uyumunu da denetler. (Kaya, 2012, s. 7-8)

Aileye mensup ferdin sosyalleşme sürecine dâhil olmasını sağlayan etmenler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Öncelikle dil, bireyin dünyasını oluşturan en temel niteliklerden bir tanesidir. Kişi dili ailesinde öğrenir. Hatta bu manada aile içerisinde öğrendiği dile ‘anadil’ denir. Kiminle nasıl hangi üslupla muhatap olacağını ailede öğrenir. Bu çerçevede kurduğu cümleler içerik ve telkinler aynı zamanda eğitim açısından araçsal bir görev görür. Bu eğitim daha sonra davranışsal bir nitelik kazanır.

- Aile aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerinin şekillendiği ilk ortamdır. Bu çerçevede aile sosyalleşmenin cinsiyete uygun şekilde oluşmasını sağlamaktadır. Özellikle günümüzde uniseks tavırların ve dinimizin reddettiği karmaşık bir cinsiyet içeren kimliklerin olduğu dizi ve filmlerde bunu normalleştirme çabasının yaygınlaştığı görülmektedir. Ve hatta kimi devletler aynı cinsler arasında oluşan evliliklere onay vermekte ve meşruiyet sağlamaktadır. Bu ve benzeri tutumlar dinimizin cinsiyet konusundaki temel yaklaşımlarına ters düşmektedir. Kur’an-ı Kerim’de Rabbimiz Lut kavmini şiddetli bir şekilde eleştirmekte ve lanetlemektedir. Bu da gösteriyor ki cinsiyet oluşumunda ailelere çok önemli görevler düşmektedir. Aile çocuk yetiştirirken bu önemli hususu dikkate alarak davranmalıdır.

- Her ailenin sahip olduğu kültürel değerler farklıdır. Bu değerlerin öğrenilmesi, yaşanması ve geleceğe taşınması çocuklar üzerinden gerçekleşir. Çocuk kendi ailesinden edindiği kültürel normları yaşar ve gelecekte kendi çocuklarına aktarır. Bu bağlamda toplumların sosyalleşme şekillerinde kültürel aktarımların önemli bir rolü vardır. Mesela bizim toplumumuzda büyüklerimize isimleriyle hitap etmek ayıp olarak telakki edilirken bu durum Avrupa ülkelerinde normal görülmektedir.

- Aile içi sosyalleşme sürecinde önemli hususlardan bir tanesi de statü geçişidir. Geçmiş toplumlarda aile statüsü doğrudan çocuğa geçerken günümüzde bu durum değişmiştir. (Şahin, 2012)

Sonuç itibariyle ilk çocukluk dönemi deyince akla aile gelir. Bu dönem insan şahsiyetinin oluşması ve önemli tecrübelerin edinilmesinde önemli bir dönemdir. Hakeza sosyalleşmenin en hızlı gerçekleştiği dönem de bu dönemdir. Dini hayatın en yoğun şekilde yaşanması, ailenin temelinde kutsal bir özelliğin olması, ailenin çocuklarına dinsel öğütler vermesi, dinsel konularda bilmesi gereken temel hususları öğretmesi (İslam'ın şartları, imanın şartları, farzlar, günah-sevap), ceza ve korku biçimleri arasında dinsel kavramlara yer vermesi (Kur'anın çarpacağı, Allah'ın taş yağdıracağı) gibi telkinler bireyin şahsiyetinin oluşması ve şekillenmesinde belirleyici unsurlar olmaktadır. (Hökelekli, 1993, s. 255)

b.Camiler

Camiiler İslam kültür ve medeniyetinin oluşmasında ilk günden şimdiye kadar bireysel ve toplumsal ibadetin merkezi olarak önemli rol oynamıştır. Ağırman'a göre 'mescit' ifadesi İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren Müslümanların ibadet ettikleri mekânlar için kullanılırdı. Arapça 'da "eğilmek", "tevazuuyla alını yere koymak" manasına gelen sücud kökünden gelen, "secde edilen yer" anlamında bir mekân ismidir. (Ağırman, 1997, s. 22)

İslâm'ın ilk dönemlerinden beri ibadet mekânı olmasının yanı sıra aynı zamanda medrese gibi görev yapan camii ve mescitler Kur'an, hadis, fıkıh, kelam gibi dini ilimlerin yanında felsefe, tıp ve astronomi gibi sosyal ve doğa bilimlerini de öğretildiği ilmi mekânlar olarak görev üstlenmişlerdir.

Bilahare medreselerin kurulmasıyla camilerin ilmi merkez olma fonksiyonu azalmış olsa da, camiler bu özelliğini kökten kaybetmemiştir. Özellikle Osmanlı döneminde merkezde caminin bulunduğu etrafında medrese, kütüphane, imarethane ve hamamların bulunduğu komplike yapılar göze çarpmaktadır. Camiler her zaman Müslümanlar açısından kültürel, iktisadi, mimari ve sosyal değişime ve gelişime bağlı olarak İslam'ın yegâne sembolü olma vasfını korumuşlardır.

Yılmaz' a göre ihtiyaçlara bağlı olarak zaman içinde caminin değişen işlevleri olmuşsa da din eğitimi faaliyeti değişmeyen bir işlev olarak varlığını her zaman surdrmştr. Günümüzde yaz döneminde ocuklara Kur'an-ı Kerim okutmak ve bazı temel dini bilgileri oğretmekle, yetişkinlere yönelik ise vaaz ve hutbelerle onların dini bilgilerini canlı tutmayı hedeflemiştir. (Yılmaz H. , 2005, s. 21)

Kayadibi'ne göre Müslümanlar yüzyıllar boyunca müminlerin kalplerine İşlam inancının nakşedilmesi, ortak amaçlar etrafında bir araya gelinmesi, müşterek yardım ve insani duyguların yayılması ve gelişmesi, ahlaki güzelliklerin muhafaza edilmesi ve en güzel tarzda ibadetin eda edilmesini sağlamak ve kolaylaştırmak, kültürel bütünlüğü sağlamak gibi sebeplerle camiler inşa etmiştir. (Kayadibi, 2000, s. 37)

Peygamber efendimiz hicreti müteakiben Medine'de ilk teşkilatları kurmuş ve yaptėėı ilk şeylerden birisi de bugün adına Mescid-i Nebevi denilen mescidi inşa etmesi olmuştur. O dönemden bu yana caminin din eğitimindeki merkezi konumu devam etmiştir.

Camiler toplu ibadet mekânı olmanın yanı sıra birlik ve beraberliğin sembolüdür. Toplumun manevi dünyasının beslenmesi, kardeşçe ve beraberce yaşama duygusunun tezahürü olarak bayram namazları, cuma namazları ve diğer namazları müşahade etmek mümkündür. Müslümanlar, tamamen kendi arzu ve istekleri ile mensup oldukları dini oğrenme ve ibadetleri yerine getirme niyetiyle camiye gitmektedir.

Din görevlilerinin toplum üzerindeki etkisi inkâr edilemez. Camilerin toplumsal barışı sağlama konusunda görevlerini hakkıyla yerine getirebilmelerinde en önemli sorumluluk din görevlilerine düşmektedir. Din görevlileri ibadet edasında imamlık, dinin oğrenilmesinde eğitmenlik ve toplumsal barışın sağlanmasında da rehberlik yapma konumundadır. Bu yüzden ayırıştırıcı, itici, kırıcı, karamsar bir üsluptan kaçınmaları gerekir. Sevindirici, çekici, birleştirici, bütünleştirici, iyimser bir üslup kullanmaları gerekir. Cami görevlileri cemaatte var olan kötü davranışlardan dolayı üzüntü duymalı, oğt ve nasihatlerle cemaati iyiye yöneltmeli, cemaat mensuplarının mutluluğu için çalıştığını ve bunda samimi olduğunu hissettirmelidir. (Yılmaz H. , 2019, s. 138) Bu görevliler Cuma ve bayram gibi belirli günlerde

yaptıkları vaaz ve hutbelerle Müslüman halkı dini yönden bilgilendirmekte buna ek olarak ahlaki değerlerin nesilden nesile aktarılmasında önemli bir etkiye sahiptirler.

Köyden kasabaya, kasabadan metropollere kadar her semtte, her mahallede bulunan ve sayıları doksan bin civarında olan din görevlilerinin sahip oldukları bilgi birikimi, vakar ve şahsiyetleri, kültür ve kişilikleri görevlerini icra ederken olumlu ya da olumsuz bir etkiye sahip olacağı muhakkaktır. Bundan hareketle din görevlilerinin seçiminde bu hususlara dikkat edilmesi ve liyakatin ön planda tutulması büyük bir önem arz etmektedir.

Din görevlilerinin sorumluluğu sadece camideki cemaat ile sınırlı değildir. Onlar camiye gelmeyen kişiler tarafından da dikkatle izlenmektedir. Din görevlileri kendi rızasıyla gönüllü bir şekilde camiye gelen kişilerin yanı sıra inanç bağı zayıf, inatçı, azgın, kaba, saldırgan kişilerle de muhatap olabilmekte bu durumda da barışçıl üslubunu muhafaza etmek, yumuşak bir üslup ve dil ile bu kişilerle muhatap olması gerekmektedir. Siyasi düşünce, din, dil, ırk, mezhep vb. sebeplerle hiçbir ferde karşı ön yargıya ve olumsuz bir tutuma sahip olmamalı, kin beslememeli ve İslam'ın hoşgörülü ve barışçıl yüzünü vakarla temsil etmelidir. (Yılmaz H. , 2019, s. 138)

Bu durumun değişmesinde imamların yanı sıra cemaate de önemli görevler düşmektedir. Cemaat halinde namaza çağırılmanın ibadi boyutuna ilaveten Müslümanların bir araya gelerek sosyalleşmenin gerçekleşmesi de hedeflenmiştir.

b. Kur'an kursları

Kur'an kurslarının tarihi İslam'ın ilk dönemlerine kadar gitmektedir. Mekke döneminde Hz. Peygamber'in Müslümanların kuranı okuyup öğrenmeleri için Erkam b. Ebu'l Erkam'ın evini bir okul olarak seçtiği bilinmektedir. (Çağrı, 2002)

Kur'an öğretimi, Müslümanların hem tarihte hem günümüzde en fazla değer verdikleri eğitim faaliyetlerinden biridir. İslam dininin temel kaynağı Kur'an'ın öğrenilmesi ve öğretilmesi, Hz. Peygamber'in "sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve

öğretendir” (Buhari, 1972, s. 240) hadisinde belirttiği gibi her Müslüman için öncelikli bir görevdir.

Peygamber Efendimiz’ in Medine’ye hicreti ile beraber eğitim faaliyetleri de Suffe’nin bir okul mantığı ile işletilmesi formal anlamda yapılan ilk düzenleme olarak görülmüş ve Suffe, İslam’ın ilk üniversitesi olarak kabul edilmiştir. Öğrenme faaliyetleri eskiden genel anlamda informal bir hüviyete sahip iken daha sonraları camilerde, mekteplerde, sıbyan mekteplerinde, Cumhuriyetten sonra ise Kur’an Kurslarında sürdürülmüştür.

Her türlü olumsuzluklara rağmen bu kurslar, sosyal barışı sağlamada önemli bir yere sahiptir. Anayasal bir hak olan din eğitimi ihtiyacı, Kur’an kursları üzerinden karşılanmış ve din eğitimi alanında önemli bir boşluğun doldurulmasına yardımcı olmuştur.

Kur’an kursuna devam ettiği dönem çocukların arkadaş arayışı içerisinde olduğu ve bu suretle kötü arkadaşlıklar kurma ihtimalinin ve yine bu kötü arkadaşlıklardan kaynaklı bir takım çetelere katılma, sigara ve uyuşturucu gibi kötü alışkanlıklar kazanma riskini içeren bir döneme tekabül etmektedir. Tam da bu dönemde çocuğun Kur’an kursuna gitmesi iyi bir arkadaşlık ortamına kavuşması Kur’an öğrenmekle meşgul olması İslam ahlakını öğrenmesi toplumsal bütünlüğümüz açısından da son derece önemli bir husustur. (Yılmaz H. , 2019, s. 141)

Özellikle günümüzde gerek 4-6 yaş grubu gerekse daha olgun yaşlar için yıl içerisinde açılan kurslar, ilaveten yaz Kuran kursları, yukarıda bahsi geçen davranışların yaygınlaşması ve toplum genelinde çocukluktan itibaren dini inanç, ibadet ve muamelatla tanışmanın, gerek hafızlık gerekse de Kur’an’ı öğrenmenin geleceğimiz açısından ahlaki olgunluğa sahip, helali-haramı bilen Kur’an nasları ve anlamlarıyla tanışmış bir toplumsal yapının inşa edilmesi açısından son derece önemli bir faaliyet olarak görülmelidir.

c. Kitle iletişim

Gerek geleneksel medya araçları (TV, radyo) gerekse günümüzde son derece yaygınlık kazanan ve pratik bir şekilde akıllı telefonlar üzerinde kullanılabilen sosyal medya araçları (Youtube, Google, Facebook, Twitter, Instagram vb.) insanların bilgilendirilmesinde ve eğitime erişimi sağlamada büyük imkânlar sağlamaktadır. Burada göz ardı edilmemesi gereken şey, söz konusu imkânların olumlu yönde kullanılmasıdır.

Medyanın günümüzde ulaştığı gücü görmezden gelemeyiz. Bununla beraber 21. yüzyılda yaşayan bireyler olarak dinin evrensel mesajlarını hızla değişen durumlara aktarırken hassas ve titiz bir çalışma içerisinde olmamız gerekmektedir. Şişman’a göre bu sorumluluk duygusu bizi duygusal, zihinsel, davranışsal ve ahlaki insana dair her şeyin, muhatap olduğumuz dijital çağda nasıl bir dönüşüm geçirdiğini anlama çabasına itmektedir. (Şişman, 2019, s. 8)

Modern öncesi dönemde Peygamber Efendimiz (s.a.v) in komşu hükümdarlara davet mektupları gönderdiğini istisna edersek tebliğin dili daha ziyade yüz yüze bir iletişime dayalı idi. Din, kitap ya da ekrandan öğrenilmiyordu. Kitaptan olsa bile onu okutan bir hoca olmalıydı. Bu nedenle eğitim almaya “rahle-i tedristen geçmek” denirdi. Bilgi ya bir müderrisin dizi dibinde, ya bir şeyhin huzurunda edinilirdi. Ya da cami cemaati hoca efendinin vaaz-u nasihatinden bilgisine bir şeyler katardı. Kadim bir hususiyete sahip din, böylece yaşanır ve bilinir bir hale gelirdi. (Şişman, 2019, s. 9)

Fakat iletişim teknolojisinin gelişmesi, hayatımıza yeni parametreler eklemiş oldu. Alo fetva hatları, online zekat mecraları, 5 TL iyilik yap smsleri, Youtube’da yayınlan vaazlar, zikirmatikler, Mescid-i Haramdan naklen yayınlanan namazlar v.b bu değişim ve dönüşümün hayatımız üzerindeki etkisini bu çalışma içerisinde ele alma imkanımız yoktur. Ancak yaşanan bu değişime dikkat çekmek, anlamak, din ile ilişkimizi kuran mecraların kazandığı yeni boyutları da hesaba katmak gerekmektedir.

Değişik yaş grupları ve cinsiyetten oluşan yığınlara ulaşma imkânı olan iletişim araçları; kitap, dergi, gazete, sinema, tiyatro, radyo, TV, bilgisayar, tablet, internet, akıllı telefonlar gibi mecralardan oluşmaktadır. İnsanlar kitle iletişim üzerinden edindikleri bilgilerin bir kısmını içselleştirmekte ve hayatına aktarmaktadır. Böylece

bu araçların bireyin sosyalleşmesine doğrudan veya dolaylı bir şekilde etki ettiği tartışma götürmez bir gerçektir.

Yılmaza'a göre insanlar; kitle iletişim araçları, dini içerikli kitaplar, çeşitli amaçlarla düzenlenen seminer, konferans, sempozyum ve paneller, toplu iftarlar dini gün ve gecelerde yapılan programlar vb. etkinlikler yoluyla yayılan dini mesajlar bireysel ve toplumsal yaşama hareketlilik kazandırmaktadır. (Yılmaz H. , 2019)

Kitle iletişim araçlarının kişi ve toplum üzerinde olumlu veya olumsuz yönde toplumsallaşma sürecine büyük etkisi vardır. Hem görsel hem işitsel olması sebebiyle en etkileyici olanın TV olduğu göze çarpmaktadır. Mamafih aile ve okul gibi geleneksel toplumsallaştırma araçlarının yerini gün geçtikçe daha hızlı artan bir etkiyle medya almaktadır.

Geçmişte herhangi bir yerde cereyan eden bir olay aylar sonra bizlere ulaşırken günümüzde saniyeler içerisinde ulaşmaktadır. O kadar ki hemen hemen herkesin cebinde bulunan akıllı telefonlar anında kameralı çekim yapmayı, video oluşturmayı ve sosyal hesaplar üzerinden bütün dünyaya duyurmayı mümkün kılmaktadır. Burada iyi ve kötünün eşit imkânlara sahip olduğunu varsaymak pek olası değildir. Maalesef kitle iletişim araçlarını icat eden ve o gücü kendilerinde bulunduran güç merkezleri bu araçları toplumları yanlış yönlendirmek, manipüle etmek ve kendi iktidarlarının devamını sağlamak için kullanabilmektedirler. Bu tehlikenin farkında olarak meseleye bakmak ve azami düzeyde olumlu şekilde faydalanmanın yollarını aramak durumundayız.

Çelik'e göre kitle iletişimin bu tartışmasız kabul edilen gücü geniş kitlelere ulaşma imkânından gelmektedir. Çağdaş toplumlarda, toplumsal olay ve haberlerin geniş kitlelere ulaştırılmasında kitle iletişim araçlarının önemli bir rolü olduğu kabul edilmektedir. Günümüz toplumlarında kitle iletişim araçları, birer eğitim ve dolayısıyla sosyalleşme aracı haline gelmişlerdir. Kitle araçlarının en temel fonksiyonun; toplumu yeni bilgi, düşünce, tutum ve görüşlere açmak ve dış dünya hakkında oturdukları yerden daha fazla bilgi ve düşünce kazanmalarına yardım etmek olduğu kabul edilmektedir. Kitle iletişim araçlarının bilgi ve değer aktarma yönüyle hizmet ettiği bu toplumsal amaç, sosyalleşmenin ta kendisidir. (Çelik, 2006, s. 72)

Özellikle günümüzde çocuk hayata gözlerini açtıktan itibaren kendisini kitle iletişim araçları içerisinde bulur. O kadar ki hastane odalarında bile TV'ler bulunmaktadır. Gözünü bu ortamda açan çocuklar edindikleri bilgiler ile toplumsal yapının bir parçası haline gelmekte ve toplumsallaşmaktadır. Kitle iletişim araçları yemek programları üzerinden kişilerin ne yiyip ne içeceğine, moda ve tasarım programları üzerinden kişilerin ne giyip ne giymeyeceğine ve hatta gündeme taşıdıkları dizi ve haberler ile neyi düşünüp neyi düşünmeyeceğimize kadar insanların zihinsel dünyasına nüfuz etmektedir. Dolayısıyla gerek ekonomik gerek siyasi gerek ideolojik güç merkezleri kitle iletişim araçlarının bu gücünün farkında olarak bu araçlar üzerinde toplumsal mühendislik faaliyetleri yürütmekte ve toplumu şekillendirmek için istedik bilgi ve program akışı düzenlemektedir. Böylece toplumsal algıyı yönetmek, sahip oldukları fikir ve inançları kitlelere dayatmak amacıyla birçok grup, siyasi yapı, dini gruplar kitle iletişim araçlarına sahip olma çabası içine girmektedir. (Marshall, 2005, s. 732)

2.3.4. Sosyal Hayata Hazırlama Sürecinde Din Eğitimcilerinin Görev ve Sorumlulukları

Din eğitimcilerinin bireyleri sosyal hayata hazırlama sürecindeki en önemli görevlerinden biri uygun ortam hazırlamadır. Ortam denildiğinde yalnızca fiziki ortam değil, sosyal ortam da akla gelmektedir. Fiziki ortamdaki kasıt sadece cami veya okul gibi kurumlar değildir. Bireylere ulaşılacak her yer aslında din eğitiminin fiziki ortamıdır. Fiziki atmosferin insan ruhu üzerinde son derece yatıştırıcı bir etkisi vardır. Namaz kılmak isterken özellikle şehrin Ulucami'sini veya tarihi zenginliği olan benzer ibadet mekânlarını tercih etmemiz tesadüfi değildir. Özellikle camilerin iç mekân süslemeleri, dış mekândaki sütunlar, şadırvanlar ve kubbeler insanı olumlu yönde etkilemektedir. Bu mekânlarda güzel sesle okunan ezanlar, eda edilen ibadetler, özel gün ve gecelerde okunan mevlitler, kasideler, ilahiler insanı bir başka etkilemektedir. Özellikle mekân tercihinin doğru yapan din eğitimcisinin ikinci olarak doğru bir dil kullanması açık ve sade ifadeler kullanması, kısa ve özlü cümlelerle mesajını daha vurucu hale getirmesi, Kur'an üslubunda olduğu gibi kıssalara ve örneklerle başvurması tebliği daha etkili hale getirmektedir. Bu yüzden konuşmasına duygu katarak konuşan vaizler az, öz ve etkili konuşan hatipler toplum üzerinde daha etkili

olabilmektedirler. Buradan kastımız uçuk-kaçık, yaldızlı ifadeler ve konuşmalar değildir. Aksine doğal, samimi ve içten yapılan sohbet tarzındaki konuşmalardır.

Eğitimde fiziki ortam ne denli önemliyse, sosyal ve manevi ortam da o denli önemlidir. Din eğitimcisinin öncelikli görevi bu ortamı hazırlamaktır. Söz ve tavırdan daha fazla güven sağlamak insanları etkilemede son derece önemlidir. Özellikle din eğitimcilerinin peygamberlerin varisleri olarak neredeyse nebevi bir takım sıfatlara sahip olması, onların toplum üzerindeki etkisini arttırmada belirleyici olacaktır. Manevi ortamın oluşturulmasının temel şartlarından biri eğitimi verecek kişinin gönlünde aşk ve heyecan duymasıdır. Sahip olduğu inanç ve değerleri başkalarına ulaştırma endişesidir. Henüz kendi iç dünyasına huzura varamamış, iç dinginliğe erişememiş, hakikate ulaşmış olmanın verdiği özgüveni yaşayamamış kişinin başkalarına bir şey vermesi pek mümkün değildir. (Yılmaz H. K., 1998, s. 17)

Peygamber Efendimizin (sav) Mekke toplumu içerisinde ‘El- Emin’ sıfatıyla vasıflandırılması, bir peygamber olarak dini insanlara vazederken işini kolaylaştıran önemli hususlardan bir tanesiydi. Yine Peygamberimiz (sav) tebliği esnasında özellikle insanların müsait zamanlarını gözeterek uğradığı bilinmektedir. Burada iki husus dikkat çekicidir:

1. Davetçinin güvenilirliği gibi temel vasıflarla mümeyyiz olmak,
2. Tebliğ yapılacak kişinin ruh halinin ve ortamın tebliğe müsait olması.

Manevi ortamın öneminden dolayı İslami anlayışta ümmet bir aile gibi görülmüş ve Hz. Peygamber bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur: “Ben size göre babanız yerindeyim.” (Ebû Dâvud, Tahâre, 4). Hadis-i şeriften de anlaşılacağı üzere ümmetin niteliksel yapısı bir aile sıcaklığı ile ele alınmakta ve bu çerçevede peygamber şefkat, merhamet, rehberlik ve kuşatıcılığıyla bir baba rolünde ifade edilmektedir. Peygamber efendimizin hanımlarının da ümmetin anneleri olduğu el-Ahzâb, 33/6’da Rabbimiz tarafından buyurulmuştur. Ayrıca Hucurat Suresi 10’da Rabbimiz müminlerin ancak kardeş olduklarını buyurmuştur. Yukarıda geçen ayet ve hadislerden yola çıkarak ifade edilebilir ki; ümmetimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)’in baba, mübarek eşlerinin de anne konumunda olduğu büyük bir aile gibidir. Aile,

insanların olduğu gibi görüldüğü; olduğundan fazla görünmek gerekliliğini hissetmediğı bir güven ortamıdır. Ailede her şey sevgi, saygı, hoşgörü ve bir paylaşımaya dayanır. Hz. Peygamber de bir ailenin bireyleri olarak gördüğü ümmetini sohbet ortamında eğitmiştir. Din eğitiminin verileceğı ortam böyle bir ortam olmalıdır.

Sohbet ortamı, iletişim açısından sıcak ve yüz yüze bir ortam olduğundan insanların birbirlerinden etkilenmenin en açık hale geldiğı ortamdır. Bu nedenle dini mesajların sohbet ortamı gibi sıcak ortamlarda daha etkili olacağı kabul edilmektedir.

Yılmaz’a göre bu ortamı hazırlamak için muhataplarımızla güzel bir iletişim kurmak onları yerlerinde ziyaret etmek onlara ikramda bulunmak ve ilgi ve sevgimizi hissettirmek gerekir. Peygamber Efendimiz kendisine peygamberlik verildikten sonra akrabalarını bir yemekte toplayarak onlara İslam’ı anlatmıştır. Bu yöntem günümüzde modern ticari kurumlar tarafından ve ticari ilişkiler için bile sıkça kullanılmaktadır. (Yılmaz H. K., 1998, s. 17)

Dini vazetme pozisyonunda olan kişilerin kendilerini sevdirmek ve ilişkilerinde güven vermek gibi hususiyetlere sahip olmaları gerekir. Bunun için de insanlara ulaşma çabasını ısrarla sürdürmesi gerekir. Kur’an ayetlerindeki tekrarlar ve Peygamber Efendimizin tebliğ ve eğitimindeki ısrarlı tavrı bize bunu öğretmektedir. Din eğitimcisinin insanlara sırtını dönmek onlara kırılmak ve alınganlık göstermeye hakkı yoktur. Bugün ticari kaygılarla bile “müşterinin daima haklı olduğı” ilkesi önemli bir ilke olarak uygulanmaktadır. İnsanları kötüden alıkoyma ve hakikatle buluşturma çabası bu ekonomik kaygıların çok ötesinde bir değere sahiptir.

Yılmaz, din eğitimcisini istemeyerek de olsa bir pazarlamacıya benzetmiştir. Nasıl ki pazarlamacılar müşterilerinin tek tek ayaklarına giderek veya belirlenmiş Pazar ortamlarında sempatik tavırlarla ürünlerini satmaya çalışıyorsa din eğitimcisi bunun çok daha fazlasını ve her hangi bir karşılık beklemeden yapmak durumundadır. Nitekim dünyanın en geri kalmış toplumundan en ileri gitmiş insanına kadar kişiliğini etkilemiş olan yüce Peygamberimizin başarısının temelinde samimiyet, fedakârlık, devamlılık, ısrar ve insana ulaşabilme çabasında sürekli bir yol araması ve uygun ortam oluşturma olmuştur. (Yılmaz H. K., 1998, s. 18)

Din eğitimcisinin önemli meziyetlerinden biri de din eğitimi verdiği insanların kusurlarını örtmek, hoşgörölü ve şefkatli davranmak ve hatalarını yüzlerine vurmamaktır. İnsanların kusurlarını yüzlerine vuranlar ayıplayıp küçük düşürenler toplumda saygı görmezler.

Beraber aynı işleri yapan, aynı mekânı paylaşan kişiler arasında zamanla sevgi bağı oluşur. “Gözden ırak olan gönülden ırak olur.” sözü göze yakın olanın gönle de yakın olacağını ifade etmesi açısından güzel bir atasözüdür. İslam dininde cemaatle birlikte namaza durmanın hikmetlerinden biri de cami ortamında huşu içerisinde aynı ibadeti eda ederken kişiler arasında namazın edasıyla sevgi bağının oluşmasıdır.

Sosyal hayata hazırlama sürecinde din eğitimcisinin başka bir görevi de toplumu iyi tanımasıdır. Eğitim yapılacak toplumun tanınması, eğitim verilecek bireyin sosyalleşmesi öncesinde yapmamız gereken önemli işlerden bir tanesidir. Başka kültürlerden gelen bireyler için son derece önemli olan bu durum aynı kültür atmosferinde yaşayan bireyler için de geçerlidir. Toplumların zaman içerisinde gelişmesi, değişmesi ortaya yeni durumlar çıkarmakta ve birey bu yeni durum karşısında sosyalleşmeye matuf bir eğitim sürecine ihtiyaç duymaktadır. Örneğin gelin-kaynanaların iletişim şekli toplumun değişimine bağılı olarak farklılık arz etmektedir. Hatta aynı durum kısmi olarak ebeveyn-çocuk ilişkisinde ve öğretmen-öğrenci ilişkisinde de görülür. Toplumsal davranış farklılıkları küçük yerleşim birimleri ve büyük yerleşim birimleri arasında bile farklılık göstermektedir.

Okumuşlar’ a göre sanat, edebiyat, müzik ve spor gibi alanlardaki gelişmeler bireylerin eski alışkanlıklarını değiştirebilmektedir. Bu davranışların bazılarının dini açıdan mekruh görülse dahi toplumsal realiteyi dikkate alarak yasaklanmaması din-toplum ilişkisi açısından daha hikmetli bir tutumdur. Örneğin, toplumun içerisinde yaygın bir şekilde kabul gören ve oynanan futbolu Kur’an kurslarında dine aykırı diye yasaklamak hikmetli bir tutum değildir. Sonuç itibari ile çocukları futboldan uzaklaştırmak mümkün olmayacaktır. Yasaklama yerine din eğitimcileri dini kural ve kaidelere uygun spor yapılmasını müfredata dâhil edebilirler. Din eğitimcileri toplumun eski ve yeni alışkanlıklarını bilerek ona göre tavır geliştirip sosyalleşmeye katkı sağlayabilirler. Bazı konularda yasaklamak yerine alternatifler oluşturmak ve

insanları o alternatiflere yönlendirmek daha olumlu sonuçlar verecektir. (Okumuşlar, 2013, s. 128-129)

Çocuğun doğumundan itibaren zorunlu olarak bulunduğu sosyal çevre sosyalleşmesinde oldukça önemlidir. Örneğin ailesindeki sosyalleşmesi olumlu olmayan bir çocuğun okuldaki sosyalleşmesinin olumlu seyir izlemesi oldukça zordur. Sosyalleşme sürecinde doğru din eğitimi almış olanlarla almamış olanlar arasında önemli bir algılama farkı olacağı muhakkaktır.

Eğitimde tedricin önemi tartışılmaz. Din eğitiminde öğretilecek konuların hem bireylerin gelişim evrelerine uygun olması hem de algılama ve uygulama bakımından sosyal hayatın gereklerine göre sıralanması gerekir. Örneğin; bir öğrencinin başkalarıyla nasıl konuşacağını ve bu konudaki nezaket ve görgü kurallarını öğrenmesi, başkalarına karşı davranışları öğrenmesinden önce gelir. Çünkü konuşma, iletişimin ilk ve en önemli basamağıdır. Aynı şekilde aile fertleri ile ilişkinin geliştirilmesi başkalarına göre niteliksel önceliğe sahiptir. Din eğitimcileri çocuğun aile fertleri ile ilişkilerini güzelleştirmeleri gereğine dair telkinlere öncelik verebilirler. (Okumuşlar, 2013, s. 130) Din eğitimcilerinin bu ve benzeri konulardaki öncelikleri belirlemesi ve buna göre bir sıralama yapması gerekir.

Çok kültürlü toplum anlayışının bulunduğu birden fazla dinin yoğun olarak yaşandığı ülkelerde din eğitimi farklı dinlere mensup öğrencilerin okullarda ayrı din dersleri görerek dini yönden birbirlerine yabancılaşmalarını önlemek için aynı derste, dinlerdeki ortak konuları işleyerek birbirlerine yardımcı olmalarını sağlamak amacıyla dinler arası dini eğitim modeli ile yapılmaktadır. (Okumuşlar, 2013, s. 132) İslam dininin yoğun olarak yaşandığı ülkemizde ise din eğitimi, İslam'a ait öğretinin eğitimi şeklinde yapılmaktadır. Ancak az da olsa farklı dinlere mensup öğrencilerin okuduğu okullar bulunmaktadır ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisinin zorunlu ders olması nedeniyle bu okullardaki din eğitimcilerinin özel gayret sarf etmeleri gerekmektedir. Bu gayreti yalnızca okulda değil toplum içerisinde her yaştan bireye karşı aynı dikkatle sergilemek gerekir.

Bir sınıfta inanç ve ibadet anlayışı gibi düşüncelerde farklılaşan mezheplere sahip öğrencilerin olması ciddi anlayış ve iletişim farklılıkları oluşturabilir. Bu

farklılıklar da sosyal ilişkileri olumsuz etkileyebilir. Diğer bir ifadeyle din eğitimi sosyalleşmeye katkı sağlamış olabilir. Böyle bir durumda mezhepleri yok saymayarak mezheplerin birbirinden farklı olan görüşleri yerine ortak hususları programa alınmalıdır. (Bilgin B. , 1981, s. 481)

2.3.6. Din Eğitiminin Kişinin Sosyalleşmesine Katkısı

Din eğitiminin başladığı ilk yer aile kurumudur. Bireyler, ilk dini bilgilerini aile içinde edinirler ve bu bilgiler ilerleyen zamanlarda kolay kolay değişmez. Okul çağına gelindiğinde ise din eğitimi, daha detaylı ve derin bir nitelikte mevcut yaygın ve örgün din eğitimi kurumlarında görülür. Okulda öğretilen birçok ders gibi din dersi de, öğrencilerin ihtiyacı olan bilgi, beceri ve tutumu kazanmalarına bunun yanı sıra karakter ve kişilik geliştirmelerine ve toplumun kültür mirasının aktarılmasına katkı sağlar. Onların sosyalleşmelerini ve kültürü benimseyecek ve hatta geliştirecek fertler olmalarını sağlamaya çalışır. (Selçuk, 2000, s.207)

Dinin amacı, inanırlarının daha mutlu ve huzurlu yaşamasını sağlamaktır. Bireylerin daha mutlu olması ise içinde bulundukları toplumun mutlu olmasına bağlıdır. Toplumun mutlu olması için, o toplumda yaşayan fertlerin her açıdan dengeli ve nitelikli bir beslenmeye ihtiyacı vardır. Bu açıdan insanların manevi dünyasının sağlıklı olabilmesi için, dini duygu ve düşüncelerinin geliştirilmesi önemlidir.

Din eğitiminin temel konularına bakıldığında zaman, namaz, oruç, hac, zekât gibi ibadetlerin yapılması konusunda öğrencilerin özgür bırakılmıştır. Öğrencilerin bu konuda öğrendiklerini uygulamaları tamamen kendi iradelerine bırakılmaktadır. Ancak öğrencilerin içinde yaşadıkları sosyal ortama uyum gösterebilmeleri için, o ortamı tanımaları, bunun için de toplumun dinini, dinin inanç, ibadet, ahlâk gibi alanlardaki hükümlerini bilmesi gerekmektedir.

Toplumun ihtiyaç ve beklentileri çok yönlü ve çeşitlidir. Bu ihtiyaçların karşılanabilmesi toplumun devamı ve huzuru açısından önemlidir. Din eğitimi de, hem insan, hem toplum hem de devlet alanlarıyla irtibatı olan temel bir ihtiyaçtır. Günümüzde örgün eğitim içinde din eğitiminin verilmesi ve mesleki formda din dersi veren okulların açılarak yaygınlık göstermesi uzun yıllar ülkemizde çeşitli tartışmalara yol açmıştır. Ülkemizde yaşanan din eğitimi faaliyeti ile ilgili tecrübeler

göstermektedir ki; ilk ve orta öğretimde genel eğitim içinde din eğitiminin verilmesi özellikle dersin milli bir karakter taşımasından dolayı gereklidir. Ayrıca toplumumuzun zengin bir tarihi ve kültürel mirasa sahip olması dolayısıyla din eğitiminin temellerinin de zengin olması ve bu zengin mirasın ve birikimin öğrencilere aktarılması din eğitiminin görevlerindendir. Dolayısıyla asıl endişe gerektiren şey verilen dini eğitim değil, toplumsal cehalettir. Çünkü toplumu kargaşadan ve anarşiden uzak tutmanın, toplumsal birlikteliği sağlamanın yolu sağlıklı bir din eğitiminden geçmektedir.

Tarihsel arka plana baktığımız zaman din ve eğitim kurumları toplumların ihtiyaç duyduğu ve inşa ettiği en eski kurumlardır. Bu durum Tezcan'ın ifade ettiği gibi “ilk örgün eğitimin dinsel kurumlarda verildiği” gerçeği ile ifade edilmiştir. (Tezcan , 1985, s. 65) Yine tarihten örneklerle baktığımız zaman ilk medeniyetlerde ibadet yerleri aynı zamanda bir mektep işlevi görmüştür. Sonraki dönemlerde gerek İslam dünyasında gerek Hristiyan dünyasında cami ve kiliseler yüzyıllarca eğitim kurumu olarak hizmet vermişlerdir.

Kurumların sağlıklı bir mecrada işlevini yerine getirmesi ve bireyin sosyal uyumunun sağlanarak toplumsal bütünlüğe katkı sağlaması din öğretimiyle sağlanmaktadır. Her toplum hem işleyişini borçlu olduğu dini dinamikleri korumak, hem de bireylerin toplumla uyumunu ve kültürel etkileşiminin sağlıklı yürümesini sağlamak adına din eğitimi ve öğretimini talep etmektedir.(Göçeri, 2002, s. 23).

Toplumsal kurumlar arasında uyumlu fonksiyonel ilişkilerin olması, toplumda dengeyi meydana getirir. Bu toplumsal denge, sosyal bütünleşmeyi sağlayarak bireyler arasında uyum oluşturur. Ancak bu dengeyi korumak her zaman mümkün olamamaktadır. Özellikle hızlı toplumsal değişimlerin yaşandığı ve bu değişimlerin kültürel yapıyla çeliştiği durumlarda toplumda kargaşa meydana gelmektedir. Bu noktada din eğitimi, yapıların sağlıklı işlemesine ve fertlerin sosyalleşmesine yardım etmekte, dolayısıyla sosyal bütünleşmeye katkı sağlamaktadır. Din eğitiminin bunun dışında da birçok işlevi ve fonksiyonu vardır. Din eğitimi bir yandan fertlerin dini sosyalleşme ve kültürlenmesi işlevini yerine getirirken, diğer yandan da sosyal birlik ve bütünlüğün meydana getirilmesini, toplumsal ahlakın ve sosyal değerlerin korunarak bir sonraki nesle aktarılmasını sağlar. Bu nedenle toplum içerisindeki

vatandaşlar, hem toplum düzeninin oluşturulması hem de mevcut sosyo-kültürel yapının devamı için toplumsal hayatta önemli bir yeri olan din eğitimi ve öğretimine ihtiyaç duymaktadırlar.

Dolayısıyla bazı kesimlerce laiklik vurgusu üzerinden din eğitiminin lüzumsuz olduğu şeklinde bazı yaklaşımlar ortaya çıksa da din eğitiminin mutlak bir ihtiyaç olduğunu aşağıdaki amaçlar çerçevesinde temellendirmek mümkündür:

1. Din öğretiminin hayatı anlamada ve yorumlamada büyük bir katkıya sahip olduğu inkâr edilemez. Bu katkı son derece insani bir amaca hizmet etmektedir. İnsan, edindiği eğitim ve sahip olduğu kabiliyetler çerçevesinde bütünlüklü bir şahsiyet oluşumuna ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda din, şahsiyetin inşasına katkı sunmaktadır.
2. Her toplumun sahip olduğu ve hayatın çok geniş alanlarını kapsayan kültürel öğeleri vardır. Bu öğelerin gelecek kuşaklara aktarılması eğitimin temel vazifelerinden biridir. Bu çerçevede dini kültür ve mirasın aktarılması da son derece büyük bir önem arz etmektedir.
3. Her birey içerisinde yaşadığı topluma sahip olduğu davranışlarla yaklaşır. Bu davranışların kabul görmesi nispetinde de uyum meydana gelir. Bu davranışların tanınması ve hangi inançlardan kaynaklandığının bilinmesi toplumsal bir amacı gütmektedir. Bundan hareketle din eğitimi toplumun olmazsa olmaz bir ihtiyacı olarak görülmektedir. (Bilgin, 2001, s. 68)

Din eğitimi insani, kültürel ve toplumsal amaçlar çerçevesinde öğrencilerin sosyalleşmesine katkı sağlamaktadır. Sosyalleşmeyi topluma uyum süreci olarak kabul edersek, bireyin sosyalleşmesinin ancak öğrendiklerini davranışlarına aktardığında mümkün olabileceğini söyleyebiliriz. Çünkü sosyalleşme süreci sadece dini eğitim-öğretim görmekle sınırlı değildir. Örneğin, insanlarla saygı-sevgi çerçevesinde ilişki

kurması gerektiğini bilen, ancak iletişimde bu hususlara dikkat etmeyen, nobran tutumlar sergileyen bir kişinin öğrendiklerini hayata aktarmadığı için yeterli düzeyde sosyalleşmediğini söyleyebiliriz. Bu noktada din eğitimi verilirken yalnızca eğitim-öğretim süreci akla gelmemeli, derste öğrenilen konuların hayat içerisinde karşılığının olması ve somut davranışa dönüştürülmesi hedeflenmelidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYALLEŞME SÜRECİNDE DEĞERLERİN KAZANDIRILMASINDA DİN DERSLERİNİN ROLÜ

Değerler eğitiminin toplumsal düzeni sağlamadaki rolü oldukça önemlidir. Çünkü toplum içindeki fertleri bir arada tutan şey kanunlar ve değerlerdir. Toplumsal huzurun hâkim olması için sadece kurallara uymak yeterli değildir. Ortak değerlerin, gelenek ve göreneklerin birleştirici gücüne de ihtiyaç vardır. Örneğin adalet, saygı, hoşgörü, güvenilirlik değerler kanun gücüyle benimsetilemezler. Bu noktada toplumsal çözülmenin önlenmesinde, barışın ve huzurun sağlanmasında yasalar kadar değerlere bağlı yaşamak da gereklidir. Bunun yolu ise nitelikli bir eğitimden geçmektedir.

Değerler eğitiminin amacı, bireyin doğuştan getirdiği iyi yönleri ortaya çıkarmak, kişiliğinin her yönüyle gelişmesini sağlamak, bireyi ve toplumu kötü ahlaktan korumak, iyi ahlakla donatmak ve bunun devamlılığını sağlamaktır. Dolayısıyla değerlerin asıl amacı insanı bu konuda bilgilendirmek değil, insan hayatını anlamlı kılmak ve ruhsal dengeyi koruyarak kişiliğini güçlendirmektir. (Aydın & Gürler, 2013, s. 16)

Geçmişten bugüne toplum yapıları incelendiğinde değerlerin çözülmeye başladığı toplumlarda şiddet, suç, kaos, anarşi, hukuksuzluk, ahlaksızlık, alkolizm, intihar vb. durumların ortaya çıktığı görülmektedir. Ahlaki çöküntü, sosyal çatışma gibi istenmeyen durumlar aynı zamanda toplumdaki ekonomi, siyaset, eğitim, sosyal hayat, adalet gibi yapıların tümüne de zarar verir. Devamında ise toplumsal çöküş kaçınılmaz olur. (Kızıler, 2014, s. 10) Örneğin; Hz Muhammed'in Risâlet'inden önce Arabistan toplumu ciddi bir sosyal yozlaşmanın pençesinde idi. Toplumda sevgi, saygı, merhamet, empati, güvenilirlik gibi değerlerin olmayışı; zenginin fakiri ezmesi, nesep bağıyla kurulmaya çalışılan üstünlük, kız çocuklarına ve kadınlara değer

verilmemesi, içki, kumar gibi kötü alışkanlıkların yaygın oluşu, kan davaları gibi yanlış davranışları ve uygulamaları beraberinde getirmişti.

Son günlerde ülkemizde de medyadaki haberlerin büyük bir çoğunluğunu artarak devam eden cinayet, şiddet haberleri oluşturmaktadır. Bu durum bir toplumsal yozlaşmanın, çözülmenin göstergesidir. Aynı zamanda Türk toplumunu ayrıcalıklı kılan örf ve adetlerden, gelenek ve göreneklerden, kültürden, değerlerden uzaklaşmanın neticesidir. Bir millete toplum olma özelliği kazandıran, bireylerini aynı ülkü etrafında bir arada tutan ve onlara “biz” bilincini yaşatan değerler vardır. Bu değerlerdeki yozlaşmalar, anlam kaymaları toplumun bütünleşmesini tehdit etmekte ve toplumsal yabancılaşmaya yol açmaktadır.

Değerler konusu basit bir bilgi konusu değil, fertlerin karakterini ve kişiliğini derinden etkileyen önemli bir unsurdur. Değerler eğitiminin esas amacı, sadece bireyi bu konuda bilgilendirmek değil, onun hayatını anlamlandırmak, ruhsal dengesini korumaya yardım etmek ve ahlakını sağlamlaştırmaktır. Bu noktada değer eğitiminin kendine has yapısı göz önünde tutulmalıdır. Eğitim hayatı süresince çeşitli derslerin müfredatı içinde öğrenilen bilgilerin hayat içerisindeki karşılığı ve tutum ve davranışlar üzerindeki etkisi oldukça sınırlı kalırken, değerler konusu ile ilgili bilgiler hayat boyu kalıcı etkiye sahiptir. Bu anlayışa binaen değerler eğitimi öğrencilerin hayatını anlamlandırma, güzel ahlak edinmesini sağlama, toplumsal dayanışma ve yardımlaşma, sosyal bütünleşme vb. ilkeler göz önüne alınarak yapılmalıdır. (Aydın & Gürler, 2013)

Bu noktada ahlaki değerlerin en fazla etkilendiği ve sıkı ilişki içinde olduğu kurum dindir. Nurettin Topçu, dini ahlaktan, ahlakı da dinden ayırmanın insanın iç dünyasını kendisinden ayırmakla aynı anlama geleceğini söylemektedir. Ona göre ahlak dediğimiz şey aslında dini olgunluktur. Çünkü ahlak, bireyleri hayvansal yaşamdan insani hayata yükselten bir değerdir. Ahlak ve din, içte derinleşme yoluyla sonsuzluğa yönelme ve ruhun, kurtuluş ve huzuru arama yöntemidir. Topçu, din ve ahlakın ilk insanla birlikte ortaya çıktığını belirtmiştir. Dışarıdan bakıldığında ahlak ve din ayrı bir bilim haline gelse de her ikisi de dayandığı kutsallık bakımından sıkı sıkıya birbirine bağlıdır. Ahlak dinsiz, din de ahlaksız düşünülemez. Çünkü ikisi de insan ruhundaki aynı kaynaktan beslenmektedir. (Topçu, 2010, s. 82)

Kıziler'e göre şahsiyetin oluşma sürecinde ahlaki değerlerin var olduğu bir ortamda büyüyen bir insanın ilerleyen zaman diliminde bu değerleri benimsemesi çok daha kolay olur. Değerleri benimsemiş bir birey; saygılı, sabırlı, hoşgörülü ve iyimserdir. Kâinattaki bütün varlıklara karşı saygılı, kibar ve merhametlidir. Giyim kuşamında, sözlerinde ve eylemlerinde, evinde, işinde olgun ve mütevazıdır. Kul hakkını önemser, kimseye zulmetmez. Dostlarına karşı vefakârdır. Öfkesini kontrol eder, insanlara karşı affedicidir. Davranışlarında doğruluğu ve dürüstlüğü ölçü alır. Aile fertlerine, arkadaşlarına, işine ve çevresine karşı sevgi ve saygı duygusu ile yaklaşır. (Kıziler, 2014, s. 15)

Bu bağlamda toplumdaki parçalanmayı ve yozlaşmayı engelleyen, toplum içerisinde otokontrol mekanizması sağlayan değerlerin başında sevgi, saygı, hoşgörü, merhamet, adalet, empati, sadakat, güvenilirlik, samimiyet ve karşılık beklemeden iyilikte bulunmak gelmektedir.

Bugünkü eğitim yaklaşımlarının temel hedefi sorgulayan, neyi niçin yaptığını bilen ve kendi başına karar alabilen bireyler yetiştirmektir. Öğretmenin temel görevi de bireylerin kendini gerçekleştirmesine katkı sağlamak ve “öğrenmeyi öğretmektir”. Bunların yanı sıra öğretmenin diğer bir görevi; toplumdaki temel değerleri bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutuyla öğrencilere öğretmesi, benimsetmesi ve eyleme götürmesi için gerekli becerileri sağlamasıdır. Eğitim aracılığı ile değerlerin öğretilmesi ve benimsetilmesi tek başına yeterli değildir. Aynı zamanda değerler üzerine öğrencilerin düşündürülmesi gereklidir. Böylelikle öğrencide, hangi değeri niçin kazanması gerektiği konusunda farkındalık oluşur. Toplumun dinamik olması ve yaşam koşullarının sürekli değişmesi, kendi değerlerinin farkında ve iç kontrole sahip bireylerin yetiştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Temel değerlerin kazandırılması okulun görevi ise, bu hususta bazı dersler ön plana çıkmaktadır. Buna göre değerlerin öğretilmesinde en büyük pay din eğitimine düşmektedir. (Kaymakcan& Meydan, 2011, s. 31)

2010 yılında gerçekleştirilen 18. Milli Eğitim Şurası değerler eğitiminin gündeme gelmesi açısından önemlidir. Sonuç bildirisinde okulların değerler eğitimi benimsetme görevi vurgulanmış, öğretmenlerin bu husustaki yeterliliklerinin

geliştirilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Sonuç bildirisinde “ Değerler eğitimi konusunda önemli işlev gören “ Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersi çoğulcu bir anlayışla tüm öğretim kurumlarında daha etkin olarak okutulmalıdır.” denilerek bu dersin değerler eğitimindeki önemine dikkat çekilmiş ve dersin aktif bir rol üstlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca 08 Eylül 2010 tarihinde yayınlanan 53 numaralı ‘İlk Ders’ genelgesi ile okullarda “Bireyi, aileyi, yaşadığımız toplumu ve dünyayı tehdit eden risk ve sorunların çözümünde, toplumsal yaşantımızın temel yapısını oluşturan milli, manevi, sosyal, ahlaki ve kültürel değerlerimizi öğlencilere ve velilere kazandırmak” amacıyla gerekli çalışmaların yapılması istenmiştir. (MEB, 18. Milli Eğitim Şurası Kararları, 2010)

Değerler, eğitim sistemi içerisinde yol gösterici olmanın yanı sıra bizzat eğitime konu teşkil etmektedir. Değerlerin öğrenilmesi genetikle değil, nesilden nesle aktarılacak gerçekleşir. Yetişkinlerin ve genç kuşağın bu değerleri öğrenmesi ve hayata aktarması öğrenilen değerlerin benimsenmesi ve sürdürülmesi için elzemdir.

DKAB dersi öğretim programında “Eğitim politikalarının belirlenmesinde ise o milletin ve devletin sahip olduğu değerlerin rolü büyüktür. Milli eğitimimizin temel amaçlarına bakıldığında zaman, yetiştirilmek istenilen insan tipine ulaşmada Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin büyük bir katkı sağlayacağını görebiliriz.” (MEB, 2005, s. 10) denilerek dinin bireysel ve sosyal yaşamı şekillendirmede aktif bir rol üstlendiği vurgulanmıştır. Nitekim bir dini benimseyen bireyler o dinin değer yargılarını kabul eder, reddettiği şeyleri de reddederler. Bu nedenle toplumun kabul ettiği değerler ile eğitimin benimsetmeyi hedeflediği değerler arasında benzerlik olması gerekir.

Ortaöğretim DKAB Öğretim Programı “Ahlak ve Değerler” isimli öğrenme alanlarına sahiptir. 9. sınıftan 12. sınıfa kadar 4 ünite bu öğrenme alanında yer almaktadır. İlköğretim DKAB öğrenme alanları arasında değerler başlığını taşıyan bir öğrenme alanı bulunmamaktadır. Bununla birlikte DKAB dersinin tüm konularının öğretiminde değerler eğitimi yapılabilmesi mümkündür. (Kaymakcan & Meydan, 2011, s. 47)

Değerler, eğitimin her alanında önemli olmakla beraber din eğitimi ve öğretiminde daha çok önem arz etmektedir. Dinin hedeflediği insan tipi ile eğitimin

yetiştirmeyi amaçladığı vatandaş modeli paralellik gösterir. Dolayısıyla okullarda verilen din eğitiminin konusu büyük oranda değerler eğitimi ile örtüşmektedir. Bu hususta MEB tarafından yayınlanan 2018 İlköğretim Programı ve Ortaöğretim Programına dikkat çekmek gerekir. “Eğitim sistemimizin temel amacı değerlerimiz ve yetkinliklerle bütünleşmiş bilgi, beceri ve davranışlara sahip bireyler yetiştirmektir. Bilgi, beceri ve davranışlar öğretim programlarıyla kazandırılmaya çalışılırken değerlerimiz ve yetkinlikler bu bilgi, beceri ve davranışların arasındaki bütünlüğü kuran bağlantı ve ufuk işlevi görmektedir. Değerlerimiz toplumumuzun millî ve manevi kaynaklarından damıtılarak dünden bugüne ulaşmış ve yarınlarmıza aktaracağımız öz mirasımızdır. Yetkinlikler ise bu mirasın hayata ve insanlık ailesine katılmasını ve katkı vermesini sağlayan eylemsel bütünlüklerimizdir. Bu yönüyle değerlerimiz ve yetkinlikler birbirinden ayrılmaz bir şekilde teori-pratik bütünlüğündeki asli parçamızı oluşturur.” (MEB, 2018, s. 2)

MEB 2005 Ortaöğretim ve 2006 İlköğretim programında toplumdaki ahlaki çözülmeye karşı din eğitim ve öğretiminin başat rol üstlendiğı şöyle dile getirilmiştir: “Din, insanın varoluş mücadelesinde gerekli bir güç ve araçtır. İnsanın, nasıl kendisini kardan ve yağmurdan koruyabilmek için bir çatıya ihtiyacı varsa insani değerlerin erozyonuna ve ahlaki yozlaşmaya engel olabilmek için de bir dine ve o dini doğru şekilde öğretecek din öğretimine de ihtiyacı ve hakkı vardır” (MEB, 2005, s. 11; 2006, s. 5)

Program, ahlaki genel amaçlar arasında öğrencilerin “Ahlaki değerleri bilen ve bunlara saygı duyan erdemli kişiler olmalarını; öğrenilen ahlaki değerleri içselleştirmeleri” gerektiğini belirtmiştir. Evrensel amaçlar arasında ise öğrencilerin “Evrensel değerlere kendi dini bilgi ve bilinçleriyle katılmalarının” ve “Evrensel insani değerlerin İslam’ın insani değerleri ile örtüştüğü bilincine ulaşmalarının amaçlandığı” belirtilmiştir. (MEB, 2006, s. 12) ³

³ Milli Eğitim Bakanlığı 2006 yılı itibarı ile ilköğretim ve ortaöğretim programlarında değerler eğitimi ile alakalı “Değerlerimiz” ifadesiyle ayrı bir başlık açmıştır. 2018 öğretim programında bu başlık altında “Değerlerin, hayatın akışı içerisinde karşılaşılan problemlerle başa çıkmada eyleme geçmemizi sağlayan gücün kaynağını oluşturduğunu ve toplumun geleceğinin, değerleri benimseyen ve

Sonuç olarak toplumsal değerleri sonraki nesle aktarma görevi ilk başta aileye sonra da okula düşmektedir. Çünkü okul, eğitimin temel görevlerinden olan sosyalleşme becerisini sağlarken değerlerin öğretilmesi, değerlendirilmesi ve benimsetilmesi misyonunu da üstlenmektedir. Değerler eğitiminin verilmesi sistemli ve düzenli olabileceği gibi gelişigüzel de olabilir. Ancak bilinçsiz yapılan öğretilmeler olumsuz sonuçlar doğurabilir. Çünkü bir bilgi her bireyde aynı etkiyi yaratmayabilir. Bilginin olumlu etki yaratabilmesi için belli yöntem ve tekniklerle, sistemli ve sürekli bir şekilde verilmesi gerekir. Ayrıca anne baba ve eğitimciler değerler ile ilgili davranışlar konusunda öğrencilere rol model olmalıdır. Böylelikle çocukların bu yönde olumlu davranış geliştirmeleri daha kolay olacaktır. Bu nedenle değerler eğitimi önemsenmeli ve planlı etkinlikler çerçevesinde yapılmalıdır. (Aydın & Gürler, 2013)

Gerek Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2006 itibari ile İlköğretim ve ortaöğretim programlarında “ Değerlerimiz” başlığını açmış olması, gerekse 18. Milli Eğitim Şurasında değerlerimiz ile ilgili özel vurguların yapılmış olması konunun eğitim perspektifi içinde önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Bu çıkış noktasından hareketle; sevgi, saygı, hoşgörü, sadakat, iyiliğe karşılık beklememek, adalet, tevazu, empati, samimiyet, ve güvenirlilik gibi bazı inşa edici değerlerimizi, hayatımızdaki etkilerini ve bu değerlerin benimsenmesinde din derslerinin rolünü bu bölümde açıklamayı doğal bir sonuç olarak değerlendirmek gerekir.

3.1.SEVGİ

İnancımız her ne olursa olsun, neye inanırsak inanalım, insan yaşamı bir takım değerler bütününden oluşmaktadır. Bu değerler yaşama anlam kazandırır ve yön verir. İçinde yaşadığımız toplum tarafından, nesilden nesile aktardığımız bu değerler, ortak hafızada toplanır ve yaşamın her alanında bunlara ihtiyaç duyulur. Sevgi bu değerlerin en başında gelir. Çünkü insanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık

hayata aktaran bireylere bağlı olduğunu” belirtmiştir. Ayrıca “Eğitim sisteminin amacının yalnızca akademik yönden başarılı bireyler yetiştirmek olmadığını, asli görevinin temel değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmek ve yeni neslin değerlerini, alışkanlıklarını ve davranışlarını etkileyebilmek” olduğunu ifade etmiştir.

göstermeye yönelten duygu olarak tanımlanan sevgi, (Akalin ve diğerleri, 2005, s.1742) toplum yaşamında bireyleri birbirine bağlayan ve toplumu ayakta tutan temel duygudur. Hayatı sadece yemek, içmek gibi hayvansal gereksinmelere indirgemek insanın yaratılışına terstir. Hayatın zorluklarına göğüs gererken bize yardımcı olacak en temel duygu sevgidir.

Ailede aile bireylerini, toplumda vatandaşları kendi aralarında ve devletle bağlayan duygu da sevgidir. Bu bağı koruyamayan aileler ve vatandaşlar kuralsız, sevgisiz saygısız yaşarlar ki bu da topluma zarar verir. Bu noktada dinimiz bazı ayetler ve hadislerle konuya ışık tutmuştur. “İnsana da anne babasına iyi davranmasını emrettik. Annesi onu her gün biraz daha güçsüz düşerek karnında taşımıştır...” (Lokman Suresi/14). Başka bir ayette de: “Rabbin yalnız kendisine kulluk etmenizi, ana-babanıza da iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri veya her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara “öf” bile deme. Onları azarlama, onlara güzel söyle. Onları merhamet ederek alçak gönüllülükle üzerlerine kanat ger ve de ki: “Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara merhamet et.”” (İsra Suresi/23-24) buyurulmuştur. Peygamberimiz de bir hadisinde “Küçüklerimizi sevmeyen, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir.” (Tirmizi, Birr, 15) diyerek sevgi ve saygının gerekliliğini dile getirmiştir.

Hız. Peygamberin iletişim sırasında gözettiği ilkeler, onun insanlar tarafından sevilip kabul görmesini ve dolayısıyla tebliğinin anlaşılmasını ve karşılık bulmasını kolaylaştırmıştır. Bu ilkeler içerisinde Hız. Muhammed (sav) özellikle sevgiyi etkin bir şekilde kullanmıştır. “Andolsun size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O size çok düşkün, müminlere karşı çok şefkatli ve merhametlidir.” (Tevbe Suresi-9/ 17) ayetinden de anlaşılacağı üzere Hız. Muhammed (sav) ashabına düşkün ve sevgi dolu idi. Bunun yanı sıra Hız. Peygamber birçok hadisinde de sevginin önemine değinerek insanların birbirini sevmeye çağırmıştır. (Nazıroğlu, Gün, Kılıç, & Kaya, 2016) “İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de (gerçek anlamda) iman etmiş olamazsınız. (Müslim, İmân, 93; Tirmizî, Sıfâtü’l-Kıyâme, 56.) Bir başka hadisinde de “Hediyeleşin, birbirinizi sevin, Birbirinize yiyecek hediye edin. Bu, rızkınızda genişlik hâsıl eder.” (Buhârî, el-Edeb, 594) buyurmuştur.

Hız Muhammed, birbirini sevmenin yanında bu duygunun sevilen kişiye bildirilmesini tavsiye etmiştir: “ Bir kimse din kardeşini sevdiği zaman kendisini sevdiğini ona bildirsin.” derken aslında o toplumun pek alışık olmadığı bir davranışı önermektedir. Çünkü sevgiyi bu şekilde dile getirmek, ona kesinlik kazandırmaktadır. (Nazıroğlu, Gün, Kılıç, & Kaya, 2016)

Güzel olana sevgi ve şefkat göstermek insanın sosyal görevlerindendir. Yaran’a göre Doğuştan kendimizle getirdiğimiz üstün bir ahlaki değer olan sevgi, her bireyde aynı oranda gelişim göstermez. Bazı insanlarda sevme duygusu çok gelişmişken, bazı insanlarda daha azdır ve geliştirilmeye ihtiyacı vardır. Bu gelişim ihtiyacı ancak bireylerin eğitilmesiyle giderilebilir. (Yaran, 2014, s. 96)

Yargıcı’ya göre de sevgi, sosyal yönü ağır basan bir kavramdır. Seven insan, sevgisinin objesi olarak sadece kendi zatını seçerse bu, sevginin narsisizme dönüşmesi anlamına gelir. Sevgi, önce insanın kendisine yönelmekle birlikte, onu aşmaya ve başka insanları ve diğer varlıkları sevmeye yöneldiği zaman bir mana kazanır. Bu yüzden sevgi ile ilgili yapılan çalışmalarda, sevginin bu sosyal yönüne vurgu yapılır. (Yargıcı, 2011)

Fromm, bireyin kendisini dünya ile özdeşleştirme ihtiyacını doyuran ve bireysellikle beraber aynı zamanda bir bütünlük duygusu da veren tek duygunun sevgi olduğunu, bu duygunun da insanın kendi dışında bir şey veya birisiyle, kendi ayrılığını ve bütünlüğünü sağlama şartıyla birleşmesi olduğunu ifade etmektedir. Fromm’a göre sevgi, “hemcinslerimizle” dayanışmanın yaşantısıdır; bu kadınla erkeğin cinsel sevgilerinde, bir annenin çocuğuna duyduğu sevgide, insanın kendine duyduğu sevgidedir. Tek bir insana karşı duyulan sevgi, kişiyi diğer insanlardan izole ediyorsa, bu o kişinin sevilmediği manasına gelir. Eğer bir insan “seni seviyorum” diyorsa, bu, “sende bütün insanlığı, bir anlamda canlı olan her şeyi ve de yine sende kendimi seviyorum” demektir. Fromm, böyle bir sevgiye “üretici sevgi” derken, bununla sevginin toplumsal boyutuna dikkat çekmektedir. Ona göre, bu sevgi, ilgi duyma, sorumluluk hissetme, saygı duyma ve bilme gibi davranış biçimlerini kapsar. İnsan seviyorsa, sevdiği insanın gelişmesi ve mutluluğu ile ilgilenir, seyirci olmaz. Sevdiklerinin belirttiği ve belirtmediği ihtiyaçlarına karşılık verir, sorumluluk duyar. (Fromm, 1995, 32) Bütün bunlardan anlaşılan husus şudur: Sevgi, insanın kendisine

ve sadece kendi dışındaki bir objeye odaklı kalmaması, diğer insanlara da yönelmesi ile ancak gerçek anlamını bulabilir. Bu da sevginin bireysel değil toplumsal yönünün ağır bastığını gösterir.

İnsanların duyguları, aileye, çevreye ve aldığı eğitime göre şekillenir. Çocuklar anne ve baba ve öğretmenlerin sözlerine değil, onların yaptıklarına bakarlar. Çocuk duygu eğitiminin temelini ailede alır. Ailenin yaşamında hangi duygu ve davranış ön plana çıkartılıyorsa çocuğun hayatında da aynı duygu ve davranış hakim olur. Ailede sevgi ve iyilikler ön planda ise çocuğun hayatında da sevgi ve iyilikler ön planda olur. Anneden, babadan ve çevresinden yeterince sevgi görememiş çocuklar, özgüvenden yoksun ve sorunlu insanlar olarak topluma katılmaktadırlar. Neticede sevgiden yoksun olarak yetişen çocukların büyüdüklerinde sevgi dolu olması ve hayatta mutlu ve başarılı olması zor olmaktadır.

Bazı araştırmalarda her türlü fizyolojik gereksinimi karşılanan bir çocuğun, sevgi görmediği takdirde büyümesinde ve gelişmesinde gerileme olduğu kanıtlanmıştır. Yine bu çocukların, ileriki yaşamlarında bir takım sağlık sorunları ve olumsuz yaşam koşullarıyla karşılaşma oranları arasında ciddi bir bağlantı olduğu saptanmıştır. Sevginin etkisini somut bir şekilde gösteren başka bir durum da herhangi bir sebepten ötürü ihmal edilmiş olan, ikiz kardeşler arasında sevgi ve ilgi gösterilenin diğer kardeş ile kıyaslandığında oldukça farklı psikolojik durumlara sahip olduğunun gözlenmesidir.

Sevginin beklenen etkiyi gösterebilmesi için eyleme dönüşmesi gerekmektedir. Başka bir ifadeyle sevdiğine vakit ayırma, ilgi gösterme ve onu korumak gibi eylemleri göstermesi beklenir. Örneğin çiçeklerle konuşmanın, onların büyüüp serpilmesinde oldukça etkili olduğu bilinen bir gerçektir. Yalnız bu etkiyi gerçekleştiren etmen sadece çiçeklerle konuşulması değil, sevgiden kaynaklı ilgiye dayalı eylemdir. Çiçeğin belirli zamanlarda suyunun verilmesi, toprağının değiştirilmesi, ölü yapraklardan temizlenmesi, bulunduğu ortamın ışılandırılması, ısısının ayarlanması, suyunun verilmesi gibi eylemler fedakârlık gerektiren sevgi ürünü olan eylemlerdir.

Kaymakcan ve Meydan' a göre değerler her türlü eğitim alanında önemli olmakla birlikte din eğitimi alanında daha büyük bir önem taşımaktadır. Dinin erdemli

insan tipi ile toplumların beklentisi olan iyi ve üretken vatandaşın değerleri de büyük oranda örtüşmektedir. Bu nedenle okullarda verilen din eğitiminin önemli bir kısmının değer eğitimi olduğu rahatlıkla söylenebilir. (Kaymakcan & Meydan, 2011, s. 31) Sevgi değeri ile ilgili DKAB programları incelendiğinde bu değere müfredat içinde oldukça yer verildiği göze çarpacaktır.

4.Sınıf Ünite ve Kazanımlarında Sevgi Değeri

Dördüncü sınıfta öncelikli verilecek değerler arasında sevgi ve saygı değerinin doğrudan yer aldığı 3. Ünite olan “Güzel Ahlak” ünitesinde, bu değerlerin işlendiği konu başlıkları: “Din Güzel Ahlaktır”, “İnsani İlişkilerin Temeli: Sevgi ve Saygı”, “Anne, Baba ve Kardeşlerle İlişkilerde Sevgi ve Saygı”, “Akraba ve Komşularla İlişkilerde Sevgi ve Saygı”, “Arkadaşlarla İlişkilerde Sevgi ve Saygı”, “Öğretmenlerle İlişkilerde Sevgi ve Saygı” şeklindedir.

Bu ünite; “İnsani ilişkilerin gelişmesinde sevgi ve saygının önemini ve gerekliliğini savunur.” kazanımı benimsetilmeye çalışılmıştır. Ünitedeki konuların, günlük yaşamın içinden ve öğrencilerin somut yaşantılarından örneklerle işlendiği görülmektedir. Aynı zamanda konular işlenirken, başta ayet ve hadisler olmak üzere öğrenme basamaklarına uygun atasözü, deyimler, vecize, gibi edebî metinlerden yararlanılmıştır.

6.Sınıf Ünite ve Kazanımlarında Sevgi Değeri

6. sınıfta sevgi değeri 5. ünite işlenmiştir. Bu ünite işlenirken millî birlik ve beraberliğimizi güçlendirici; sevgi, saygı, dostluk bağlarını pekiştiren; vatan, millet, bayrak, şehitlik, gazilik gibi temel değerlerin öğrenciler tarafından içselleştirilmesine yönelik anlatımlara yer verilmiştir. Konu ile ilgili olarak “Toplumumuzu Birleştiren Temel Değerler” başlığına yer verilmiş ve bu bağlamda ‘Toplumumuzu birleştiren temel değerleri fark eder.’ kazanımının benimsenmesi amaçlanmıştır. Bu ünite sevgi değeri ile ilgili işlenen başlıklar “ Vatan ve Millet Sevgisi”, “ İstiklal Marşı ve Bayrak Sevgisi” ve “ Şehit ve Gazilerimize Sevgi ve Saygı” şeklindedir.

7.Sınıf Ünite ve Kazanımlarında Sevgi Değeri

7. sınıf 3. Ünite “Ahlaki Davranışlar” ünitesinde “ Güzel Ahlaki Tutum ve Davranışlar” konusunun bir alt başlığı olarak “Sevgi ve Saygı” başlığına yer verilmiştir. Kazanım olarak ise; “Güzel ahlaki tutum ve davranışları örneklerle açıklar.”, “Örnek tutum ve davranışların, birey ve toplumların ahlaki gelişimine olan katkısını değerlendirir.”, “Tutum ve davranışlarında ölçülü olmaya özen gösterir.” açıklamalarına yer verilmiştir.

5. ve 8. sınıf müfredatında doğrudan sevgi değerini konu alan bir başlığa ya da kazanıma rastlanmamıştır. Ancak 5. Sınıf 1.Ünite “ Allah İnancı” ünitesinde; Allah’ın kullarına olan rahmetinden ve sevgisinden bahsedilerek ‘Rahman’ ve ‘Rahim’ esmalarına değinilmiştir. Ayrıca kültürümüzde Allah sevgisini yansıtan edebî metinlerden ve sanat eserlerinden faydalanılmıştır. 5. Sınıf 3. Ünite “Adap ve Nezaket” ünitesinde; “Mahremiyet”, “İletişim-Konuşma Adabı”, “Sofra Adabı”, “Selamlaşma Adabı” gibi konulara yer verilerek İslam dininin sosyal hayat içerisinde benimsetmeye çalıştığı görev ve sorumluluklar anlatılmış, sevgi, saygı, yardımseverlik, hoşgörü, nezaket gibi değerler konu edilmiştir. 5. Sınıf 4. Ünite: Hz. Muhammed ve Aile Hayatı ünitesinde; sevgi, saygı, cömertlik, yardımseverlik, adalet, sabır, alçakgönüllülük, dayanışma, sosyal barış, gibi değerler Hz. Muhammed’in örneğinde öğrencilere aktarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca 8. Sınıf 4. Ünite “ Hz. Muhammed’in Örnekliliği” ünitesinde; de Hz. Muhammed ‘en güzel örnek’ olarak tanıtılmış; doğruluk, güvenilirlik, sevgi, cesaret, merhamet, adalet, hoşgörü, sabır, sözünde durma gibi değerler onun kişiliğinden yola çıkılarak öğrencilere verilmek istenmiştir.

3.2.SAYGI

Saygı kavramı sözlükte, “üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu olarak tanımlanmaktadır. (Akalin ve diğerleri, 2005, 1714) Saygı; bir davranış, tutum, ya da olaylar karşısında ortaya çıkan bir duygudur. Saygılı olmak bir insanın taşıması gereken temel özelliklerden birisidir. Saygı, insanın kendi kişiliğiyle başkalarının kişiliğinin arasındaki sınırı bilip o sınırı aşmaması, kendi aleyhine dahi olsa başkasının hakkına, hukukuna özen göstermesidir Ancak önemli bir toplumsal değer olan saygıyı tek bir cümle ile açıklamak mümkün değildir. Sosyal hayat

içerisinde ortaya çıkan farklı saygı alanları vardır. Örneğin; kendine saygı, insana saygı, topluma saygı, hürriyete saygı, emeğe saygı, özel hayata saygı, düşünceye saygı, doğaya saygı, yaratılana saygı, kutsal değerlere saygı... Dolayısıyla saygının tek bir hedefi yoktur ve özellikle sosyal hayat içerisinde çok geniş bir etki alanına sahiptir. (Arıcı & Maden, 2018, s. 238)

Günlük hayatta sık kullanılan bir kavram olan saygı, demokratik bir toplum yaratmaya yardım ederek, insanoğlunun huzur ve barış içerisinde yaşamını sürdürmesine katkı sağlamaktadır. (Akbaş, 2008 s. 20) bu gerçek bile tek başına saygı değerini bireylere kazandırmanın önemini göstermektedir. Özellikle sosyal dinamiklerin ve öz kültürün tehdit altında olduğu, bireysel yaşam tarzının ön plana çıktığı günümüzde saygı değerini ön planda tutarak toplumsal birlikteliği canlandırmak daha da önemli hale gelmektedir.

Sosyal kişiliğin oluşması doğumla başlar, ailede devam eder ve eğitim-öğretim sürecinde son halini alır. İçinde yaşanan sosyal ortamın milli, manevi, kültürel ve dini değerlerini benimseyen; ailesi ve çevresiyle uyumlu, hoşgörülü, bireysel ve sosyal sorunlara duyarlı ve bu sorunlara alternatif çözüm yolları geliştiren, üretken bireyler yetiştirilmesi saygı değerinin fertlere kazandırılmasına bağlıdır. Çok kültürlü toplumlarda farklı dini inançlarla, farklı yaşam tarzlarıyla, farklı itikadi ve fıkhi mezheplerle karşılaşan bir birey, farklılıklara karşı saygı temelinde bir tutum sergilemelidir. Bu bir arada yaşamının beraberinde getirdiği bir sorumluluktur. Buradan hareketle bir arada yaşamak için en temel esas saygıdır denilebilir. (Arıcı & Maden, 2018, s. 239)

Her insan kendi başına muazzam bir evrendir. İnsanı keşfetmek çok zordur. Yanı sıra insan, sürekli bir gelişim ve değişim hali içerisinde. Bu sebeple zaman içerisinde saygı ölçütleri de değişebilmektedir. Ancak değişmeyen tek husus insana insan olmalarından ötürü verilmesi gereken saygıdır. Bir saygı beklentisi içerisinde olmadan önce diğer insanlara saygı göstermeyi kendi önceliğimiz olarak görmek gerekir. Saygının sürekli başkasından beklenen bir tutum haline getirilmesi nihai olarak herkesin birbirinden beklediği ancak kimsenin sergilemediği bir davranış olarak yok olup gidecektir. Kırıl, saygı için “toplumsal yaşamın anahtarı” ifadesini

kullanmıştır ve bu anahtarın asla kaybedilmemesi gerektiğini söylemiştir. (Kıral, 2018, s. 9)

Kültür kuşaktan kuşağa aktarılan davranış örüntüleri olarak sosyalizasyonun bütünleştirici etkisi altında olup farkına varılarak ya da varılmayarak insanlardan öğrenilir. Bu sebeple saygı ölçütleri Tarhan'a göre kültürden kültüre farklılık göstermektedir. (Tarhan, 2006) Özellikle sosyalizasyon yoluyla aktarılan bilgi birikimi ve bütünleştirilmiş davranış örüntüleridir. Gerek küçük gruplarda gerekse devletlerde saygı ölçütleri süreç içerisinde farklılık göstermektedir. Yücel'e göre bu durum aile için de geçerli olup elli yıl önceki ölçütler ile günümüz ölçütleri birbirinden farklılık göstermektedir. (Yücel, 1993)

İslam kültüründe insanlara değer vermek ve onların haklarına riayet etmek oldukça önemli bir sorumluluk alanıdır. Hz. Peygamber, insanların birbirinin haklarına saygı duyması gerektiğini, bu sebeple de onları rahatsız edebilecek davranışlardan sakınılması gerektiğini tavsiye etmiştir. Güler yüz, iyi ve güzel şeyleri yaygınlaştırmanın ve başkalarına rahatsızlık vermekten kaçınmanın güzel ahlak özellikleri olduğunu, (Tirmizi, Birr, 62) ikiyüzlü kimselerin insanların, (Ebu Davud, Edeb,34) haksız yere bir insanın şerefine dil uzatanın, laf taşıyanın, insanların arasını bozanların kötü ahlak özellikleri olduğunu belirtmiştir. (Ebu Davud, Edeb, 28) Çünkü birbirini seven ve birbirine saygı duyan insanların olduğu toplumlarda huzur ve güven ortamı oluşmakta ve diğer ahlaki davranışlar da yaygınlaşma zemini bulabilmektedir. (Nazıroğlu, Gün, Kılıç, & Kaya, 2016, s. 229)

Ailede ve okulda değerler eğitimi verirken, en başta verilmesi gereken değerlerden biri saygıdır. Saygı, bireylerin kendilerini tanımaları ve sosyalleşebilmeleri açısından önemli bir değerdir. Ailedeki saygı eğitimi ne denli güçlü olursa, okulda verilecek olan eğitim o derece kaliteli olur. Aile, öğretmen ve okul sürekli işbirliği içinde hareket etmeli, etkinlikler öğrencinin öğrenme basamaklarına göre ayarlanmalı ve bu konuda öğretmen üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmelidir. Bunun yanında saygı eğitimi verilirken öğrenciye bir anda bilgi yüklemesi yapmak yerine, sürekli bir şekilde, tedricen ve planlanarak eğitim verilmelidir. (Arıcı & Maden, 2018)

Din eğitiminin amaçlarından bir tanesi de, Allah’a, peygambere, Kur’an’a, kutsal olana, insanlara, doğaya, özgürlüğe, ahlaka, tarihi mirasa, düşünce tarzına saygı duyan insanlar yetiştirmek (Bolay ; Sarıkavak, 2001, s. 36) olduğuna göre DKAB dersinde bu değerin nasıl işlendiğine bakmak işlevsel olacaktır.

4. Sınıf Ünite ve Kazanımlarında Saygı Değeri

4. sınıfta öncelikli verilecek değerler arasında saygı değerinin yer aldığı üniteler “Günlük Hayatta Dini İfadeler”, “İslam’ı Tanıyalım”, “Güzel Ahlak”, “Hz. Muhammed’i Tanıyalım” ve “Din ve Temizlik” üniteleridir. Bu ünitelerin kazanımları dikkatle incelendiğinde özellikle “Güzel Ahlak” ünitesinde İslâm’ın ahlâka ilişkin öğütlerinden hareketle saygı değerine doğrudan yer verildiği gözlemlenmektedir. (4.3.2.İnsani ilişkilerin gelişmesinde sevgi ve saygının önemini ve gerekliliğini savunur.) Kazanımlar incelendiği zaman saygı değerine doğrudan vurgu yapan başka bir kazanıma rastlanmamakla beraber yeri geldiğinde saygı değerine konu bütünlüğü içerisinde hemen hemen üniteye yer verilmiştir.

5. Sınıf Ünite ve Kazanımlarında Saygı Değeri

5. sınıfta verilecek değerler arasında saygı değerinin işlendiği üniteler “Ramazan ve Oruç”, “Adap ve Nezaket”, “Hz. Muhammed’in Örnekliliği” üniteleridir. Bu üç ünitenin kazanımları incelendiğinde saygı değerine doğrudan yer verilmediği gözlemlenmektedir. Ancak bu ünitelerde konu bütünlüğü çerçevesinde yer yer saygı değerine değinilmiştir.⁴

6. Sınıf Ünite ve Kazanımlarında Saygı Değeri

6. sınıfta verilecek değerler arasında saygı değerinin de yer aldığı üniteler “Peygamber ve İlahi Kitap İnancı”, “Hz. Muhammed’in Hayatı” ile “Temel Değerler” üniteleridir. Bu üç ünitenin kazanımları incelendiğinde, saygı değerine doğrudan vurgu yapan herhangi bir kazanıma rastlanılmamıştır.

7. Sınıf Ünite ve Kazanımlarında Saygı Değeri

⁴ Bkz. s. 75

7. sınıfta öncelikli verilecek değerler arasında saygı değerinin de yer aldığı ünite 3. Ünite “Ahlaki Davranışlar” ünitesidir. Bu ünitenin kazanımları incelendiğinde saygı değerine doğrudan vurgu yapan herhangi bir kazanıma rastlanılmamıştır. Ancak ünite içerisinde “Sevgi ve Saygı” başlığı altında saygı değeri işlenmiştir.

8. Sınıf Ünite ve Kazanımlarında Saygı Değeri

8. sınıfta öncelikli verilecek değerler arasında saygı değerinin de yer aldığı üniteler “Din ve Hayat”, “Hz. Muhammed’in Örnekliliği” üniteleridir. Bu ünitelerin kazanımları incelendiğinde, saygı değerine doğrudan vurgu yapan bir kazanıma rastlanmamıştır. İslâm’ın toplumsal görev ve sorumluluklara ilişkin mesajlarının anlatıldığı Din ve Hayat ünitesinde sevgi, saygı, yardımseverlik, paylaşımcı olma, temizlik ve nezaket gibi değerler öğrencilere kazandırılmaya çalışılmıştır.

3.3. ADALET

Sözlükte hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme, herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme ve doğruluk (www.tdk.com) olarak tanımlanmaktadır. Çakmak ise bir değer olarak adaleti “ İnsan davranışlarını ahlaki açıdan inceleyen ve eleştiren düşünce, doğruluk, dürüstlük, tarafsızlık, uygun ve doğru muamele biçimi” olarak tanımlamıştır. (Çakmak, 2013, s. 8-9)

Adalet her türlü ahlaki değerlerin başında gelir. Birey ister her zamanda ve mekânda adalet ile hareket etmelidir. Çünkü adaletin olmadığı yerde toplumsal huzur ve barıştan söz edemeyiz. Dolayısıyla toplumsal barışın ilk ve en önemli şartı adalettir. Hem Kur’an da hem de Hz Peygamberin hadislerinde adalet değerine çokça vurgu yapılmaktadır. Nahl suresi 90. ayette “Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.” buyurarak adaletin inananlar için bir öğüt olduğunu belirtmiştir. “Allah, sizinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve onlara adil davranmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah, adaletli olanları sever.”(Mümtetine Suresi / 8) Yine Nisa suresi 58. ayette Allah u Teala “Allah size, işleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne kadar güzel öğütler veriyor! Şüphesiz Allah her şeyi işitici, her şeyi görücüdür.” buyurmuştur. Bu ayette Allah

insanlar arasındaki ilişkilerde sadece adil olmayı değil, aynı zamanda adaletin temel taşlarından olan işi ehline vermeyi emretmektedir. Allah, toplumsal barışın oluşabilmesi için iki hususa dikkat çekmiştir: bunlardan biri işi ehline vermek, diğeri ise adaletle hükmetmektir. Nisa suresi 135. ayette ise “Ey iman edenler! Adâleti titizlikle ayakta tutan, kendiniz, ana babanız ve akrabanız aleyhinde de olsa, Allah için şahitlik eden kimseler olun. Şahitlik ettikleriniz zengin ve fakir de olsalar adâletten ayrılmayın... Adâleti yerine getirmede nefsinize uymayın.” buyurulmaktadır. Bu ayetten de anlaşılacağı üzere Rabbimiz insani ilişkilerde kin duyduğumuz kişilere dahi adaletle davranmamız gerektiğini, duygularımızla hareket etmek yerine, akıl ve vicdanımızla hareket etmemiz istemiştir.

Hökelekli’ye göre Adalet, istisnasız bütün fertlerin kendisi için istikamet haline getirmesi ve daima o istikamette yürümesi gereken bir yoldur. Fertler, tabiatları itibariyle birçok şeye sahip olmak ister ve diğer insanları sahip oldukları şeylerden uzaklaştırmak isterler. Bu sürtüşmeden kin ve düşmanlık hâsıl olur. Fertlerin birbirlerine üstün gelme mücadelesi beraberinde bir öfke ve iktidar hırsını meydana getirir. Karşılıklı çekişmeden kaynaklı meydana gelen bu kaotik durumu selamete kavuşturacak yegâne şey adalet ilkesidir. Çünkü adalet iyi ile kötü, zengin ile fakir, zalim ile mazlum arasındaki dengeyi koruyabilecek yegâne ilkedir. Toplumsal düzenin sağlanabilmesi için kanunlar vasıtası ile bir adalet düzeni sağlanmaya çalışılırken insanın iç dünyasındaki çatışmanın sonlanması, duyguların barışa evrilmesi adalet bilinci ile mümkündür. Duygu ve düşüncelerimizin ifrat ve tefritinden bir takım dengesizliklerden korunmak, doğru yer ve doğru zamanda doğru tutumu ortaya koyabilmek adaletin ikame edilmesi ve bunun sonucunda hukuk devletinin oluşmasında son derece kritik bir rol oynar. Hökelekli “ Toplumsal düzen, huzur ve barış ancak adaletle ayakta durur” demiştir. (Hökelekli, 2002, s. 136)

Lickona iki tür değer tipinden bahsetmiştir; ahlaki değerler ve ahlaki olmayan değerler. Dürüstlük ve sorumluluk gibi değerler yapmak istemesek dahi uymamız gereken tutum ve davranışları bildiren, kişiye sorumluluk yükleyen değerlerdir. (Lickona, 1991) İnsan ilişkilerinde adil olmak, başkalarının hakkına saygı göstermek, özgürlük gibi değerler evrensel değerlerdir. Evrensel olmayan değerler ise herkesin yapmak zorunda olmadığı belli bir kültüre, dine ait olan yeme-içme gibi değerlerdir.

Ahlaki olmayan değerlerse, insanlara bir zorunluluk yüklemeyen, neyi yapıp yapmayacağımızı tercihimize bırakan değerlerdir. Örneğin bir kişinin tercih ettiği müzik ya da edebiyat türüne atfettiği değer bu türden bir değerdir. Değerlerin (Kaymakcan & Meydan, 2011, s. 32) din ve ahlak eğitimine konu olan kısmı etiğin konusu olan ahlaki değerlerdir.

Hz. Ömer (r.a) “ Adalet mülkün temelidir.” (İbn-i Kesir, El- bidaye ve’n Nihaye s. 68) cümlesiyle bunu çok veciz bir şekilde dile getirmiştir. Adalet anlayışının hâkim olmadığı toplumlarda güç merkezli ilişkiler devreye girer. Güçlünün güçsüzü, haksızın haklıyı ezdiği bir düzen oluşur. Bunun sonucunda toplumda mağduriyet hissi yaşayan insanların sayısı artar. Toplumun birlik ve bütünlüğü bozulur. Nihayetinde toplum önü alınamayan kavga, çatışma, şiddet ve terör olaylarının girdabına girer. (Hökelekli, 2002, s. 136)

Gerçek anlamda Allah’a ve ahiret gününe inanç, bireylerin adil davranmasında önemli bir motivasyon kaynağıdır. Çünkü böyle bir kişi haksız olduğu halde adaletten şaşsa bile, Allah’ın her şeyi gördüğünü, bildiğini ve zamanı geldiğinde mutlaka yaptıklarından hesaba çekileceğini bildiği için vicdanının rahatsız olduğu şeyi yapmaktan kaçınır. Bu açıdan da doğru bir inanç ve ahlak eğitimi oldukça önemlidir. (Nazıroğlu, Gün, Kılıç, & Kaya, 2016)

İyi bir eğitimcide bulunması gereken temel özelliklerin en önemlilerinden biri adalettir. Eğitim öğretim yaparken öğretmen-öğrenci ilişkisinin sağlıklı yürümesi için de adalete dayalı davranışlar geliştirmek gerekmektedir. Adil bir öğretmenin denge unsuru olarak farklı özelliklerdeki öğrencilere karşı tutum geliştirirken orta yolu bulması önemlidir.

4.Sınıf Ünite ve Kazanımlarında Adalet Değeri

4. sınıfta öncelikli verilecek değerler arasında adalet değerinin yer aldığı bir ünite vardır. O da “Hz. Muhammed’i Tanıyalım” ünitesidir. Öncelikle verilecek değerler; sevgi ve saygı, doğruluk ve dürüstlük, adalet, sözünde durmaktır. Bu ünite genelinde konular, günlük hayattan ve öğrencilerin somut deneyimlerinden örneklerle işlenmiştir. Ayrıca ayet ve hadisler başta olmak üzere, Hz. Muhammed (sav) ile ilgili

öğrenci seviyesine uygun metinlerden yararlanılmıştır. Bu ünitenin kazanımları incelendiğinde adalet değeri ile ilgili doğrudan bir kazanıma rastlanmamıştır.

5.Sınıf Ünite ve Kazanımlarında Adalet Değeri

5. sınıfta öncelik verilecek değerler arasında adalet değerinin yer aldığı yalnızca bir tane ünite vardır. O da “Hz. Muhammed ve Aile Hayatı” ünitesidir. Hz. Muhammed’in aile yaşamının öğrencilere anlatılmasıyla sevgi, saygı, adalet, gibi değerler öğrencilere verilmiştir. Adalet değeri ile ilgili doğrudan bir kazanım bulunamamıştır.

6. Sınıf Ünite ve Kazanımlarında Adalet Değeri

6. sınıfta öncelik verilecek değerler arasında adalet değerinin yer aldığı yalnızca bir tane ünite vardır. “ Hz. Muhammed’in Hayatı” ünitesinde adalet değerinin yanında sorumluluk, barış, yardımseverlik, kardeşlik, hoşgörü, eşitlik gibi değerlere de yer verilmiştir.

7. Sınıf Ünite ve Kazanımlarında Adalet Değeri

7.sınıfta öncelik verilecek değerler arasında adalet değerinin yer aldığı 2 ünite vardır. Bunlar: 4. Ünite “ Allah’ın Kulu ve Elçisi Hz. Muhammed” ve 3. Ünite “ Ahlaki Davranışlar” ünitesidir. Bu ünitelerde adalet değeri kazanımlarda doğrudan yer almamış, bu değere konu içerisinde yer verilmiştir.

8. Sınıf Ünite ve Kazanımlarında Adalet Değeri

8. sınıfta öncelik verilecek değerler arasında adalet değerinin yer aldığı ünite 3. Ünite “Din ve Hayat” ünitesidir. İslâm’ ın toplumsal görev ve sorumluluklara ilişkin mesajların anlatıldığı ünite de sevgi, saygı, hak, adalet, güvenilirlik, paylaşımcı olma, temizlik ve nezaket gibi değerler öğrencilere kazandırılmaya çalışılmıştır.

3.4.HOŞGÖRÜ

Din, doğası gereği belli kabullere dayanıp ortak değerlere vurgu yaparak evrensel değerlerin kabul edilmesini amaçlar; bu değerlerin tüm insanlığa huzur

getireceğini öğretir. (Kaymakcan & Meydan, 2011) Bu değerlerden biri de hoşgörüdür.

TDK hoşgörü; her şeyi anlayışla karşılayarak olabildiği kadar hoş görme durumu, olarak tanımlar, müsamaha ve tolerans kavramlarının da eş anlamlısı olduğunu belirtir. (www.tdk.com)

Cevizci'ye göre hoşgörü; gerçekte farklı inanç ve değerleri kabul eden bireylerin birbirlerinin farklılıklarına saygı göstererek var olabilmeleridir. (Cevizci, 2002 s.505)

Hoşgörünün bir başka tanımı da Aslan tarafından şu şekilde yapılmaktadır; “Hoşgörü, hiçbir din, dil, cinsiyet, sınıf, etnik fark gözetmeden bütün fertleri doğuştan getirdikleri özellikleriyle kabul edip, doğal halleriyle baş başa bırakmaktır. (Aslan,2005, s. 36-37)

Hoşgörü, insanların işlerini kolaylaştırma, kusurlarını görmezden gelme, ayıplarını örtme, bağışlama, onların düşünce, davranış ve yaşam biçimlerine anlayış gösterme olarak tanımlayabiliriz. Aydın'a göre hoşgörü, çoğunluğun görüşlerine, ya da kendi görüşlerimize aykırı olarak gelişen görüşlere tahammül edebilme, katlanabilme ve durumu anlayışla karşılayabilme halidir. İnsanların duygu ve düşüncelerini özgürce dile getirmelerine anlayış gösterme halidir. Hoşgörü, hata yapan insanları acımasızca yargılamadan önce anlayışla dinleme ve anlamaya çalışma erdemliliğini gösterme halidir. (Aydın Y. , 2018)

Günümüzde din ve vicdan özgürlüğü, düşünce özgürlüğü Türkiye’de ve Avrupa ülkelerinde yasalarla güvence altına alınmıştır. Böylesi bir durumda farklı din ve inançlara hoşgörülü olmanın bir erdem değil zorunluluk olduğunu söylemek daha doğrudur. İnsanlarla iletişim kurmanın, onları anlayabilmenin yolu hoşgörülü olmaktan geçmektedir. İnsanlar, severlerse sevilecek ve sayılacak hoş görürlerse de hoş görüleceklerdir. Aksi halde topluma sevgisizlik ve hoşgörüsüzlük egemen olacak ve şiddetin kapıları aralanacaktır.

Dili, dini, etnik özellikleri, bölgesi, yaşam biçimi, dünyaya bakış açısı ne olursa olsun, bütün bu farklı insanların, barış içerisinde özgürce bir arada yaşayabilmeleri ancak hoşgörü kültürünün olgunlaşmasına ve yaygınlaşmasına bağlıdır. Hoşgörülü

insanlar, toplumsal bilinci yakalamış, kültürel açıdan kendisini geliştirmiş ve demokratik olgunluğa ulaşmış olan insanlardır. (Aydın Y. , 2018)

Farklı dünya görüşleri, farklı yaşam biçimleri, farklı inançları olan birey ve toplumlar arasındaki sorunların çözümünün sihirli anahtarı hoşgördür. Hoşgörü, herhangi bir çıkar gözetmeden insanları koşulsuz sevmektir. Hoşgörü yerinde, zamanında ve doğru insana gösterilirse ancak anlam kazanabilir. Karşılıklı hoşgörü ise toplumsal barışın temellerini sağlayacak en önemli unsurlardan biridir. Ancak kişisel olgunluğa ulaşan dengeli insanlar hoşgörülü olabilirler. Hoşgörülü insan kendisine olan saygısından dolayı sosyal çevresindeki insanlara da saygılı davranır.

Kur'an'da hoşgörü ile ilgili “(Resulüm) Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir.” (Araf Suresi / 199) ayeti ve “... Eğer kaba ve katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi.” (Ali İmran Suresi/159) ayeti ile Rabbimiz Hz. Peygamberin özelinde bütün insanlığa hoşgörülü, affedici olmayı ve iyiliği emretmeyi öğütlemiştir. Çünkü eğer bir toplumda hoşgörü iklimi gelişmemiş ve yaygınlaşamamışsa orada toplumsal sorunların yaşanılması kaçınılmaz olacaktır. Neticede toplumu oluşturan bireyler, sürekli olarak birbirleri ile etkileşim halindedirler ve birbirlerini hoş göremedikleri takdirde şiddet kaçınılmaz olacaktır.

Hoşgörü, kayıtsızlık, aldırmaçlık, nemelazımcılık, ilkesizlik, tutarsızlık değildir. Bireyin hoşgörülü olmasıyla hoş görünmesi, şirin görünmesi aynı şey değildir. Toplumsal yaşam içerisinde hoş karşılanmaması gereken eylemler varken tahammül edilmesi gereken durumlar da vardır. Hoşgörü, bireylerin yaptığı her yanlış, her haksızlığı görmezden gelmek değildir. Eğer öyle olursa sorumsuz ve duyarsız bir toplum yapısının temelleri atılmış olur. (Aydın Y. , 2018)

Hoşgörü değeri hayatın birçok alanında karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; farklı dini inanç ve yorumlara karşı hoşgörü, herhangi bir dini inanca sahip olmayanlara karşı hoşgörü, farklı itikadi ve fıkhi mezheplere karşı hoşgörü, farklı ırklara karşı hoşgörü, farklı kültürlere ve etnik kökenlere karşı hoşgörü; aile içerisinde eşler arasında hoşgörü, çocuklara karşı hoşgörü, anne babaya karşı hoşgörü, kardeşler arasında hoşgörü ve toplumsal ilişkilerde hoşgörü şeklinde özetlemek mümkündür. (Ay, 2013, s. 16-17)

Ahlak kuralları sosyal yaşamımızın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. DKAB dersi de dinin yanı sıra bu ahlaki kuralların öğretimiyle öğrencilerin sosyal hayata uyumuna katkı sağlamaktadır. Bu noktada hoşgörü değerinin bu dersin müfredatınca nasıl işlendiğine bakmakta fayda vardır:

4. Sınıf Ünite ve Kazanımlarında Hoşgörü Değeri

4. Sınıf 3. Ünite “Güzel Ahlak” ünitesinin açıklamalar kısmında öncelikle verilmesi gereken değerler arasında hoşgörü değerine yer verilmiştir. Ünitenin etkinlik örnekleri ve kazanımlarına bakıldığında doğrudan hoşgörü değerine ilişkin doğrudan herhangi bir ifadeye rastlanmamıştır.

4. sınıf Ahlak Öğrenme Alanı’nda yer alan “Güzel Ahlak” ünitesinin kazanımları; 1.Bireyin güzel ahlaklı olmasında dinin rolünü açıklar ve 2.Güzel ahlaklı olmanın birey ve toplum hayatındaki önemini vurgular şeklindedir. (MEB, 2018, s. 18)

5. Sınıf Ünite ve Kazanımlarında Hoşgörü Değeri

5. sınıf ünite ve kazanımları incelendiğinde hoşgörü değeri ile ilgili herhangi bir kazanıma rastlanmamıştır.

6. Sınıf Ünite ve Kazanımlarında Hoşgörü Değeri

6. Sınıf, 2. Ünite olan “Namaz” ünitesinde verilmesi istenen değerlerden biri de hoşgörü değeridir. Ünitenin açıklama kısmında “Namazla ilgili konuların öğretiminde mezheplerin farklı anlayış ve uygulamaları ihtiyaç duyulması hâlinde öğretmenler tarafından açıklanır.” (MEB, 2018, s. 27) şeklinde bir ifade bulunmaktadır. Bu ifade, farklılıklara vurgu yapılması ve farklılıkların hoşgörüyle karşılanması noktasında önemlidir.

Bu ünitenin kazanımları incelendiğinde doğrudan hoşgörü değeri ile ilgili herhangi bir kazanım bulunamamıştır. Bu değer ile ilişkili olabileceği düşünülen kazanım ise şu şekildedir: “Namazın insanın ahlaki gelişimi üzerindeki etkisine de değinilir.” Bu kazanım ile hoşgörü değeri indirekt olarak aktarılmaya çalışılmaktadır.

6. Sınıf, Hz Muhammed Öğrenme Alanı, “ Hz Muhammed’in Hayatı” ünitesinde verilmesi istenen öncelikli değerlerden biri de hoşgörü değeridir. Bu üniteye doğrudan hoşgörü değerine ilişkin bir kazanım ya da etkinlik yoktur ancak bu değere vurgu yaptığı düşünülen bir etkinlik mevcuttur. Üniteye, “Veda Hutbesi’nden hangi mesaj ve ilkeleri çıkarabiliriz? Bu mesaj ve ilkelerin evrensel değeri nedir? Yorumlayınız” şeklindeki etkinliği bu değerle ilişkilendirilebilir. (MEB, 2019, s. 97)

7. Sınıf Ünite ve Kazanımlarında Hoşgörü Değeri

7.sınıf, Kuran ve Yorumu Öğrenme Alanı’ndaki “İslam Düşüncesinde Yorumlar” başlıklı ünitesinde sırasıyla “Din Anlayışındaki Yorum Farklılıklarının Sebepleri”, “İslam Düşüncesinde Yorum Biçimleri”, “İslam Düşüncesinde Tasavvufi Yorumlar” konularına yer verilir. Bu ünite, hoşgörü değerinin öncelikli değer olarak işlendiği bir başka ünite. Bu ünitenin kazanım ve etkinliklerinde hoşgörü doğrudan yer almamakla birlikte bu değer, “Dinin farklı yorum biçimleri olabileceğinin farkına varır.” kazanımıyla verilmeye çalışılmıştır.

8. Sınıf Ünite ve Kazanımlarında Hoşgörü Değeri

8. sınıf, Hz Muhammed Öğrenme Alanı, “Hz Muhammed’in Örnekliği” ünitesinin açıklamalar kısmında “Ünite genelinde İslam düşüncesindeki yorum farklılıkları; ana hatlarıyla öğrenci düzeyine uygun olarak ele alınır; nesnel ve tasvirî (betimleyici) bir anlatım esas alınır.” ibaresi yer almakta ve hoşgörü değerine ilişkin doğrudan bir vurgu yapılmamaktadır. Ancak Hz. Muhammed’in örnek davranışlarından yola çıkılarak konu bütünlüğü içerisinde bu değere dolaylı olarak değinilmiştir. Bu üniteye hoşgörü değeri ile ilgili olabileceği düşünülen kazanımlar sırasıyla şöyledir; “Hz. Muhammed’in hakkı gözetmedeki hassasiyetlerine örnekler verir.” , “Hz. Muhammed’in insanlara verdiği değeri örneklerle açıklar.” , “Hz. Muhammed’in örnek davranışlarının toplumsal hayattaki önemini değerlendirir.” , “Hz. Muhammed’in hikmetli sözleriyle insanları iyiye ve güzele yönlendirdiğini fark eder.” (MEB, 2018, 38)

3.5.EMPATİ

Sözlükte “duygudaşlık” (www.tdk.gov) anlamına gelen bu kelime, “Bir kişinin kendisini karşısındakinin yerine koyarak, olaylara onun bakış açısıyla bakması, o kişinin duygularını, düşüncelerini, doğru olarak anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi sürecini ifade etmek için kullanılır.” (Okumuşlar, 2013, s. 164)

Dökmen’e göre empatinin sosyalleşme, toplumsal uyum ve sosyal duyarlılık ile doğrudan ilişkisi vardır. Yani empati kurma becerisine sahip olan bireyler, diğer insanlarla uyumlu, sosyal duyarlılığı yüksek ve karşısındakinin hislerini, fikirlerini, duygu ve düşüncelerini paylaşabilen insanlardır. (Dökmen, 2000, s 135)

İnsan, doğuşundan itibaren bir takım duygulara sahiptir. İnsanın doğuşunda bu duygular potansiyel haldedir. Duygularımızın davranışlara yön vermesi Ağırman’a göre ailede ve okulda alınan eğitim sonucu içselleştirilen değerlerle mümkündür. Değerler oluştuktan sonra duygularımız harekete geçer. En sonunda da duyguların etkisinde kalan davranışlarımız ortaya çıkar. (Ağırman C. , 2006, s. 52)

İnsanlar, hayatın her alanında birbiriyle iletişim kurma durumundadır. Bu zorunlu ilişki empatinin hayatımızdaki önemini son derece arttırmaktadır. Empati, genel olarak bireyler ve toplumlar arasındaki ilişkinin sağlıklı yürümesi için doğru anlayış biçimi olarak ifade edilebilir. Hatta bunu bir adım öteye taşıyarak karşımızdakinin sadece duygularını değil aynı zamanda ruhsal durumunu da hesaba katıp ona göre bir anlayış ortaya koyma becerisi olarak ifade etmek de mümkündür. Bu tanımlardan hareketle bir toplumun sağlıklı olması, topluma mensup insanların doğru ilişki kurmaları ve birbirine empati ile yaklaşmaları neticesinde mümkündür.

Dökmen’e göre empati değerinin üç ögesi vardır. Birinci öge, empati kuracak kişinin kendini karşısındakinin yerine koyması, olaylara onun baktığı perspektiften bakmaya çalışmaktır. İkinci ögesi, karşıdakinin duygu ve düşüncelerini doğru bir şekilde algılamaktır. Üçüncü öge ise, empati kurduktan sonra kişinin zihninde oluşan algıyı karşı tarafa iletmesidir. Dolayısıyla empati kuran kişinin yalnızca karşıdaki ile duygu geçişini sağlaması yeterli değildir. Aynı zamanda bu duygu alışverişinin muhataba bildirilmesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde empati tamamen gerçekleşmiş olmaz. Empati aynı zamanda davranış düzeyinde ortaya çıkmalı ve sosyal hayata belirgin yansımaları olmalıdır. (Dökmen, 2000, 135- 154)

Kur'an-ı Kerim'de empati değerine ilişkin davranışlarımıza yön verecek ayetler mevcuttur. Allahu Teala anne babalarımıza karşı tutum ve davranışlarımızı şekillendirmekte, onlarla empati kurarak; anlayış, sabır ve hoşgörü çerçevesinde bir yaklaşım sergilememizi emretmektedir. Nitekim İsra Suresi 23. ayette “Rabbin, O'ndan başkasına kulluk yapmamanızı ve anne-babaya ihsan ve iyilikle davranmanızı emretmektedir. Şayet onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlılığa ulaşırsa, onlara: "Öf" bile deme ve onları azarlama; onlara güzel söz söyle” buyurulmuştur. Devamındaki ayette ise “ Onlara merhamet ve alçakgönüllülükle kol kanat ger. “Rabbim! Onlar nasıl küçüklükte beni şefkatle eğitip yetiştirdilerse şimdi sen de onlara merhamet göster.” diyerek dua et.” (İsra Suresi 17/ 23-24) buyurularak onlarla empati kurup davranışlarımızı ona göre belirlememizi istemiştir.

Bir başka ayette de Peygamberimizin şahsında yetim ve öksüzlere şefkat gösterilmesinin gereği vurgulanarak, Hz. Peygamberin de yetim ve öksüz olduğu kendisine hatırlatılmak suretiyle bu kimseleri daha iyi anlayabileceğine işaret edilmiştir. “Seni yetim bulup da barındırmadı mı? Seni yolunu kaybetmiş bulup da yola iletmedi mi? Seni ihtiyaç halinde bulup da seni zengin etmedi mi? Öyleyse sakın yetimi ezme; ve sakın bir şey isteyeniyi azarlama; Rabbinin nimetini minnet ve şükranla an.” (Duha Suresi / 6-11) Yetimlerle ilgili bir başka ayette ise “ Kendileri, geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde, onların geleceğinden endişe duyacak olanlar, (yetimler hakkında da aynı) endişeyi duysunlar, Allah'tan sakınsınlar ve doğru söz söylesinler. (Nisa Suresi 4/ 9)

Hiz. Peygamber, insanları eğitirken, özellikle olumsuz davranışlardan vazgeçmelerini sağlamak için, onlara empati yapmalarını tavsiye etmiştir. Bir defasında kensidine, bir gencin zina yapmak istediğı söylendiğinde o genci çağırıp şunu sormuştur: “Annene ya da kız kardeşine böyle bir şeyin yapılmasını hoş karşılar mısın?” Genç, bunu hoş karşılamak şöyle dursun o adama zarar bile verebileceğini söyleyince Hiz. Peygamber “O halde kendine yapılmasını istemediğın şeyi sen de başkasına yapma.” (Ahmed b. Hanbel, 5/257) diyerek empatinin etkisini kullanmıştır. (Okumuşlar, 2013, s.165) Dolayısıyla empati, çok incelikli bir eylemdir. Muhatabın ruh dünyasına nüfuz etme ve duygularını okuma çabasıdır. Bu içgörüsöl beceriye altıncı his veya feraset de denebilir. Bireyler, empati duyduğı zaman davranışların

kaynaklandığı zihinsel ve duygusal zemini tahmin etme ve ona göre bir anlayış geliştirme çabası içerisinde olmaktadır. Bu tutum bireyleri sabırlı davranmaya götürebileceği gibi daha sağlıklı bir ilişkinin kurulmasına da katkı sağlayacaktır. Neticede empati becerisi bireylerdeki bencil tutumları öteleyecek ve bu öteleme sonucunda ben merkezilikten uzak, olumlu davranışlar ortaya çıkacaktır.

Din, insanların hem toplumsal, hem de ahlaki davranışlarının temelinde yer almaktadır. Dolayısıyla din eğitiminin bireylerin sosyal yaşamlarını şekillendirip, kişilik oluşturmaya çalıştığını söylenebilir. Din ilişki kurulurken sadece kendini değil, başkalarını da düşünmeyi; onların dertlerini, acılarını paylaşıp sevinçlerine ortak olmayı tavsiye etmektedir. Bu durum sağlıklı bir toplum yapısı oluşturulabilmesi ve bir arada yaşanabilmesi için empatiye zemin hazırlayan unsurlardır.

Sosyal hayat içerisinde oldukça önemli olmasına rağmen empati değeri, DKAB dersinde öncelik verilecek değerler arasında yer almamaktadır. Bu değer ile ilgili 4, 5,6, 7 ve 8. sınıf düzeyinde DKAB ders müfredatında her hangi bir kazanıma rastlanmamıştır. Ancak 5. Sınıf düzeyinde yer alan “Ramazan ve Oruç” ünitesinin yılda bir defa tutulan Ramazan orucunun fakirlerin durumunu bizzat yaşamak ve onların dertlerini anlamak açısından bir empati eğitimi olduğu söylenebilir.

3.6. SADAKAT ve GÜVENİRLİK

İslam literatüründe niyette dürüstlük, söz ve davranışların doğru ve gerçeğe uygun olması anlamında bira ahlaki terim olarak kullanılan sadakat kelimesi ‘sıdk’ kökünden türemiştir. Sıdk ise, “vâkıya uygun hüküm ifade eden söz, yalanın zıddı, hakikati ifade eden ve gerçeğe uygun olan söz, doğruluk, dürüstlük” anlamına gelmektedir. (Çağrı, 2002, s. 37) Sadakat, en önemli şahsiyet özelliklerinin başında gelmektedir. sadece bireyi değil, aynı zamanda toplumu inşa eden bir değerdir. Bu yönüyle toplum içerisinde en çok kıymet gören ahlaki değerlerin başında gelmektedir. (Nazıroğlu, Gün, Kılıç, & Kaya, 2016)

Bireyler, psikolojik olarak bizi kuşatan bir değerler sistemiyle beraber yaşamaktadır. Sahip olduğumuz değerlerin zeminin oluşturan etmenler kişiliğimiz ve karakterimizdir. Bizi kişilik bakımından güçlü kılacak en önemli düzeylerden biri de “kendimizi bilme” düzeyidir. Çünkü kendini bilen bir insan başkalarını da bilir. Hem kendini hem başkalarını bilen bir insan asil bir karaktere ulaşmış demektir. Asil bir

karakterin inşa edilebilmesi için çok ciddi bir çaba göstermek, ciddi bir mücadele vermek ve doğru düşünmek gerekir. (Yaman, 2012)

Hayatın en değerli hazinesi olan kişilik ve karakteri zenginleştirmek ve güzelleştirmek insanın elindedir. Kişilik ve karakterimizin güzelleşmesini ve biçimlenmesini sağlayan en önemli değerlerden birisi de sadakattir. Sadakat toplum hayatı bakımından en temel değerlerden birisidir. Sözüne sadık kalmayan dürüstlüğü ilke edinmeyen ve ahde vefa göstermeyen bireylerin oluşturduğu toplumlarda kargaşa ve huzursuzluk eksik olmaz. Karşılıklı güven kaybolduğunda bir arada yaşamak ve beraber iş üretmek imkânsız hale gelir.

Sadakatin ikinci basamağı insanın kendine, ebeveynine, işine ve çocuklarına akraba ve diğer insanlara karşı sahip olduğu görev ve sorumlulukları yerine getirmesidir. Görüntüde insan olmakla özünde insan olmak arasında ciddi bir fark vardır. İnsanı özünde insan yapan en önemli değerlerden biri de sadakattir.

Doğruluk, Kur'an'da birçok ayette karşımıza çıkmaktadır. "... yalan sözden sakının..." (Hac Suresi / 30). "Ölçtüğünüzde ölçmeyi tam yapın, doğru terazi ile tartın. Bu daha hayırlı, sonuç bakımından daha güzeldir." (İsra Suresi / 35) , "Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğru söz söyleyin ki (Allah) işlerinizi düzeltsin ve günahlarınızı bağışlasın..." (Ahzab Suresi/ 70) , "Rabbimiz Allah'tır" deyip, sonra doğru olanlar, onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir..." (Ahkaf Suresi / 13-14), "Ey Muhammed! Emir olduğun gibi dosdoğru ol! Seninle beraber tövbe edenler de doğru olsunlar." (Hud Suresi/112) , "Alışverişte hile yaparak insanları aldatanların vay haline...! (Mutaffifin Suresi/ 1-3.) , "Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğrularla beraber olun." (Tevbe Suresi/119) ve daha birçok ayette sadakat değerine değinilmiş; alışverişte, ölçü ve tartıda, ticarete, sosyal ilişkilerde, ilimde, konuşma esnasında ve diğer tüm hususlarda doğruluktan ayrılmamak gerektiği vurgulanmıştır. Böylelikle Allah, Müslümanların doğru olmalarını kesin hükümlerle emretmiş ve doğruluğun karşılığı olarak cenneti vaat etmiştir.

Hz. Peygamberin hadislerinde de sadakatin bütün Müslümanlar üzerine sorumluluk olarak yüklendiği görülür. Örneğin Hz Peygamber bir hadisinde, "Doğruluğa sarılın, çünkü doğruluk insanı iyiliğe, iyilik de insanı cennete götürür..."

(Buhari, Edeb, 69) buyurmuştur. Bir başka hadiste “Bizi aldatan bizden değildir.” (Müslim, İman, 164), “İman ettim de, sonra dosdoğru ol.” (Müslim, İman, 62) diyerek doğruluğu emretmiş ve doğruluğun insanları iyiliğe sevk edeceğini belirtmiştir. Kısacası doğru olmak, güvenilir olmak doğru yolda olmaktır.

En kısa anlamıyla güven, itimat, korku ve kuşku duymadan inanma, bağlanma ve yaşama anlamına gelen güvenirlilik. insan ve canlılar için hava, su ve oksijen ne ifade ediyorsa toplumlar için de onu ifade etmektedir.

Çakan’a göre bugün dünyada yaygın bir güven sorunu, daha doğrusu güven kaybı ve bunalımı olduğu açıktır. Güvenin yapısını oluşturan sevgi, saygı, nezaket, dürüstlük, emanete riayet, sözünde durma, ahde vefa, adalet, paylaşım gibi kavramlar, nerede ise “yitik” kavramlar haline dönüşmüştür. Güveni sağlamaya yönelik olarak geliştirilen güvenlik teknolojilerinin ve uygulanan güvenlik tedbirlerinin her geçen gün artması ve yaygınlaşması “yitik değerler” kavramının en belirgin kanıtları olmaktadır. Bu demektir ki İslam ümmetinin maruz kaldığı bu güven kaybını önleyebilmek için yeniden bir güven toplumu oluşturmaya, bir güven dünyası inşa etmeye ihtiyaç bulunmakta ve bu konudaki sorumluluk, tüm sorumlulukların önünde yer almaktadır. Çünkü güven, bir toplumun sahip olabileceği en değerli sosyal sermayedir. Bugün için “kamu düzeni ve güvenliği sağlanmadan ülkede ve ümmette maddi-manevi hiç bir kalkınmanın, ekonomik ve sosyal hiç bir faaliyetin yeterince yapılamayacağı ve sağlıklı hiç bir gelişmenin sağlanamayacağı açıktır. (Çakan, 2017)

Toplumda kaybolan güven duygusu ya da giderek derinleşen güven bunalımı, insanları garanti, güvence ve sigorta aramaya yönlendirmektedir. Bu tür tedbirler, çoğu kişide inanç değerlerine ve daha ötede Allah’a güven duygusunda zayıflamaya yol açmaktadır. Böylesi bir durum, mümin için en güçlü güven kaynağı olan imanında derin, ciddi ve kaygı verici pörsümenin göstergesi demektir. Ümmet bünyesinde, ucu inanç değerlerine kadar uzanan güven kaybı, ciddiyetle üzerinde durulması ve düzeltilmesi gerekli meselelerin en önünde yer almaktadır. (Okumuşlar, 2013, s. 180)

Güvenilir yani “emin insan” olmak, aslında sevilmekten daha önemli, daha hayatidir. Çünkü toplum içerisinde ancak güvenilir kimselere itimat edilir. Birileri

birilerini sevmeyebilir, ama güvenmelidir. Örneğin, yalan konuşan, gerçeği bile bile saptıran bir kişi toplum tarafından itibar görmez. Herkes herkesi sevmek zorunda değildir, fakat birlikte yaşadığı kimselere güvenebilmelidir. Hem dini, hem de sosyal ilişkilerde doğru sözlü bir insan olmanın önemi inkâr edilemez bir husustur. Güvene dayalı bir ilişki kurmak için söylediklerinin karşındakini ikna etmesi gerekir.

İslam'ın yeryüzünde yayılması ile beraber en başta çıkış merkezi olan Arabistan'da, akabinde İslam'a giren tüm diyarlarda güven olgusu yayılma göstermiştir. Bu güvenin oluştuğu dönemlerde insanların Cuma namazı kılmaya giderken işyerlerinin kepenklerini açık bıraktıkları bilinir. Ancak günümüz toplumlarında güven duygusu git gide kaybolmaktadır. Çakan'a göre bu güven kaybının temelinde, “adalet, eşitlik, özgürlük ve dürüstlük gibi temel erdemlerin göz ardı edilmesi, ahlâkî değerlerin yozlaşması yatar. Toplumda başlayan güven sorunu zamanla daha büyük sorunlara yol açıp, toplum içindeki farklı gruplar arasında çatışma riskini doğurur. Böylesi bir sürükleniş, ya da toplumsal savrulmayı önleyebilmek için toplumu oluşturan bireylerde güven duygusunun geliştirilmesi gerekir. (Çakan, 2017)

4. Sınıf Ünite ve Kazanımlarında Sadakat ve Güvenirlik Değeri

4. sınıfta verilecek değerler arasında sadakat ve güvenirlik değerinin işlendiği üniteler 3. Ünite “Güzel Ahlak” ünitesidir. Ünitenin bu değerleri içeren kazanımları “Bireyin güzel ahlaklı olmasında dinin rolünü fark eder.” ve “Güzel ahlaklı olmanın birey ve toplum hayatındaki önemine vurgu yapılır.” şeklindedir.

4. ünite “Hz. Muhammed'i Tanıyalım” ünitesinde Hz. Muhammed'in (sav) doğduğu çevredeki sosyal ve dini hayat anlatılır. Ünite, Hz. Peygamberin (sav) peygamber olmadan önceki yaşamı, sütanneye verilmesi, hılfu'l fudula katılması, Kâbe hakemliği, ticaret hayatı ve Hz. Hatice ile evliliği, Hz. Muhammed'in örnek ahlakı anlatılarak, dürüstlük ve güvenirlik gibi değerlere yer verilir. Bu ünite konu ile ilgili kazanımlar şöyledir: “Hz. Muhammed'in (sav) çocukluk ve gençlik yıllarındaki erdemli davranışlarına örnekler verilir. “Hz. Muhammed'in (sav) cahiliye âdetlerinden uzak durması vurgulanır.”

5. ünite olan “Din ve Temizlik” ünitesinde ise öğrencilerin temizlik alışkanlığı edinmeleri amaçlanmış, temizlik iki kısma ayrılarak (maddi ve manevi) hem beden, elbise ve çevre temizliğine yer verilmiş, hem de toplumsal değerler bağlamında sadakat ve güvenilirlikten, sözünde durmaktan bahsedilmiştir.

5. Sınıf Ünite ve Kazanımlarında Sadakat ve Güvenirlik Değeri

5. sınıfta öncelikli verilecek değerler arasında sadakat ve güvenilirlik değerinin yer aldığı ünite 1. Ünite “Allah İnancı” ünitesi ve “Hz. Muhammed’in Aile Hayatı” ünitesidir. Üniteler incelendiğinde bu değerlere doğrudan atıf yapan her hangi bir kazanıma rastlanmamıştır.

6. Sınıf Ünite ve Kazanımlarında Sadakat ve Güvenirlik Değeri

6. sınıfta öncelik verilecek değerler olarak sadakat ve güvenilirlik değerinin işlendiği üniteler; 1.Ünite “Peygamber ve İlahi Kitap İnancı”, 2. Ünite “Namaz”, 3.Ünite “Zararlı Alışkanlıklardan Kaçınalım”, 4. Ünite “Hz. Muhammed’in Hayatı” ve 5. Ünite “Temel Değerlerimiz” ünitesidir.

1.ünitede; peygamberlerin özelliklerinden yola çıkılarak sadakat ve güvenilirlik gibi değerler tanıtılmıştır. 2. Ünitede sadakat ve güvenilirlik değerlerine doğrudan atıf yapan herhangi bir kazanıma rastlanmamıştır. 3. Ünitede zararlı alışkanlıklardan yola çıkılmış, öğrencilerin dürüstlük güvenilirlik gibi değerler işlenmiştir. 4. Ve 5. Ünitelerde doğrudan bu değerleri işleyen herhangi bir kazanıma rastlanmamakla beraber, bu değerler konu bütünlüğü kapsamında işlenmiştir.

7. Sınıf Ünite ve Kazanımlarında Sadakat ve Güvenirlik Değeri

7. sınıfta yer alan 2.ünite “Hac ve Kurban” ünitesi, 3. Ünite, “Ahlaki Davranışlar” ünitesi, 4. Ünite “Allah’ın Kulu ve Elçisi Hz. Muhammed” ünitesi ve son olarak “İslam Düşüncesinde Yorumlar” ünitesi sadakat ve güvenilirlik değerinin işlendiği ünitelerdir. Özellikle 3. ünite “Güzel ahlaki tutum ve davranışları açıklar” kazanımına yer verilmiş ve İslam’ın ahlaka dair tavsiyelerinden yola çıkılarak, güvenilirlik, doğruluk, sözünde durma gibi değerler işlenmiştir.

8. Sınıf Ünite ve Kazanımlarında Sadakat ve Güvenirlik Değeri

8. sınıfta öncelik verilecek değerler olarak sadakat ve güvenilirlik değerinin işlendiği ünite 4. Ünite “Hz. Muhammed’in Örnekliliği” ünitesidir. Bu ünite de sadakat ve güvenilirlik değerine doğrudan yer verilmiştir. “Hz. Muhammed’in doğruluğu ve güvenilir kişiliği ile peygamberlerin özellikleri arasında ilişki kurar.” kazanımı üzerinden öğrencilere, doğruluk ve güvenilirlik değerleri verilmiştir.

3.7. SAMİMİYET

İkili ilişkilerde olması gereken değerlerden biri de sözlükte “içtenlik” anlamına gelen (www.tdk.gov) samimiyet değeridir. Samimiyet, “gönülden istemek”, “olduğu gibi görünmek”, “düşünce ve davranışlarda tutarlılık” anlamlarına gelmekte ve davranışların özünü oluşturmaktadır.

Baş’a göre samimiyet; gerek sosyal, gerekse dini hayatta bir insanın yaşaması gereken en doğal davranış unsurlarından biridir. İnsanın iç ve dış dünyasının bir olması, kalbinde hissettiklerini karşısındakilere olduğu gibi yansıtması, eylem ve duygularında alabildiğine açık ve net tavır sergilemesidir. Samimiyet kalpte yaşanan ve taklidi yapılamayan bir davranıştır. Bu sebeple samimi olan insanın konuşması, üslubu, bakış ve davranışları, içerdiği doğallığı sebebiyle güven verici ve etkileyicidir. (Baş, 2017, s. 138)

İnsanoğlunun özünde ve sözünde bir olması bir diğer ifadeyle içi ve dışının bir olması durumuna samimiyet denir. Başkalarıyla ilk karşılaşma anında hal ve davranışlarıyla ortaya koyduğu intiba bizi etkileyebilir. Ancak süreç içerisinde olumlu veya olumsuz manada bizde oluşan intibamızın değişime uğradığını görürüz. İnsanoğlunun sahip olduğu dünya görüşüne bağlı olarak şekillenen istikametinin ve hayat görüşünün bir yansıması olarak sadır olan davranış ve tutumlar belli bir denge içerisinde cereyan etmediğinde ortaya bir dengesizlik çıkar. Bu durum o kişiye karşı bir güven sorununu oluşturur. Günlük dilde ifade ettiğimiz “samimi misin”, “samimi ol” ve “samimiyetten uzak insan” gibi nitelermeler söz konusu ettiğimiz güvensizliğin bir neticesidir. Baş’a göre kişiler arasında güvenin tesis edilmesi için en önemli etken samimiyettir. (Baş, 2017, s. 137)

İnsanlar arasında dostluğun oluşabilmesi ve gelişmesi uzun zaman içerisinde oluşan ve daima bir teste tabi tutulan süreçlerden geçer. Bu tıpkı bir merdivenin

basamaklarını tırmanmak gibidir. Basamakların herhangi birinde samimiyetten uzak bir tutum ortaya çıktığında yukarıya doğru ilerlemek mümkün değildir. Dostluk sekteye uğrar. Kişinin dostuyla birlikte veya ayrıyken aynı düşünce ve tutumlara sahip olması da samimiyetle ilgili bir husustur. “Dost acı söyler.” atasözünde olduğu gibi dostlar, birbirinin ardından konuşmaz, yanlış gördüğü şeyi birbirinin yüzüne söyler. (Altın, 2010, s. 28) Bu da, aradaki güven duygusunu arttıran bir unsurdur. Gazali, ‘Samimi arkadaş, dostunun aleyhinde söylenenleri dinlemez, çünkü bu davranışlar huzursuzluğa ve dostlar arasında ayrılığa neden olur.’ (Gazali, 2002, s. 127) diyerek, samimiyetin dostlar arasında güven duygusu oluşturduğunu belirtmiştir.

Samimiyet, iç huzurumuzu da sağlayan önemli değerlerden biri olup, herhangi bir menfaat veya beklentiden beslenmez. Zaten karşılıklı menfaat üzerine ortaya konulan tutum ve davranışlar menfaatin ortadan kalkması durumunda yok olur. Zaten içten gelmeyen, başkası ne der diye yapılan, makama ya da menfaate göre takınılan tutumlar zorlama olduğu ve içten gelmediği için bir süre sonra yapılmazlar. Müslümanlar olarak herhangi bir beklentiye girmeksizin ve başkası ne der düşünmeksizin sırf yaratandan ötürü yaratılanlara iyilik emek ve ona göre hareket etmek gerekir. Temel prensip “İyilik yap denize at, balık bilmezse Halık bilir” prensibidir. Bütün eylem ve davranışlarda “Rabbin rızasını” merkeze alarak davranmak gerekmektedir. Bu prensibin ilke edinilmesi durumunda özellikle günümüzde çokça şikâyet ettiğimiz ve yakındığımız bir çeşit karakter erimesine işaret eden durumlar ortaya çıkmayacaktır.

Samimiyet değeri aynı zamanda dinin özünü oluşturur. Kur’an-ı Kerim’de Rabbimiz: “Ey iman edenler! Kendinizden başkasını kendinize sırdaş etmeyin. Onlar size zarar vermekten geri durmazlar, sizin sıkıntıya düşmenizi isterler.” (Al-i İmran 3/118) buyurarak kâfirlerle samimiyet kurmayı yasaklamış; “ Sizin dostunuz, sahibiniz ancak Allah’tır ve peygamberidir ve inananlar, namaz kılanlar ve rüku ederken zekat verenlerdir.” ayetiyle de Allah’tan başka kimlerle dostluk kurulacağı belirtilmiş neticede müminlerin kimlerle samimiyet kurması gerektiğinin sınırları çizilmiştir. Al-i İmran Suresi 29. ayette: “Sizin içinizi de dışınızı da biz çok iyi biliyoruz” (Âli İmran, 3/29) , Saf Suresinde ise “Ey iman edenler! Niçin yapmadığınız şeyleri başkalarına yapın diye söylüyorsunuz”? diye buyurmuştur. Bu ayetlerde Rabbimiz kullarının

içlerinin ve dışlarının bir olmasını emir buyurarak onların niyetlerini çok iyi bildiğini ifade etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Allah'ın gör dediği yerden meseleye bakarak vahyin doğrultusunda çok güzel şekillenen bir bakışla “Din samimiyettir”?(Müslim, İman, 95) buyurmaktadır.

Samimiyet değerinin eğitimi ilk etapta ailede vermeye başlanmalıdır. Aile, davranışlarıyla çocuğa örnek olmalı, onun sosyalleşebilmesi, kendine uygun bir arkadaş çevresi edinmesi için gerekli şartları sağlamalıdır.

Samimiyet eğitimi aileden sonra okulda vermeye devam edilmelidir. Okul, öğrencilere kendi değerler sistemini oluşturmalarına yardım etmeli, bu değerleri hayata geçirebilen rol modeller sunmalı ve samimiyet değerini yaşayarak öğrenmesini sağlamalıdır. Bu durumda toplum sosyal değerleri benimsemiş ve hayata geçirmiş bireylerden oluşur ve hayat daha yaşanılır hale gelir. (Altın, 2010, s. 69)

Toplumsal hayatta oldukça önemli olmasına rağmen samimiyet değeri, DKAB dersinde öncelik verilecek değerler arasında yer almamaktadır. Bu değer ile ilgili 4, 5,6, 7 ve 8. sınıf düzeyinde DKAB ders müfredatında her hangi bir kazanıma rastlanmamıştır.

3.8. İYİLİK VE YARDIMSEVERLİK

İslam dini temeli tevhide dayanan bir dindir. Yani Müslüman tek bir ilaha iman ettiği gibi, amel ve ibadetlerini de sadece ve sadece onun rızasını kazanmak için yapar. Bundan hareketle iyi ve güzel davranışlarını Allah'ın rızasını kazanma dışında herhangi bir beklentiyle yapması tevhit inancı ile örtüşmez. İslam dininde iyilik yapmak çok önemli olmakla beraber bu iyiliğin sadece Allah rızasını kazanmak için yapılması da çok temel bir ilkedir. Dolayısıyla yapılan iyiliğin sahih bir niyete sahip olması gerekir. Peygamber efendimiz bu gerçeği bir hadis-i şeriflerinde “Ameller niyetlere göredir.” diyerek dile getirmiştir.” (Müslim, İmare, 155) İyilik yaparken gösteriştan sakınmak gereklidir. Çünkü gösteriş iyi ve güzel davranışı değersizleştirir. Davranışlardaki ihlas ve samimiyetin yok olmasına sebep olur. Sırf insanlar duysun görsün diye yapılan iyilikler Allah'ın rızasından nasiplenmez ve berhava olur. Allah'a ve ahiret gününe inanan Müslümanlar bütün eylemlerinin karşılığını ahirette göreceklerine inanırlar. Miskal kadar yapılan iyiliğin de kötülüğün de

kaybolmayacağını bilirler. Allah'ın sem'i ve basir olduğuna iman ettiklerinde yaptıkları her işin Allah tarafından bilindiğine ve görüldüğüne inanırlar. Rabbimiz Lokman Suresinde şöyle buyurmaktadır. : “Oğlum, eğer yaptığın iş hardal tanesi kadar bile olsa ve bir taş içine girse, Allah onu ortaya çıkarır. Muhakkak ki, Allah en gizli işleri bütün inceliğiyle bilir, o her şeyden hakkıyla haberdardır.” (Lokman suresi 31/16)

Kur'an-ı Kerim'de Rabbimiz:“ Kötülüklerden sakınanlara: “Rabbiniz ne indirdi?” denildiğinde, “ Hayır indirdi” derler. Bu dünyada güzel davrananlara, güzel mükâfat vardır. Ahiret yurdu ise daha hayırlıdır. Takva sahiplerinin yurdu gerçekten güzeldir!” (Nahl Suresi / 30) buyurmuştur. Bakara Suresi 83. ayette ise “Vaktiyle biz İsrailoğullarından; Yalnızca Allah'a kulluk edeceksiniz, anne babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz diye söz almış, “insanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekatı verin” diye de emretmiştik. Sonunda azınız müstesna yüz çevirip dönüp gittiniz.” Buyurulmuş ve insanlara iyilik yapmaları emredilmiştir. Özellikle de anne babaya, yetimlere, akrabaya ve yoksullara dönük tavsiye verilmiştir. Dünya hayatında yapılan iyiliğin mükâfatının ise ahiret yurdunda karşılık göreceği vurgulanmıştır. Çünkü toplumda iyilik yaygınlaştığı zaman bireyler arasındaki sevgi, saygı ve hoşgörü artar; adaletsizlik, sosyal çatışma, gibi olumsuzluklar azalır ve o topluma birlik beraberlik hâkim olur.

Kur'an-ı Kerim'de gösteriş için yapılan maddi ve manevi iyiliklerin hiçbir karşılığının olmayacağı şu örnekle anlatılmaktadır: “Böylelerinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan düz kayaya benzer ki, sağanak bir yağmur isabet etmiş de onu çıplak pürüzsüz kaya hâline getirivermiştir. Bunlar kazandıklarından hiçbir şeye sahip olamazlar. Allah kâfirleri doğru yola iletmez.” (Bakara Suresi 2/264)

Hız. Peygamber, Allah'ın rızası dışında bir amaçla yapılan gerek muamelat gerekse ibadete dair işlerle ilgili tehlikeye dikkat çekerek şöyle buyurmuştur: “Ümmetim hakkında en çok korktuğum şey, Allah'a şirk koşturmadır. Bu sözümle onların aya, güneşe veya puta tapacaklarını kastetmiyorum. Fakat beni korkutan şey, Allah'ın rızasının dışındaki amaçlar için yapılacak ameller ve gizli gösteriş duygularıdır.”(İbn-i Mâce, Zühed, 21).

Öte yandan Allah rızası için yapılan iyiliğin durumu ise şöyle ifade edilmektedir: “Allah’ın rızasını aramak, kendilerini veya kendilerinden bir kısmını Allah yolunda sabit kılmak için mallarını Allah yolunda harcayanların hâli ise bir tepedeki güzel bir bahçenin hâline benzer ki, ona kuvvetli bir sağanak düşmüş de yemişlerini iki kat vermiştir. Böyle bir bahçeye yağmur düşmese bile mutlaka bir çisenti vardır. Allah, yaptıklarınızı görür.” (Bakara Suresi 2 /265)

Rabbimiz bizden yaptığımız iyilikleri başa kakarak eziyete dönüştürmemeyi istemiştir. Çünkü başa kakmak iyilik yaptığımız insanların kalplerinin kırılmasına neden olur. Bu da inanlar arasındaki sevgi bağını kopararak bir takım fitnelerin alevlenmesine neden olur. Kur’an-ı Kerim bu davranışı “eziyet” olarak nitelemekte ve şöyle demektedir: “Sadakalarınızı başa kakma ve eziyetle geçersiz kılmayın.” (Bakara Suresi 2/264) Yine başka bir ayette, “Yaptığın iyilikleri çok görerek başa kakma” (Müdessir Suresi 74/6) buyurmaktadır. Ayrıca yaptığımız iyiliklere karşılık maddi beklentiler içine girmemek gerekmektedir. Kur’an-ı Kerim’de bütün peygamberlerin insanları iyilik ve güzelliğe davet ettikleri ve bunun için insanlardan hiçbir ücret istemedikleri anlatılmaktadır: “De ki, buna karşılık ben sizden bir ücret istemiyorum. Kendiliğimden bir şey iddia eden kimselerden değilim.”(Şuara Suresi 26/180) Yüce kitabımız Kur’an-ı Kerim’de karşılık beklemeden iyilik yapanlar övülmüş ve onlar hakkında şöyle buyrulmuştur: “Onlar, Rablerinin rızasına ermek için sabreden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli olarak ve açıktan Allah için harcayan ve kötülüğü iyilikle ortadan kaldıranlardır. İşte bunlar için dünya yurdunun iyi sonucu vardır.” (Ra’d Suresi 13/ 22) Bir başka ayeti kerimede ise, “Onlar, seve seve yiyeceği yoksula, yetime ve esire yedirirler. (Yedirdikleri kimselere şöyle derler:) Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz. Sizden bir karşılık ve bir teşekkür beklemiyoruz.” (İnsan Suresi 76/9)

Yardımlaşma, gerekli durumlarda insanların birbirine destek olması, birbirlerinin işini kolaylaştırması durumudur. İnsanlar arasındaki sosyal ilişkiyi güçlendiren ve kusurları gideren, birlik beraberliği kuvvetlendiren bir değer olan yardımlaşma, bireyler arasındaki sevgi, saygı ve hoşgörüyü de artırır. Birçok değerle ilişkili olan yardımlaşma, fedakarlık, cömertlik, isar, merhamet, hayırseverlik gibi kavramlarla bağlantılı bir değerdir. (Nazıroğlu, Gün, Kılıç, & Kaya, 2016)

Tarihin ilk dönemleriyle beraber nüfusun artması ve uygarlıkların oluşması insanlar arasında daha fazla yardımlaşma ve dayanışma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Özellikle insanın sosyal bir varlık olduğu gerçeği bireyler arasındaki yardımlaşmayı mecburi kılmaktadır. Böylelikle insanoğlu birçok sosyal, kültürel ve ekonomik kurumlar oluşturmuş, bu toplumsal iş bölümü sayesinde toplumların düzeni ve ilerlemesi mümkün olabilmektedir. (Pazarlı, 1980, 317)

Kur'an, yardımlaşmaya ve dayanışmaya büyük önem vermiştir. Konu ile ilgili bazı ayetler şöyledir: “Ey iman edenler! İyilik ve doğruluk hususunda birbirinizle yardımlaşın. Günah işlemek ve düşmanlık etmek için yardımlaşmayın...” (Maide Suresi / 2.) “Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allah dilediğine kat kat verir...” (Bakara Suresi /261) “Onlar Allah’a ve ahiret gününe inanırlar. İyiliği emrederler. Kötülükten men ederler, hayır işlerinde birbirleriyle yarışırlar. İşte onlar salihlerdendir.” (Ali İmran Suresi /114) “... Asıl iyilik, Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyen verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekatı veren, anlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır.” (Bakara Suresi / 177).

Yukarıdaki ayetlerde, yardımlaşma anlayışının maddi ve kişisel çıkarlar çerçevesinde değil, fitri, insani ve ahlaki bir özellik olarak işlendiği görülür. Söz konusu ayetlerde, iyilik hususunda, hayırda yardımlaşmak emredilmiş, şerde yardımlaşmak kesin bir dille yasaklanmış, iman etmiş kimselerin, mala olan düşkünlüklerine rağmen yetimi, yoksulu doyuran, infak eden, zekât veren kimseler olması gerektiği ifade edilmiştir.

Hız. Peygamber’de Müslümanların sürekli dayanışma ve yardımlaşma tutumu içinde olması gerektiğini ifade etmiş, “Komşusu aç iken kendisi tok yatan bizden değildir.” (Müsned, 1, 55) buyurarak bir müminin çevresindeki insanlardan bihaber olmaması gerektiği, komşusunu ve çevresindeki insanları da gözetmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Neticede yardımlaşmanın birey ve toplum üzerinde manevi etkileri vardır. Yardımlaşma, insanlar arasında güzel hasletlerin oluşmasına, insanların birbirine kenetlenmesine, bireyler arasında ve sonuç itibari ile toplumda sevgi, saygı ve huzur ortamının oluşmasına zemin hazırlar.

İyilik ve yardımlaşma eğitimi ilk olarak ailede başlamalıdır. Çocuğun bu değeri aile bireylerinden gözlemleyerek, onları rol model alarak kendi hayatına aktarır. Sonraki süreçlerde okulda müfredat içerisinde verilmeye devam etmelidir. Zaten mevcut DKAB müfredatında da bu değere her sınıf düzeyinde yer verilmiştir.

4. Sınıf Ünite ve Kazanımlarında İyilik ve Yardımseverlik Değeri

4. sınıfta öncelik verilen değerler arasında yardımlaşma değerinin yer aldığı üniteler; 3 Ünite “Güzel Ahlak” ünitesidir. Bu ünite doğrudan yardımlaşma ve iyilik değerine atıfta bulunulmamı, bu değerler “Bireyin güzel ahlaklı olmasında dinin rolünü fark eder.”, “Güzel ahlaklı olmanın birey ve toplum hayatındaki önemine vurgu yapılır.” kazanımlarıyla verilmeye çalışılmıştır.

5. Sınıf Ünite ve Kazanımlarında İyilik ve Yardımseverlik Değeri

5. sınıfta öncelik verilecek değerler arasında iyilik ve yardımlaşma değerinin yer aldığı ünite “Ramazan ve Oruç” ünitesidir. Üniteye yer alan kazanımlarda doğrudan bu değerlere atıfta bulunulmamıştır. Üniteye, ilk olarak Ramazan ayının ve orucun önemine değinilmiş, sahur, imsak, iftar, teravih gibi kavramlar açıklanmıştır. Yanı sıra ünite içerisinde yardımseverlik, paylaşım, nezaket gibi değerlere yer verilmiştir.

6. Sınıf Ünite ve Kazanımlarında İyilik ve Yardımseverlik Değeri

6. sınıfta öncelik verilecek değerler arasında iyilik ve yardımlaşma değerlerinin yer aldığı ünitelerden biri, 2. Ünite “Namaz” ünitesidir. Üniteye doğrudan yardımlaşma değerine yer verilen herhangi bir kazanıma rastlanmamıştır. Üniteye temizlik, dayanışma, yardımlaşma ve sorumluluk değerlerin eğer verilmiş, toplu halde namaz tavsiye edilmiş, bu sayede bireylerin birbirini tanıyıp kaynaşarak dayanışma ortamının oluşmasına katkı sağlamaya çalıştığı anlatılmıştır. Bu hususlar “İslam’da

namaz ibadetinin önemini, ayet ve hadislerden örneklerle açıklar. Namazın insanın ahlaki gelişimi üzerindeki etkisine de değinilir.” kazanımı ile verilmeye çalışılmıştır.

6. sınıf düzeyinde yardımlaşma değerinin yer aldığı bir başka ünite de “ Hz. Muhammed’in Hayatı” ünitesidir. Ünite de Hz. Muhammed’in hayatı işlenmiş, onun örnek kişiliği üzerinden yardımlaşma ve dayanışma değerine değinilmiştir.

7. Sınıf Ünite ve Kazanımlarında İyilik ve Yardımseverlik Değeri

7. sınıfta öncelik verilecek değerler arasında iyilik ve yardımlaşma değerinin öncelikli değer olarak işlendiği ünite 2. Ünite “Hac ve Kurban” ünitesidir. “İslam’da Hac İbadeti ve Önemi”, konusunda kardeşlik, merhamet ve yardımlaşma değerlerine yer verilmiştir.

7. sınıfta öncelik verilecek değerler arasında iyilik ve yardımlaşma değerinin bulunduğu bir diğer ünite 3. Ünite “ Ahlaki Davranışlar” ünitesidir. Ünite de doğrudan yardımlaşma değerine atıfta bulunan kazanım mevcuttur. Kazanımda; “adalet”, “dostluk”, “dürüstlük”, “öz denetim”, “sabır”, “saygı”, “sevgi”, “sorumluluk”, “vatanseverlik” ve “yardımseverlik” değerleri, ilişkili oldukları tutum ve davranışlarla birlikte ele alınır.” ifadesi yer almaktadır. Bu değere ilişkin diğer kazanımlar: “ Örnek tutum ve davranışların, birey ve toplumların ahlaki gelişimine olan katkısını değerlendirir, “Tutum ve davranışlarında ölçülü olmaya özen gösterir.” kazanımlarıdır.

8. Sınıf Ünite ve Kazanımlarında İyilik ve Yardımseverlik Değeri

8. sınıfta öncelik verilecek değerler arasında iyilik ve yardımlaşma değerinin işlendiği ünite, 2. Ünite “Zekât ve Sadaka” ünitesidir. Bu ünite de doğrudan bu değerlere yer veren “İslam’ın paylaşma ve yardımlaşmaya verdiği önemi ayet ve hadisler ışığında yorumlar.” kazanımı mevcuttur. Öğrencilere bu kazanımla; cömertlik, yardımlaşma, dayanışma ve fedakârlık değerleri verilmiştir.

8. sınıf 3. Ünite “Din ve Hayat” ünitesinde yer alan “Din, Birey ve Toplum” başlığı altında dinin toplumsal hayatı düzenleyerek, insanları barış, dostluk, iyilik

yapmak, çalışkan olmak, sabır, mütevazı olmak, yardımlaşma ve adalet gibi değerler etrafında birleştirdiğine değinilmiştir.

3.9. TEVAZU

Türkçe’ de alçakgönüllülük, gösterişsizlik anlamlarına gelen tevazu, bireyler arasındaki ilişkileri inşa eden temel değerlerden biridir. Ahlaki bir davranış olarak ise, insanın kendini beğenmesinden, kibir, gurur gibi davranışlardan vazgeçmesi, sadece Allah’ı üstün bilip, kendini insanlar içinde müstağni görmemek, kendinden aşağıda olanları küçümsememektir.

Tevazu, kişinin insanların gözüne girmeye çalışmaktan beri olması ve kendi benliğini silme yönünde bir eğilimdir. (Nazıroğlu, Gün, Kılıç, & Kaya, 2016) Bu değer kişide mütevazılık, elindekilerle yetinebilme duygusunu verir ve kişiyi kibir, gurur, kendini üstün görme gibi tehlikeli durumlardan uzak tutar. Tevazu aynı zamanda bireyin kendini sorgulayarak eksiklerini fark etmesini sağlar ve kişiyi kendi eksikleriyle meşgul ederek onun ihtirasa kapılmasını önleyen bir değerdir.

Hökelekli’ye göre mütevazı olmak hakikati kendinden çok sevmektir. Bu bilinçle bireylerin, Allah’a ve onun yarattığı kullara karşı davranışlarında herhangi bir büyüklenme ve böbürlenmeden imtina etmesi gerekmektedir. Neye sahip olunursa olunsun yine de insanın eksik ve kusurlu olduğunun bilinciyle hareket edip, insanlara üstünlük taslamaktan kaçınmak ve sahip olunan had ve hududun çok sınırlı olduğunun bilincinde olmak gerekmektedir. (Hökelekli, 2001, s. 116)

Alçakgönüllülük ya da tevazu, kişinin kendini küçümsemesi veya toplum içerisinde rencide olunabilecek hallere düşürmesi değildir. Başka bir anlatımla kişinin kendisinin ne olduğunu bilmemesi değil, ne olmadığını bilmesidir. Bu yaklaşımın temelinde kişinin haddini bilmesi ve ona göre davranması yatar. Nihayetinde bilinçli fert şunun farkındadır ki neye sahip olursa olsun, hangi kabiliyetleri ve nitelikleri olursa olsun, hangi servet ve zenginliğe sahip olursa olsun, sahip olduğu her ne varsa Allah’ın karşısında bir hiç mesabesinde ve nakıstır.

Tevazu, başta Kur’an ve hadisler olmak üzere sadece erdemli bir davranış olarak görülmemiş, aynı zamanda Müslümanlara emrolunmuştur. “ Kibirlenerek

insanlardan yüzünü çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü Allah, kibirle kasılan, kendini beğenmiş, çokça övünüp duran hiç kimseyi sevmez.” (Lokman Suresi / 18) Görüldüğü üzere Kur’an kibri tevazuunun karşıtı olarak göstermiş ve Allah katında hoş karşılanmayan bir davranış olduğu belirtilmiştir. Bir başka ayette de “ O’na Allah’tan kork denildiğinde, büyüklük gururu onu günaha sürükler, kuşatır. Böylesine cehennem yeter; ne kötü bir yataktır o.” (Bakara Suresi/ 206) buyurulmuş ve kibir Allah’a kulluktan kaçınmanın bir nedeni olarak gösterilerek cezasının cehennem olduğu ifade edilmiştir.

Tevazuunun övüldüğü bir başka ayet te “ Rahman’ın has kulları onlardır ki, yeryüzünde tevazu ve vakar ile yürürler; kendini bilmez kimseler onlara laf attığında incitmeksizin “Selametle” derler, geçerler.” (Furkan Suresi / 63) ayetidir. Bu ayette tevazu sahibi kimselerin kendilerini üstün görmedikleri, diğer yandan kendilerine güvenlerinin de yerinde olduğu, bu sebeple kendilerine edilen hakarete karşı sükûnetle ve güzel sözle karşılık verdikleri ifade edilmektedir.

Hiz. Peygamber de hadislerinde tevazuu öven, kibri yeren ifadelerde bulunmuştur: “Dikkat edin, size cennet ehlinde haber veriyorum: O zarif ve mütevazı olan kimsedir. O kimse Allah adına yemin etse, Allah onu yemininde haklı gösterir. Dikkat edin, size ateş ehlini haber veriyorum: o katı yürekli, hilekâr yalancı, büyüklük taslayandır.”(Buhari, Edeb, 61) Bu hadiste Hiz. Peygamber inananların zarif ve alçakgönüllü olmalarını tavsiye etmiş, yalandan, kibirden ve katı yüreklilikten men etmiştir.

Değerlerin yeniden algılandığı ve üzerinde düşünüldüğü günümüzde tevazu gibi birçok değer sonrakı kuşaklara kazandırılması hususunda ortaya çıkan ihtiyaç, değerler eğitimini zorunlu hale getirmiştir. Bu hususta ülkemizde değerlerin okullarda kazandırılması için Milli Eğitim Bakanlığı eğitim kurumlarında DKAB dâhil birçok dersin müfredatı içinde değerlere yer vermiştir. Tevazu da bu çerçevede DKAB programında 4,5,6,7 ve 8. sınıf düzeyinde işlenen değerlerden bir tanesidir.

4.Sınıf Ünite ve Kazanımlarında Tevazu Değeri

4.sınıfta öncelik verilecek değerler arasında tevazu değerinin işlendiği ünite 3.Ünite “Güzel Ahlak” ünitesidir. Bu üniteye doğrudan tevazu değerine atıfta bulunan

herhangi bir kazanıma rastlanmamakla beraber bu değer “Din Güzel Ahlaktır” başlığı altında ele alınmış, “İslam’ da Övülen Bazı Tutum ve Davranışlar” etkinliğinde diğer değerlerle beraber tevazua da yer verilmiştir. Söz konusu değere, Nisa Suresi 36. ayet⁵ ışığında atıfta bulunulmuştur.

5.Sınıf Ünite ve Kazanımlarında Tevazu Değeri

5. sınıfta öncelik verilecek değerler arasında tevazu değerine yer verilmiştir. Bu üniteye doğrudan tevazu değerine yer verilen herhangi bir kazanıma rastlanmamıştır. Ancak 3. Ünite “Adap ve Nezaket” ünitesinde; Hz. Lokman’ın oğluna verdiği öğütler üzerinden tevazu değeri işlenmiştir.

6.Sınıf Ünite ve Kazanımlarında Tevazu Değeri

6.sınıfta 1. Ünite “Peygamber ve İlahi Kitap İnancı” ünitesinde öncelik verilecek değerler arasında tevazua yer verilmiştir. Bu üniteye tevazu değerine doğrudan atıfta bulunan herhangi bir kazanıma rastlanmamakla beraber tevazu değeri Hz Âdem’in hayatı anlatılırken Allahu Teâla ve İblis arasında geçen diyalog üzerinden işlenmiştir.

7.Sınıf Ünite ve Kazanımlarında Tevazu Değeri

7. sınıfta tevazu değerinin öncelikli değer olarak işlendiği ünite 3. Ünite “Ahlaki Davranışlar” ünitesidir. Bu üniteye doğrudan tevazu değerine atıfta bulunan herhangi bir kazanıma rastlanmamıştır. Ancak, 3.ünitede Nisa Suresi 36.ayet ile bu değere değinilmiştir.

8.Sınıf Ünite ve Kazanımlarında Tevazu Değeri

⁵ Allah’a kulluk edin ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşına, yolcuya, elleriniz altında bulunanlara iyi davranın. Allah kendini beğenen ve böbürlenip duran kimseyi asla sevmez.

8. sınıfta tevazu değerinin öncelikli değer olarak işlendiği ünite 2. Ünite “Zekat ve Sadaka” ünitesidir. Bu ünite de diğerlerinde olduğu gibi doğrudan tevazu değerine atıf yapılmamış, bu değere Nisa Suresi 36. Ayet kapsamından değinilmiştir.

SONUÇ

Din, sosyalleşme sürecinin en önemli dinamiklerinden bir tanesidir. Toplumsal değerlerin oluşması, şekillenmesi, benimsenmesi, onaylanması ve davranış düzeyinde ortaya çıkmasında din son derece belirleyici bir etkiye sahiptir. Tarih boyunca dinsiz toplumların var olmadığı gerçeğinden hareketle dinden bağımsız bir sosyalleşmenin asla söz konusu olamayacağını söyleyebiliriz. Din adeta toplumların hayatında bir kader ve toplumlarla beraber yaşayan varoluşsal bir ruhtur.

Dinsel sosyalleşmenin toplumsal uyumda, istikrarda, sağlıklı bir bütünleşmenin oluşmasında, sosyal hastalıkların minimize edilmesinde, kimlik oluşturmada hayatımızın bir anlam dünyası kazanmasında son derece önemli ve etkili, birbirini tamamlayan ve besleyen süreçler topluluğu olarak varlığını sürdürmesinin hayati bir önem arz ettiğini söylemek mümkündür. Bu öneme binaen gerek küçük toplulukların gerekse devletlerin bireyleri sosyal hayata hazırlama aşamasında özellikle kurumsal rol oynayan yapıların -ilköğretim ve ortaöğretim kurumları gibi- sosyal süreç basamaklarında önem kazanan kurumların müfredatı içerisinde diğer derslerle beraber Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin öğrencilerin topluma, toplumsal değerlere ve topyekûn toplum kültürüne uyum sağlamada, topluma karşı görev ve sorumluluklarını ifa etme bilincinin gelişmesinde son derece işlevsel olduğunu söylemek mümkündür.

Dinin, insan-insan, insan-doğa ve insan-tanrı ilişkisini düzenleme konusunda bütünsel bir değerler sistemine sahip olması ve hemen hemen hayatın bütün alanlarıyla ilgili görüşler vazetmesi iyiyi-kötüyü, doğruyu-yanlışı, zalim olanı-adil olanı, hakikati ve safsatayı birbirinden ayırtıran ölçütler önermesi, öte yandan bireyin duygularına ve aklına seslenerek bireyi inşa ederek şekillendirmesi ve yine bireyi ıslah ve ifsadın öznel bir unsuru olarak görmesi ve nihayetinde bireyden başlayarak aile, toplum, devlet, medeniyet ve bütün beşeri unsurların ete ve kemiğe bürünmesinde inkâr

edilemez rolü, sosyalleşme üzerinde son derece belirleyici bir güç olduğunu göstermektedir.

Bilimsel ve teknolojik gelişmeler, günümüz toplumlarında yeni neslin sosyalleşmesi için mevcut eğitim faaliyetlerinin daha sistematik bir şekilde yürütülmesini gerekli kılmaktadır. Bireylerin sosyal hayatta var olabilmeleri hususunda özellikle ilk ve ortaöğretim kurumları önemli rol oynamaktadır. Öğretim programındaki diğer derslerle birlikte DKAB dersi de öğrencilerin toplumsal değerlere ve toplum kültürüne adapte olmalarını sağlamaya çalışmaktadır. Özellikle Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi sahip olduğu müfredat itibariyle toplumdaki farklı dini anlayışların tanınması, bu farklı anlayışlar arasında karşılıklı hoşgörünün geliştirilmesi, toplumdaki birlik ve beraberlik ruhunun geliştirilmesi ve korunması noktasında çok ciddi bir işlevi yerine getirmektedir.

Bir dinin temel öğretisi, en sağlıklı biçimde ancak o dinin ana kaynaklarından öğrenilebilir. İslam'ın temel kaynakları Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberin sünneti olduğuna göre ülkemizdeki din eğitimi faaliyetlerinin de bu iki kaynak göz önüne alarak yapılması beklenir. Yani bu kaynaklardaki inanç, ibadet, muamelat, ahlak ve sosyal hayata ilişkin öğretiler ancak bu kaynaklardan yola çıkılarak öğretime konu edilebilir. Bu nedenle Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Peygamberin sünnetinde var olan toplumsal ilişkileri düzenleyen ayetler ve hadisler DKAB dersi için hazırlanan müfredatta yer almaktadır.

Ülkemizdeki okullarda DKAB dersinin muhtevası Türk Milli Eğitiminin Genel Amaçları ve Temel İlkeleri doğrultusunda belirlenmektedir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretim programlarının genel amaçları ve temel ilkelerinde öğrencilerin sosyalleşmesine dönük pek çok ifade bulunmaktadır.

Yapılan bu çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

1.Örgün ve yaygın din eğitimi faaliyetleri bireylerin sosyalleşmesine olumlu yönde katkı sağlamaktadır. Hem bu dersin ana kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberin sünnetinin din ve ahlak kültürünün temelini oluşturması hem de bazı sosyologlar tarafından dinin sosyalleştirici kurumlar arasında kabul edilmesi bu dersin

bireylerin toplumsal uyumuna katkı sağlayacağını göstermektedir. Ancak yaygın ve örgün din eğitimi ile bu dersi alan her öğrencinin toplumsal hayata uyum sağlamada aynı oranda dönüt vermesini beklemek gerçekçi bir yaklaşım olmaz.

2. Din eğitimi ile ortaya çıkması beklenen sosyalleşme, bireyin sadece dinsel sosyalleşmesine değil, aynı zamanda genel sosyalleşmeye de katkı sağlayacaktır. Sosyal hayata ilişkin kurallarıyla bir toplum inşa etme çabası içinde olan din, iyi bir dindardan önce iyi bir insan profili oluşturmaya çalışmaktadır.

3. Bireylerin sosyal bir kimlik kazanmasında çocuğu hayata hazırlayan en önemli kurum olan ailenin etkisi görmezden gelinemez. Çocuğun sosyalleşmesinde beklenen etkinin görülebilmesi için okul ve ailenin iş birliği içinde hareket etmesi gerekir. Din eğitiminin alındığı ilk kurum olan ailenin hem dini bilgilerinin hem de kullandıkları yöntem ve tekniklerin çocuğun sosyalleşmesine katkı sağlayacak biçimde olması gerekir. Ailenin yetersiz kaldığı durumlarda ise gerekirse ailelere eğitim desteği verilmesi önemlidir.

4. Din eğitimcilerinin toplumu iyi tanınması, bireylerin sosyalleşebilmesi için gerekli ortamı hazırlaması, hedef kitleyi iyi tahlil etmesi, farklılıkları göz önünde bulundurması ve öğrencileri içinde yaşadıkları sosyal yapıya uyumlu olacak şekilde eğitmesi sosyalleşmeye önemli ölçüde katkı sağlayacaktır.

5. Din eğitiminin hem yaygın hem de örgün eğitim faaliyetleri kapsamında gerçekleştirildiği göz önüne alınınca toplumda sağlıklı bir sosyalleşme gerçekleştirememiş birçok insanın var olması, verilen eğitimin yeterli düzeyde amacına ulaşmadığını göstermektedir. Bu hususta yaygın ve örgün din eğitiminde program geliştirilirken öğrencilerin sosyalleşme sürecine katkı sağlayacak konulara daha fazla yer verilmesi ve gelişim ve öğrenme basamaklarının göz önünde bulundurulması verilen eğitimin niteliğinin artmasına katkı sağlayacaktır.

6. Dinin bireyler üzerindeki etkisi, günümüz din eğitiminin dini sosyal değerler ve amaçlarla yapılmasını gerekli kılmaktadır. Çünkü fertlerin toplumsal hayat içerisinde uymaları gereken sosyal kuralların din temelli olması, bu değerlerin bireyler tarafından daha kolay ve çabuk kabul edilmesini sağlamaktadır. Çalışma esnasında

incelediğimiz 2018 tarihli müfredatta öğrencilerin toplum kültürünü ve sosyal değerleri öğrenerek sosyal hayata adapte olmalarını sağlamaya dönük birçok değer gerek kazanımlarda, gerekse konu bütünlüğü içinde verildiği ve sosyal hayatı düzenlemeye ilişkin birçok kurala ayet ve hadisler ışığında yer verildiği tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Abuzar, C. (2011). Dinin Toplumsal Yaşam Üzerindeki Etkisi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 143-153.

Abuzer, C. (2006). Medyadaki Şiddet Haberlerinden Hareketle Türkiye'de toplumsal Çözülme ve Din. *Dergipark*, 3.

Ağırman, C. (2006). İdeal Bir Davranış Biçimi Olarak Empati ve Hadislerde Empati Örnekleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23-53.

Ağırman, M. (1997). Hz. Muhammed Devrinde Mescid ve Fonksiyonları,. İstanbul: Ravza Yayınları.

Ahmed b. Hanbel,(1981) *el-Müsned*, İstanbul: Hicret Yayınları

Akbaş, O. (2008). “Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış”. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6 (16), 9-27

Akın, M. H. (2015). *Toplumsallaşma Sözlüğü*. Konya: Çizgi Yayınları.

Alaylıoğlu, R.,&Oğuzkan, A. F. (İstanbul). *Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü*. 1976: İnkılap ve Aka Kitapevi.

Altın, F. T. (2010). Mevlana'nın Eserlerinde Dostluk ve Samimiyet Değerlerinin İşlenişi ve Eğitim Açısından Tahlili. *Yüksek Lisans Tezi*. Konya.

Arabacı, F. (2003, Mayıs-Ağustos). Türkiye'de Dini sosyalleşmenin Temel Etkenleri. c.6, 39-54. Dini Araştırmalar.

Arıcı, İ., & Maden, K. (2018). İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programında Saygı Değeri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 237-256.

- Arslan, A. (2016). *Kibleyi Kaybettiren Dönüşüm*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Aslan, A. K. (1998). *Eğitim Bilimine Giriş*. İzmir. (Ders Kitabı)
- Aslan, Ö. (2005). *Kuran ve Hoşgörü*. Ankara: İlâhiyât Yayınları.
- Ay, M. F. (2013). İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Hogörü Değerinin Öğretimi.
- Aydın, M. Z., & Gürler, Ş. A. (2013). *Okulda Değerler Eğitimi Yöntemler-Etkinlikler-Kaynaklar*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Aydın, M. (1997). *Kurumlar Sosyolojisi*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Aydın, Y. (2018, Şubat 8). *Mora Haber*. Mora Haber Web Sitesi: <http://www.moramedya.com> adresinden alındı
- Ayhan, H. (1995) *Eğitim Bilimine Giriş*, İstanbul: Şule Yayınları
- Baltacıoğlu, İ. H. (1996). *Din ve Hayat*, (Sadeleştiren Abdullah Özbek). İstanbul
- Bahar, H. İ. (2009). Eğitim Sosyolojisi. *Sosyolojiye Giriş* (s. 192). Ankara: Usak Yayınları.
- Baş, M. (2017). Güven Toplumu Oluşturmanın Temel İlkeleri. *Edebali İslamiyet Dergisi*, 133-147.
- Başgil, A. F. (2007). *Din ve Laiklik*. İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- Berger, P. L. (1993). *Dinin Sosyal Gerçekliği*. A. Coşkun (Çev). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Berger, P. L. (1995). Dini Kurumlar. (Ç. A. Çiftçi, Dü.) *DEÜİF Dergisi*(9), 425-465.
- Berger, P. L. (1999). Dini Kurumlar. A. Çiftçi (Çev). İzmir: Anadolu Yayınları.
- Bilgeseven, A. K. (1982). *Genel Sosyoloji*. İstanbul.
- Bilgin, B. (1981). Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri. *AÜİF Dergisi*, 469-483.

- Bilgin, B. (1999). Örgün Eğitimde Yeni İhtiyaçlar ve Yönelişler. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*(6), 193.
- Bilgin, B. (2001). *Eğitim ve Din Eğitimi Bilimi*. Ankara: Gündüz Yayıncılık.
- Bilgin, V. (2009, 10 18-19). Sosyal ve Ferdi İşlevleri Açısından Namaz ve Cami. İstanbul, Üsküdar Belediyesi, Altunizade Kültür Merkezi: Tartışmalı İlmi Toplantı.
- Bilhan, S. (1996). *Eğitim Felsefesi Kavram Çözümlemelesi*. Ankara: AÜ Eğitim Bilimleri Yayınları.
- Birekul, M. (2014). Aile ve Dini Sosyalleşme. M. AYDIN (Dü.) içinde, *Aile Sosyolojisi Yazıları* (s. 141-155). İstanbul: Açılım Kitap.
- Bolay, S. H. (2001). *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Buhari, S. (1972). *Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi* (Cilt XI). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Buhari, Muhammed b. İsmail, *es-Sahih*, Çağrı Yay. İstanbul 1992, IVIII.
- Buyankara, M. (2015). Osmanlının Son Döneminden Günümüze, Bingöl' de Eğitim Faaliyetlerine Bakış. *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 81-97.
- Cevizci, A. (2002). Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Chantrell, G. (2002). The Oxford Dictionary of Word Histories. (G. CHANTRELL, Dü.) England: Oxford University Press.
- Clausen, J. (1968). Socialization as a Concept and as a Field of Study. J. Clausen (Dü.) içinde, *Socialization and Society* (s. 2-17). Boston: Little, Brown and Company.
- Coşgun, M. (2012). Gençlerin Kimlik Gelişimi ve sosyalleşme Sürecine Televizyon Dizilerinin Etkisi, Sakarya İli Kocaali İlçesi Örneği. *akademik Bakış Dergisi*(28), 5.

Coştu, Y. (2009). *Toplumsallaşma Sürecinde Dindarlığı Etkileyen Faktörler*. Samsun: Basılmamış Doktora Tezi.

Çağrııcı, M. (2002). *TDV İslam Ansiklopedisi*. (T. D. Vakfı, Düzenleyen) 04 16, 2019 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi Web Sitesi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kuran-kursu> adresinden alındı

Çakan, İ. L. (2017). Güven Kaybı. *Altınoluk Dergisi*.

Çakmak, A. (2013). İlköğretim din kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Adalet Değerinin Öğretimi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çekin, A. (2013). Din ve Eğitimin Toplumsal Yönü Üzerine Değerlendirmeler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 36-48.

Çelebi, A. (2002). Toplum ve Siyaset. İ. Sezal (Dü.) içinde, *Sosyolojiye Giriş* (s. 166-199). Ankara: Beta Yayınları.

Çelik, F. (2006). Lise Öğrencilerinin Dini sosyalizasyon Sürecine Katılımı. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çelik, F. (2006). Öğrencilerin Dini sosyalizasyon Sürecine Katılımı. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dindar, B. (2005). Devlet-Din İlişkisi ve İnsan, Toplum ve Eğitim. *Ülkemizde Laiklik Eğitim Sisteminde sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı* (s. 31-38). Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Dodurgalı, A. (1995). *Eğitim Sosyolojisi*. İstanbul: M.Ü.İ Vakfı Yayınları.

Doğan, H. Z. (1987). *İnsan Davranışları İnsan İlişkileri*. İzmir: Uğur Ofset Matbaacılık ve Ticaret.

Doğan, H. Z. (1987). *İnsan Davranışları İnsan İlişkileri*. İzmir: Uğur Ofset Matbaacılık ve Ticaret.

- Dökmen, Ü. (2000) *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çalışmaları ve Empati*. İstanbul: Sistem Yayıncılık
- Dönmezer, S. (1999). *Toplumbilim*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Durkheim, E. (2016). *Eğitim Sosyolojisi*. (P. Ergenekon, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Ebu Da'vud, Süleyman b. Eşas es-Sicistani, es-Sünen, Çağrı Yay. İstanbul 1992, I-V.
- Er, İ. (1999). *Sosyal Gelişme ve İslam*. İstanbul: Rağbet Yayınları Yayınları.
- Ergün, M. (2010, 05 15). 02 17, 2020 tarihinde <http://www.egitim.aku.edu.tr/egsos.pdf>:
<http://mustafaergun.com.tr/wordpress/wp-content/uploads/2015/11/egsos.pdf> adresinden alındı
- Ertürk, S. (2013). *Eğitimde Program Geliştirme*. Bursa: Edge Yayınları.
- Eyyüboğlu, İ. Z. (2017). Eğitim Kavramı. *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü* (s. 325). İstanbul: Say Yayınları.
- Fidan, N. (2012). *Okulda Öğrenme ve Öğretme*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Freyer, H. (2016). *Din Sosyolojisi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Fromm, E. (1995). *Sevme Sanatı*. İstanbul: Payel Yayınları.
- Gazali, İ. (2002). *Bana Arkadaşını Söyle*. İstanbul: İlke Yayınları.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. Ankara: Aytaç Yayınevi.
- Giddens, A.,&Sutton, P. W. (2016). Eğitim. *Sosyolojide Temel Kavramlar* (s. 159).Ankara: Phoenix Yayınları.
- Göçeri, N. (2002). *Din Eğitimi Bilimine Giriş*. Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi
- Göka, E. (2015, 10 22). Nimetleri Hiç Yalanlamayan Aliya. Yeni Şafak Gazetesi.

- Günay, Ü. (1981). *Türkiye'de Dini Sosyalleşme*. İstanbul: İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Günay, Ü. (1989). Din ve Sosyal Bütünleşme. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(6).
- Günay, Ü. (2002). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Güneş, A. (2014). Sosyolojik Olarak Din ve Toplum İlişkileri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 153-164.
- Hayati, H. (2001). Tevazu. *DEM Dergi*, 114-119.
- Hökelekli, H. (1993). *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hökelekli, H. (2002). Adalet. *Dem Dergisi*, 132-137.
- Hökelekli, H. (2006). Gençlik ve Din. H. Hökelekli (Dü.) içinde, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi* (s. 24). İstanbul: Dem Yayınları.
- İbn-i Kesir (tarih yok). El- Bidaye ve'n Nihaye. 7, 68.
- İslam, A. (2002). Kur'an Kursu. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- İslam'ın Yayılmasına ve Doğru Öğrenilmesine Ashab-ı Suffenin Katkısı Nedir?* (2018, 10 10). 3 2020, 17 tarihinde EğitimSistem: <https://www.egitimsistem.com/islamin-yayilmasina-ve-dogru-ogrenilmesine-ashab-i-suffenin-katkisi-nedir-61325h.htm> adresinden alındı
- Işıқтаç, Y. (2002). Toplum ve Hukuk. İ. Sezal (Dü.) içinde, *Sosyolojiye Giriş* (s. 454-495). Ankara: Beta Yayınları.
- Jeylan T. Mortimmer, G. S. (1978). Adult Socialization. *Annual Review of Sociology*(4), 421-454.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1988). *İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). *İnsan, Aile, Kültür*. İstanbul: Remzi Yayınları.

- Kaya, N. Ç. (2012). *Aile Sosyolojisi*. (N. K. Aytül Kasapoğlu, Dü.) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları.
- Kayadibi, F. (2000). *Din Eğitiminde Cami ve Görevlileri*. Ankara: Diyanet Yayınları.
- Kaymakcan, R., & Meydan, H. (2011, Haziran). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programları ve Öğretmenlerine Göre Değerler Eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 9(21), 29-55.
- Keskin, Y. (2004). Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*.
- Kılıç, R. (2006). *Din ve Kültür Din Bilimleri 2, ANKUZEM Yayınları, Ankara*. Ankara: Ankuzem Yayınları.
- Kıral, E. (2018). Kayıp Giden Bir Değer: Saygı. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4-10.
- Kızıler, H. (2014). Ahlaki Değerlerin Şahsiyet Oluşumuna Etkisi. *Milli Eğitim Dergisi*, 5-17.
- Kızıler, H. (2014). Ahlaki Değerlerin Şahsiyet Oluşumuna Etkisi. *Milli Eğitim Dergisi*, 5-17.
- Konuk, O. (2002). Toplum ve Eğitim. İ. Sezal (Dü.) içinde, *Sosyolojiye Giriş* (s. 260-292). Ankara: Beta Yayınları.
- Köylü, M. (2010). Değerler Eğitiminde Ailenin Fonksiyonu. *Aile ve Eğitim*, 227-260. İstanbul: Tartışmalı İlmi Toplantı.
- Lickona, T. (1991). *Education for Character: How School Teach Respect and Responsibility*. Newyork: Bantam Books.
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*. (D. K. Osman Akınhay, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- MEB. (2010). *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi Öğretim Programı*. Ankara: MEB Yayınları.

- MEB. (2018). *Görüntülü Dershane*. <http://www.imamhatip.gen.tr/iyilige-karsilik-beklememek> adresinden alındı
- Nazıroğlu, B., Gün, A., Kılıç, A. İ., & Kaya, F. (2016). Temel Ahlaki Değerler. Ed. (Mustafa Köylü) *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi* (s. 181-277). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Okumuş, E. (2014). Din ve Sosyalleşme. – *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkishor Turkic*, 429-454.
- Okumuşlar, M. (2013). *Sosyalleşme Sürecinde Din Eğitimi İlk dönem İslam Toplumu Örneği*. Ankara: Yediveren Yayınları.
- Özkan, F. (2016). Dinin Anlaşılmasında Kültürel Etki. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 299-314
- Öztoprak, M. (2013, Mart 6). *Hakkımızda: Vitrinhaber*. Vitrinhaber Web Sitesi: <https://www.vitrinhaber.com/samimiyet-hayatimizin-neresinde-makale,184.html> adresinden alındı
- Pazarlı, O. (1980). *İslam'da Ahlak*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Peter L. Berger, B. B. (1998). Modernleşme ve Bilinç. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Polat, F. (2002). Türk Toplumunda Zihniyet Oluşumu Açısından Dini Sosyalleşme ve Karşılaşılan Bazı Problemler. *A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(19), 208.
- Selçuk, M. (2000). Din Eğitimi Özgürleştiren Bir Süreç Olabilir mi? *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar* (s. 207). İstanbul: MEB Yayınları.
- Sezen, Y. (1993). *Sosyoloji Açısından Din*. İstanbul: İFAV yayınları.
- Sherkat, D. E. (2013). Dini Sosyalleşme: Etki Kaynakları ve Araçların Etkileri. (Ö. Güngör, Dü.) *TurkishStudies-International PeriodicalForTheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTukic Volume*, 8(3), 279-297.

- Şahin, B. (2012, 03 13). *Gündem Türkiye*. 10 10, 2019 tarihinde <https://www.gundemturkiye.com/toplum/aile-sosyolojisi/sosyallesmeye-baslamak-aile.html> adresinden alındı
- Şişman, N. (2019). *Dijital Çağda Müslüman Olmak*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Tarhan, N. (2006). *Makul Çözüm Aile İçi İletişim Rehberi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tezcan, M. (1985). *Eğitim Sosyolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Tezcan, M. (2005). *Çocuk Sosyolojisi*. Ankara: Kök Yayınları.
- Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, Çağrı Yay. İstanbul 1992, I-V.
- Tolon, B. (1996). *Toplum Bilimlerine Giriş*. Ankara: Murat ve Adım Yayıncılık.
- Topçu, N. (2010). *Sosyoloji*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tosun, C. (2005, Nisan 7-9). Türkiye Cumhuriyetinin Laiklik ve Din Eğitimi Tecrübesi. 159. Malatya.
- Tosun, C. (2010). Din Eğitimi. *Din Eğitimi Bilimine Giriş* (s. 23). içinde Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Wach, J. (1995). *Din Sosyolojisine Giriş*. Ankara: MÜİFY Yayınları.
- Yaman, E. (2012, Temmuz 18). *Hakkımızda: Kuran'i Hayat*. Kuran'i Hayat: <https://kuranihayat.com/> adresinden alındı
- Yaran, C. S. (2014). *İslam Ahlak Felsefesine Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Yargıcı, A. (2011). Toplumsal Hastalıkların Reçetesi: Sevgi. *Köprü Dergisi*.
- Yazıcı, M. (2014). Değerler ve Toplumsal Yapıda Değerlerin Yeri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 209-223.
- Yıldırım, Ö. (2015, Kasım 6). *FELSEFE-FELSEFE.GEN.TR*. felsefe.ge.tr: http://www.felsefe.gen.tr/sosyoloji/toplumsal_kurumlar_egitim_kurumu.asp adresinden alındı

Yılmaz, H. (2001). Yaygın Din Eğitimi Kurumları ve Sosyal Barış. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(2), 328-355.

Yılmaz, H. (2005). Camilerin Eğitim Fonksiyonu. İstanbul: Dem yayınları.

Yılmaz, H. (2019). *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*. İstanbul: Dem Yayınları.

Yılmaz, H. K. (1998). Günümüzde Din Eğitimi. *Altınoluk Dergisi*, 17.

Yücel, H. A. (1993). *Kültür Bakanlığı Yayınları Türk Klasikleri Dizisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.

